ГАЗЕТА
ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ
БЕЛАРУСІ

ЛіМ ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

18 ЖНІЎНЯ 1995 г. № 33 (3805) Кошт 2 000 руб.

МЁРТВЫ НАПРАМАК

Юры СТАНКЕВІЧ: "Горка гаварыць пра ўсё гэта, але падзеі апошніх месяцаў цяжарам ляглі на плечы нацыянальна свядомых людзей, на лёс краіны, што завецца Беларусь, і хочацца неяк растлумачыць хаця б сабе тое, што адбываецца, і адказаць на адвечнае пытанне "куды мы ідзём"?

3

ЗА КРОК ДА НЯНАВІСЦІ

Алесь БЕЛЬСКІ: "І вось убіваецца новы клін, яшчэ з большым імпэтам. На гэты раз пачынальнікам грандыёзных літаратурных эксперыментаў, а па сутнасці — віноўнікам непрымірымасці, звадак, расслаення на "нас" і "вас" становіцца "Таварыства вольных літаратараў". Гэта асабліва яскрава дэманструе Ю. Гумянюк. І не толькі ў дачыненні да А. Федарэнкі, а і да іншых пісьменнікаў з білетам СП..."

6—7

КАЛІ КАПІТАН П'Е

Аляксандр ЛЮЦКО: "Тут усё — праўда. Мабыць, зашмат сюжэтаў? Так, ім цесна, яны замінаюць адзін аднаму. Я гэта разумею. Але так было. "Палінезійскі рэйс" ужо колькі гадоў не можа ўбачыць свет кнігаю..."

14—15

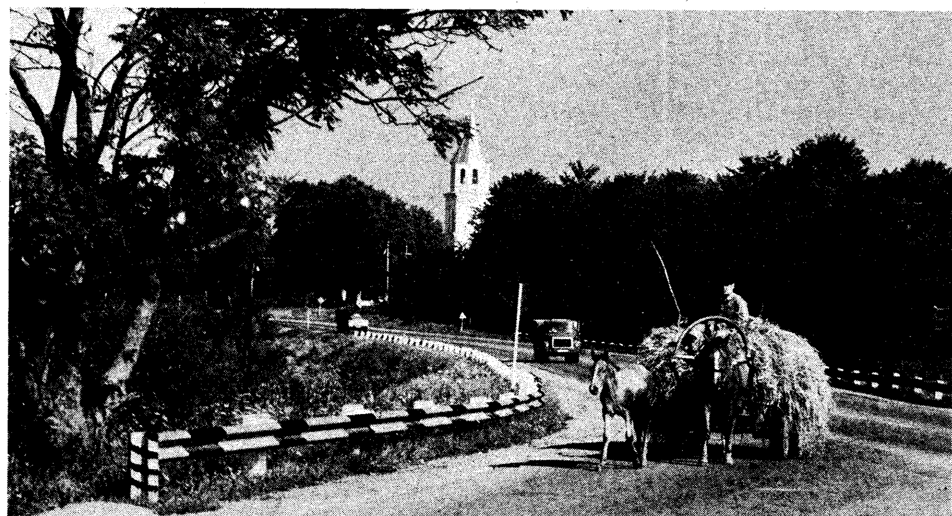

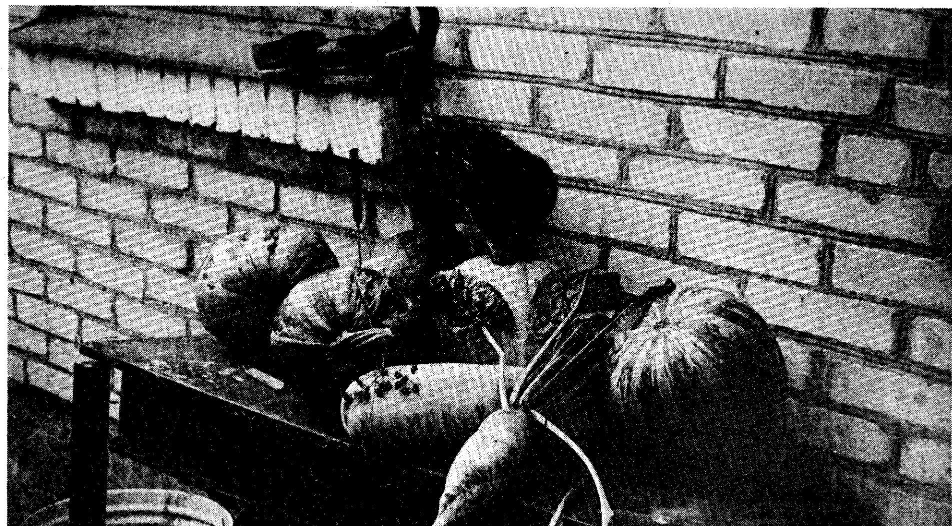

Паніжэлі нябёсы
і жаўцее лістота,
Да аблокаў бялёсых
адлятае цяпло,
І ў душы і на сэрцы
прарастае самота
Па тых днях, што мінулі,
і па тым, што было.

Лідэр Свабоднага прафсаюза Генадзь Быкаў, характарызуючы стасункі рабочых і ўлады як напружаныя, нагадаў словы прэзідэнта, якія нібыта прагучалі ў часе паездкі кіраўніка дзяржавы ў Оршу. А сказаў прэзідэнт, што калі рабочыя будуць працягваць страйкі, ён можа ўвесці надзвычайнае становішча. Мяркуючы па некаторых указах і ўчынках нашага прэзідэнта, такая перспектыва ўяўляецца досыць верагоднай. А чым, зрэшты, рабочыя лепшыя за дэпутатаў апазіцыі? Чаму ў залу пасяджэнняў Вярхоўнага Савета АМАП увесці можна, а на завод нельга? Як кажуць, за што галасавалі, тое і майце.

ТРЫУМФ ТЫДНЯ

На чэмпіянаце свету па лёгкай атлетыцы ў Швецыі зборная Беларусі заняла другое месца, на першым — спартсмены ЗША. У чэмпіянаце бралі ўдзел каманды амаль двухсот краін. Ніжэй Беларусі — Вялікабрытанія, Германія, Расія, Францыя і іншыя "спартыўныя" дзяржавы свету. На нашым рахунку сем медалёў: два залатыя, тры сярэбраныя, два бронзавыя.

УСПАМІН ТЫДНЯ

Чэмпіёнка свету ў кіданні кап'я Наталля Шыкаленка, прыгадваючы чэмпіянат у Швецыі, у інтэрв'ю "Народнай газеце" гаворыць: "З нашымі сцягамі дайшло да кур'ёзу. На рэпетыцыі ўрачыстага параду адкрыцця чэмпіянату наша каманда прамаршыравала ў калоне дзесятай пад бел-чырвона-белым сцягам. У дзень адкрыцця прыходзім на сваё месца — нас няма ў спісах. Аказваецца, арганізатары разам з заменай бел-чырвонага-белага сцяга на чырвона-зялёны памянялі і назву краіны. Кажуць: "Вы зараз не "Беларусь", а "Белая Расія" ("Уайт-Руслянд"). Па алфавіту ваша месца ў "хвасце" калоны".

НОВАБУДОЎЛЯ ТЫДНЯ

У Смалявічах распачата будаўніцтва станцыі касмічнай сувязі. Праектны кошт будоўлі — 8 мільёнаў долараў.

НЕСПАДЗЯВАНКА ТЫДНЯ

Заходнія вадзіцелі, не жадаючы плаціць вялікія падаткі ў адпаведнасці з Законам аб дарожных зборах, які дзейнічае ў нас з канца чэрвеня, сталі аб'язджаць тэрыторыю Беларусі. Акрамя таго, заходнія краіны прымаюць кантрмеры, абкладваючы беларускіх перавозчыкаў не менш цяжкімі зборамі. Спроба спагнаць з Захаду транзітныя грошы, якія па логіцы павінна была б плаціць Расія, кампенсаваць такім чынам страты ад уваходжання ў "адзіную мытную прастору", канчаецца праваламі?

НАМЕР ТЫДНЯ

Як паведаміў прэм'ер-міністр Беларусі М. Чыгір, плануецца скараціць колькасць святочных дзён. Пэўна, за кошт рэлігійных святаў. Скажам, адмовяцца ад каталіцкіх і пакінуць толькі праваслаўныя.

АПТЫМІЗМ ТЫДНЯ

"Народная Воля" N 5 надрукавала пад загалоўкам "У смерць апазіцыі не веру" гутарку з Валянцінам Голубевым. Ён, у прыватнасці, сказаў: "Я сустракаўся з новымі дэпутатамі — і з прадстаўнікамі правага руху, і левага, і з аграрыямі, і з камуністамі. Бачу, што гэтыя людзі ўжо інакш ставяцца да такога паняцця, як дзяржаўнасць. Большасць з іх разумеюць вялікую каштоўнасць дзяржавы. Між тым цяперашне кіраўніцтва краіны паступова здае дзяржаўніцкія пазіцыі — усе гэта бачаць. Таму я лічу, што ёсць падставы аб'яднацца ў шырокую апазіцыю на платформе дзяржаўнасці. Ну, акрамя розных ліберал-дэмакратаў ці славянскіх сабораў, за якія галасавалі лічаныя выбаршчыкі. Што ж датычыцца камуністаў, то нават яны ўжо розныя".

СУАДНОСІНЫ ТЫДНЯ

Генадзь Бураўкін даў інтэрв'ю "Звяздзе" (нумар за 16 жніўня). Гаворачы пра адносіны з новым кіраўніцтвам Беларусі, ён прыгадаў, што практыка, калі беспадстаўна адхіляюць ад працы прафесіяналаў, да дабра не давядзе. Мы маем ужо вопыт, калі краінай кіравалі "матросы" і "кухаркі". "Я паважаю законы дзяржавы, прызнаю яе вышэйшых асоб, але і ў мяне ёсць права ацэньваць іх дзеяці і дзелавыя якасці", — падкрэсліў Генадзь Бураўкін. Дарэчы, шчырыя і адкрытыя выступленні Г. Бураўкіна ў друку паспелі ўжо "ацаніць" і "ў вярхах". Бо, напэўна, многія заўважылі, што пад некралогам Максіма Танка прозвішча Генадзя Бураўкіна няма (як, дарэчы, і прозвішча галоўнага рэдактара "Вожыка" Валянціна Блакіта). Хоць па ўсіх "канонах" подпіс члена прэзідыума Рады СБП павінен быў быць абавязковы. Няўжо дажывём да таго, што нехта наверсе будзе вырашаць, каму стаяць ля труны сябра, а каму не...

ЗАГАД ТЫДНЯ

Распараджэннем прэзідэнта Беларусі з сістэмы школьнай і вышэйшай адукацыі з 1 верасня выключаюцца падручнікі і дапаможнікі ўзору 1992—1995 гадоў. Гаворка ідзе пра гуманітарна-грамадазнаўчую сферу, значыць, найперш пра падручнікі гісторыі. Новы навучальны год, згодна пастанаўленню, школы і ВНУ краіны пачнуць "часова" па старых падручніках узору да 1991 года (часоў існавання СССР). Міністэрству адукацыі і навукі загадана стварыць камісію, якая распрацуе новыя падручнікі і дапаможнікі: па ўзоры да 1991 года?

СТРАЙК ТЫДНЯ

Намінацыя "страйк" становіцца ў "Коле дзён" традыцыйнай... Страйкавалі альбо дэманстравалі забастовачную гатоўнасць на гэтым тыдні шмат якія прадпрыемствы краіны. Але найбольш запомніцца ўраду і прэзідэнту спыненне (па афіцыйнай версіі — "па тэхнічных прычынах") сталічнага метро і натоўпы на аўтобусных і тралейбусных прыпынках — страйкавалі вадзіцелі некаторых маршрутаў наземнага грамадскага транспарту. І не толькі ў сталіцы.

ПРЫЗНАННЕ ТЫДНЯ

Віцебск увайшоў у лік універсітэцкіх гарадоў. Калегія міністэрства надала статус дзяржаўнага універсітэта мясцоваму педагагічнаму інстытуту.

ПУБЛІКАЦЫЯ ТЫДНЯ

У "Народнай газеце", (NN 155, 156) надрукаваны артыкул Эрнеста Ялугіна "Русские". Спасылаючыся на шматлікія крыніцы, аўтар даводзіць, што "русью" называліся варагі, якія замацаваліся на славянскіх землях. "Плямёны новых земляў паступова ўсведамлялі, што належаць цэнтру, дзе ўладары — русы, а таму самі яны як падданыя — рускія".

З нагоды

ЗА ЦВЯРОЗАЕ ЖЫЦЦЁ!

Кожнаму чалавеку хоць бы раз у жыцці давялося перажыць балючае пачуццё залежнасці ад вонкавых абставін, ад чужога меркавання і настрою. Усведамленне, што твой лёс залежыць не ад цябе, паралізуе волю, робіць чалавека абыякавым да жыцця. Яшчэ горш, калі ў падобны стан трапляе не асоба, а цэлая краіна, цэлы народ. Зразумела, тут трэба ўлічваць, што поўная незалежнасць чалавека альбо нацыі ад вонкавага свету немагчымая і непатрэбная.

Гэта вядома з найноўшай гісторыі. Савецкі Саюз, супрацьпастаўляўшы сябе ўсяму свету, закрыўшыся ад яго "жалезнай заслонай" і справаваўшы стварэнне "санітарнага кардону" ўздоўж сваіх межаў, ператварыўся ў абложаную крэпасць, дзе ўсім кіруе надзелены надзвычайнымі паўнамоцтвамі камендант. Наяўнасць багатых прыродных і чалавечых рэсурсаў, культурны патэнцыял, завяваны і напрацаваны яшчэ дакастрычніцкай Расіяй, дазвалялі некаторы час ігнараваць астатняе чалавецтва і ісці "сваім" шляхам. Але дастаткова было з'явіцца шчылінам у "жалезнай заслоне", дастаткова было людзям убачыць, што там, за сцяною — і крэпасць здалася без бою. У 1991 годзе ў Віскулях была фактычна падпісана капітуляцыя. Дзяржава капітулявала перад уласным народам. Праўда, народ гэтага, здаецца, не ўсвядоміў... Атрымаўшы волю, людзі нечакана даведаліся, што ў гэтага "медаля" ёсць і другі бок — адказнасць. Прывучаныя да таго, што за іх вырашаюць іншыя, яны аказаліся псіхалагічна непадрыхтаванымі для самастойнага жыцця і самастойнага мыслення. Нездарма толькі краіны Балтыі, якія дваццаць міжваенных гадоў жылі па-за савецкай імперыяй, мелі свае дзяржавы, з камунізмам парвалі рэзка, рашуча. На ўсёй астатняй постсавецкай прасторы пануе настальгія па камунізму. Так зэк, якога выпусцілі на волю, увесь час вяртаецца думкамі ў "родную зону". Ёсць, зразумела, і іншыя людзі, якія нарэшце дачакаліся свайго часу. Гістарычнага часу. Калі, каб рэалізаваць свой талент, атрымаць нармалёвыя грошы за сваю працу, ужо не трэба ўцякаць на Захад, а можна знайсці сабе справу на радзіме. Але ў кожным народзе людзей таленавітых, прадпрымальных рызыкантаў многа не бывае. Большасць жыве завядзёнкай. Пры ўсіх уладах: пры камуністах, фашыстах, лібералах альбо аграрыях...

Аднак вярнуся да пачатку размовы. Усведамленне залежнасці паралізуе волю. Пра якія правы чалавека, палітычныя і эканамічныя, можа ісці гаворка, калі ты не адчуваеш сябе чалавекам. Неяк мне давялося вяртацца з Польшчы ў цягніку, перапоўненым прадстаўнікамі так званага гандлёвага турызму. Кожны меў пры сабе валізак і пакетаў, здаецца, болей за ўласную вагу. У вагоне не было дзе яблыку ўпасці. Польскі мытнік не мог прайсці праз вагон і папрасіў, каб прыбралі з праходу валізкі і ўвогуле паводзілі сябе як людзі. "А мы не люди" — "А кто вы?" — "Русские". Мяне ад гэтага жарціку ажно перасмыкнула, паляка, здаецца, таксама...

Беларусы ў гэтым сэнсе не лепшыя. Нам да ўсведамлення ўласнай годнасці яшчэ далёка. Нават, маючы сур'ёзныя дасягненні ў культуры, мастацтве, навуцы альбо ў вытворчасці, мы (у большасці сваёй) упэўнены, што ў суседзяў усё роўна лепш. І калі пра нас гавораць добра, на ўсялякі выпадак не верым, мяркуючы, што гэта падвох. У аснове гэтага выхаваная дзесяцігоддзямі ўпэўненасць, што нам свой лёс не вырашаць, што ўсё залежыць ад іншых. У першую чаргу — ад Расіі, ад Масквы. Яна нас накорміць, напоіць, апране і абуе, ды яшчэ на дзевак грошы дасць. Між тым, як Расія мае ад Беларусі ўсё, што толькі можна мець, фактычна не плацячы за гэта ні капейкі. Адзін толькі транзіт праз Беларусь каштаваў бы нашаму ўсходняму суседу два мільярды долараў у год. Сёння толькі і чуем: вось, маўляў, пройдуць выбары ў Расіі — тады і мы будзем ведаць, што рабіць. А не наадварот? Чаму незразумела, што праводзячы самастойную палітыку, мы можам пэўным чынам уплываць на Расію? Калі Беларусь гатова стаць расійскай губерняй, дык гэта акалічнасць падвышае на бабарах шанцы праімперскіх сіл, усялякіх жырыноўскіх-зюганавых-бабурыных, якія трызняць Расіяй у межах СССР (а яшчэ лепш, у межах 1913 года). Беларусь, гатовая ісці за Масквою хоць у пекла, — для іх аргумент на карысць іхняй абсурднай ідэі. Беларусь — сёння. Украіна, Балтыя ды іншыя — заўтра. Так яны разважаюць. А калі Беларусь — ніколі? Тут ужо расце рэйтынг прагматыкаў, якія гавораць, хопіць трызніць мінуўшчынай, давайце думаць пра будучыню — вось, нават Беларусь, і тая з намі справы мець не хоча! Ёсць, маўляў, аб чым задумацца!

На беларускай безамбітнасці паразітуе хеўра чыноўнікаў, якія прадаюць нашу краіну оптам і ў розніцу, і пры тым яшчэ сцвярджаюць, што ў нас нічога няма і ніколі не было — а значыць, незалежнасць не для нас, толькі на Маскву спадзяванні. Ім не даспадобы нашы бел-чырвона-белы сцяг і Пагоня, таму што гэта сімвалы нашай годнасці, нашая мова — як знак самабытнасці беларускай нацыі, наша гісторыя, якая сведчыць аб велічы ў мінулым і выхоўвае на шматлікіх прыкладах (Касцюшка, Каліноўскі, Слуцкі збройны чын) гатоўнасць змагацца за лепшае жыццё.

Сёння нас спрабуюць збіць з вызначанай богам дарогі, спіхнуць у прыдарожную канаву. На жаль, для многіх нашых суайчыннікаў — гэта (асабліва пасля "палучкі") звыклы прытулак. Аднак апошнім часам цвярозых і ў палітыцы і ў жыцці стала болей. Усё больш людзей усведамляе перавагу цвярозага ладу жыцця і цвярозага палітычнага разліку над эмацыянальнасцю п'яных "братэрскіх" пацалункаў. Памятаеце "гістарычны" здымак ("Пацалунак веку") у леташняй "Свабодзе"?

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ

Меркаванне

ЖЫВЕ "КУРЫЛКА"?

Бадай, многія яшчэ памятаюць слаўтыя семінары, якія сістэматычна праводзіліся ў далёкабудовачны час. Называлася гэта вывучэннем, пашырэннем і ўкараненнем перадавога вопыту. Пэўна, таму, што сельская гаспадарка ніколі не хадзіла ў перадавіках (кожны новы генсек пачынаў сваю дзейнасць з уздыму яе), то ён найбольш і шанціла на ледзь не гістарычныя падзеі. Адбываліся яны на розных узроўнях — раённым, абласным і рэспубліканскім.

О, гэта было сапраўды грандыёзнае відовішча, калі семінар адбываўся на рэспубліканскім узроўні! Кавалькады першакласных машын на чале з вядучай "Чайкай" віхурай несліся ад (загадзя вызначаных) аб'екта да аб'екта. Там, дзе кавалькада прыпынялася, гасцей сустракалі хлебам-соллю. Затым з выглядам глыбокай зацікаўленасці і дзелавітасці пачынаўся агляд гаспадаркі.

Трэба сказаць, напачатку падобныя экспедыцыі выклікалі некаторую цікавасць: кожны ўдзельнік спадзяваўся штосьці пераняць, чаго няма ў ягонай гаспадарцы. Але хутка высветлілася, што возяць іх у штучна створаныя паказальныя калгасы, вопыт якіх не пад сілу звычайным гаспадаркам. Таму паступова вучоба на жывым канкрэтным прыкладзе, як называлі семінары, ператваралася ў звычайную паказуху і пустую дэманстрацыю. А ў сельскагаспадарчай вытворчасці прыкметнага руху напераді не назіралася.

Можна было спадзявацца, што сёння, ва ўмовах развіцця рынкавых адносін, метады казарменнага сацыялізму і яго адміністрацыйна-каманднае кіраўніцтва канулі ў Лету. Аднак той, хто так думае, глыбока памыляецца. Аказваецца, жыве "курылка", як і многае іншае з мінулага "развітога" сацыялізму".

Так, ці па інерцыі, ці па якіх іншых прычынах, але перад тым, як распачаць нарыхтоўку кармоў для жывёлагадоўлі, і сёлета ў рэспубліцы быў праведзены шырокі семінар кіраўнікоў гаспадарак. Галоўнай тэмай яго было: паказаць перадавы, эфектыўны вопыт сенаўборкі. Як удзельнікі семінара на ўласныя вочы пераканаліся, сутнасць яго заключалася ў наступным: 60 працэнтаў ад нарыхтаванага сена — гаспадарцы, а астатнія 40 працэнтаў бяры сабе.

І сапраўды, калі меркаваць па тэлерэпартажах, прысвечаным семінару, на прасторнай сенажаці не на жарт кіпела работа. І мужчыны, і жанчыны, малыя і старыя рупна завіхаліся з граблямі і віламі. І копы духмянага сена раслі адна за адной.

Назіраючы, як шчыруюць людзі, нехта з удзельнікаў семінара заўважыў: век машынізацыі і механізацыі, а ўсё робіцца ўручную, дзедаўскім спосабам. Сказана тое было нясмела, ціха, але ўсё ж старшыня перадавога калгаса, вопыт якога дэманстраваўся, не пралусціў рэпліку міма вушэй.

— Так для гаспадаркі выгадней, чым валаводзіцца з той няладнай тэхнікай, — упэўнена адказаў ён. — Ды і людзям ёсць за што зачапіць рукі...

На гэтым дыялог закончыўся. Ніякіх нязгоды, пярэчанняў. Між тым, яшчэ са школьных падручнікаў вядома, што паншчына — адна з найбольш жорсткіх і непрыкрытых формаў эканамічнага прымусу і эксплуатацыі і, відома, цалкам не прагрэсіўная. Сёння, як бачым, вынаходства феадалаў і памешчыкаў аказалася сякерай пад лаўкай, з дапамогай якой толькі і можна выратаваць справу.

Ці не таімі і падобнымі шляхамі і спосабамі старшыня фракцыі аграрнікаў у новым парламенце спадар Шарэцкі абяцае за адзін год вывесці з крызісу сельскую гаспадарку (пра гэта ён заявіў на сваёй прэс-канферэнцыі)? Што ж, у вёсцы па-ранейшаму пануе казарменны сацыялізм з яго неад'емнымі атрыбутамі — прыгонам і рабствам, да якіх за гады камуністычнага выхавання так прывык наш працаўнік, асабліва сельскі. Дык і карты ў рукі абаронцу іх інтарэсаў.

Але вернемся да семінара. У добрыя мінулыя часы падобныя мерапрыемствы завяршаліся шчодрымі застоллямі — пасля "праведных трудов" узнікала натуральная патрэба падсілкавацца, тым больш — на дармавінку. Чым завяршаюцца яны ў нашы невясёлыя дні — цяжка сказаць. Тэлевізія, радыё і газеты на гэты конт не гавораць нічога. Тым не менш, узнікае пытанне. Ці разумна было ў гарачую пару адрываць людзей ад неадкладных спраў, гнаць за няблізкі свет машыны, транжырыць дэфіцытнае паліва толькі для таго, каб азнаёміць людзей з "вялікім адкрыццём", якому быў прысвечаны семінар?

Я. ІВАНОВІЧ,
ветэран вайны і працы

Выставы

ІЕРУСАЛІМ У ГАСЦЯХ У МІНСКА

Выстава "Горад, што вакол нас" адкрылася днямі ў Нацыянальнай мастацкай галерэі. Прысвечана яна трохтысячагоддзю Іерусаліма. Адзначым — гэта першая ў нас выстава, дзе прадстаўлена сучасная графіка Ізраіля. Амбасада гэтай дзяржавы ад пачатку свайго адкрыцця ў Мінску распачала заўважную і разнастайную культурную дзейнасць. Як адзначыў надзвычайны і паўнамоцны пасол Дзяржавы Ізраіль у Беларусі Эліяху Валк, ужо адбыўся першы канцэрт ізраільскай музыкі, першая вечарына ізраільскай паэзіі, першы конкурс малюнкаў, а цяпер адчынілася і першая мастацкая выстава. Знаёмства з не дужа вядомай культурай краіны заўжды цікава і з прафесійнага, і з пазнавальнага пункту погляду. Горад на сямі пагорках прытуліў і многіх нашых суайчыннікаў, у тым ліку і мастакоў. Іх выстава на радзіме, пра што гаварыў на прэзентацыі дырэктар Мастацкага музея Ю. Карачун, справа будучыні. А зараз мы разам з усім цывілізаваным светам далучаемся да адзначэння гадавіны старажытнага горада.

Ну а сучаснасць Іерусаліма — на графічных аркушах ізраільскіх мастакоў. Горад на іх карцінах сапраўды вакол нас — бязмежны, без гарызонта і неба, з суцэльных дамоў, дахаў, дарог. Не людзі, сама архітэктура фарміруе наша ўяўленне пра Іерусалім. На выставе прадстаўлены каляровыя літаграфіі (забытыя нашымі мастакамі), афорты, абстрактныя кампазіцыі.

Н. К.

На здымках: пасол Дзяржавы Ізраіль у Беларусі Эліяху Валк, міністр культуры і друку А. Бутэвіч, дырэктар Нацыянальнага мастацкага музея Ю. Карачун на адкрыцці выставы; Ізраіль, якім яго ўяўляюць мастакі.

Фота А. МАЦЮША

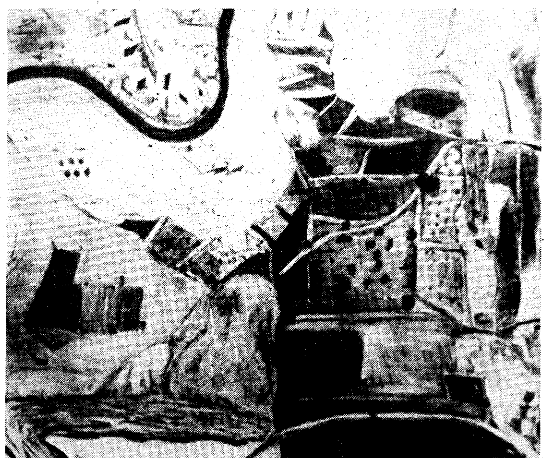

Праекты

ВЕРХНІМ ГОРАДАМ ЗАНЯЛІСЯ ЎСУР'ЁЗ

Кажуць, што лёс Траецкага прадмесця вырашыў Мікіта Хрушчоў. Наведаўшы Мінск, ён падзівіўся, чаму горад не мае старажытнай часткі — як "у Еўропе". Зрэшты, можа, гэта гістарычны анекдот. Але факт неаспрэчны: Траецкае ўсё ж адрэстаўравалі, праўда, у выглядзе нейкай рэзервацыі з выставачнай прыгажосцю, змарнаваўшы ўсялякі дух даўніны.

Лёс Верхняга горада (пры ўсім яго крытычным стане ён уяўляецца на фоне Траецкага сапраўдным старым месцам) вырашаецца ўжо дзесяты год, а мо па-сапраўднаму і больш. І знясці намагаліся, каб пабудаваць на гэтым месцы лесвіцы, фантаны ды альтанкі. І метро пад ім правесці паспелі, знішчыўшы каштоўныя старажытныя пласты, а таму сённяшнія архітэктары вымушаны пакідаць пагорак перад Кафедральным саборам незабудаваным альбо планаваць неўразумелыя аблегчаныя канструкцыі.

Але ўжо тое, што рэканструкцыяй Верхняга горада нарэшце заняліся ўсур'ёз — радуе. Спрэчкі маюць тэндэнцыю зацягвацца, а стары горад можна і не паспець уратаваць. Сабраны грошы акцыянерным таварыствам "Стары Менск". Распрацаваны генеральны план рэканструкцыі, ён неаднойчы абмяркоўваўся, пасля чаго аўтар праекта С. Багласаў мусіў яго канцэптуальна перарабляць. Ідзе ўзгадненне з праваахоўнымі органамі, санэпідэмстанцыяй і іншымі ўстановамі. Днямі прайшло чарговае пасяджэнне Беларускай рэспубліканскай навукова-метадычнай рады пры ДЗІНАС і Гарадабудаўнічага савета камітэта па архітэктуры Мінгарвыканкама — гарачае на спрэчкі і абмеркаванні.

Ідэю рэстаўрацыі Верхняга горада, аднаго з прыгажэйшых месцаў Мінска, без сумнення, падтрымліваюць усе. Разышліся думкі наконт спосабаў ажыццяўлення гэтай ідэі: ёсць ярыя прыхільнікі генеральнага плана і не менш зацятыя працінікі. Ёсць многа спрэчных момантаў. А справа? Ці не застанецца яна зноў на тым жа месцы, калі не адбудзецца паразуменне ў шэрагах упаўнаважаных і зацікаўленых асобаў? Пра гэта мы пагаворым у бліжэйшых нумарах "ЛіМа".

Н. Ш.

Юры СТАНКЕВІЧ

МЁРТВЫ НАПРАМАК

НАТАТКІ ПЕСІМІСТА

Горка гаварыць пра ўсё гэта, але падзеі апошніх месяцаў цяжарам ляглі на плечы нацыянальна свядомых людзей, на лёс краіны, што завецца Беларусь, і хочацца неяк растлумачыць хаця б сабе тое, што адбываецца, і адказаць на адвечнае пытанне "куды мы ідзём?".

Мноства народаў, без перабольшвання, пакутліва змагаюцца зараз за сваю будучыню, за жыццё на планеце ў атачэнні ашаламляльна варожага Сусвету, спрабуючы зразумець гэты Сусвет і сцвердзіць сябе ў ім, і тым самым узнімаючы жыццё над узроўнем фарсу. І, здаецца, толькі адзін народ нічога не робіць дзеля гэтага. Наш народ...

Ф. Ніцшэ абмовіўся неяк, што народы бываюць "апладняючыя" і "тыя, каго апладняюць". Да апошніх ён адносіў, прыкладам, французаў і грэкаў, да першых — старажытных рымлян, немцаў, яўрэяў. Існуюць меркаванні і пра так званае "двухпавярховае" існаванне: быццам ёсць народы першага і другога паверхаў. Пэўна, павінны ж тады існаваць і народы, так бы мовіць, склепавыя, народы дна, ямы. Да якіх жа адносіцца тады наш народ? Скажам горкую праўду: хіба не наша перспектыва — стаць у бліжэйшым будучым гноеадстойнікам Еўропы ў этнічным, экалагічным і ў маральным сэнсе? Што ж падвяло нас да гэтай рысы: ідэі-трызненні пра камунізм, наша памяркоўнасць да талерантнасць, генацыд з боку суседзяў, ці дзевяць плыняў эміграцыі ды апошняя вайна? Чаму мы раптам сталі, дарэчы, некрафільчай нацыяй?

Э. Фром сцвярджаў, што кожны чалавек рухаецца ў выбраным ім напрамку; да жывога ці да мёртвага, і што ёсць дзве формы чалавечай арыентацыі — "сіндром росту" і "сіндром распаду". Для некрафілаў характэрна імкненне да распаду, і асноўная прыкмета гэтага тое, што блізкае мінулае для іх больш рэальнае, чым будучыня.

Нядаўна я выпадкова ўбачыў хранікальныя кадры пахавання Леніна. Два чалавекі неслі ў руках транспарант з вельмі дзіўным надпісам: "Могила Ильича — колыбель всего человечества". Тут, як кажуць, ні дадаць, ні адняць: клініка, дый годзе. Ці не таму ў цэнтры Расіі, у маўзалеі, дагэтуль ляжыць не пахаваны, не аддадзены зямлі "правадыр"? Ці не таму і ў нас дасюль упарта не зносяць яго адбіткі — шматлікія помнікі. Пэўна, знішчаючы лепшых сваіх прадстаўнікоў, некаторая колькасць народа непазбежна набывае зламесныя прыкметы некрафілічнасці. І тады яны не хочуць усяго здаровага, моцнага, таго, што стаіць на сваіх нагах.

А на Беларусі больш за ўсё яны не хочуць нацыянальнай ідэі. Нават рызыкуючы ўласным дабрабытам, бо павінны ж ведаць простую ісціну, што ўласны дабрабыт чалавека залежыць ад росквіту яго нацыі. Чэшскі філосаф мінулага стагоддзя Я. Колар сцвярджаў: "...бацькаўшчыну мы можам лёгка знайсці, калі нават мы яе згубілі, але нацыю і мову — нідзе і ніколі".

У пачатку стагоддзя ў Расіі распаўсюдзіліся ідэі талерантнасці, цярпімасці, "не противления злу", інтэрнацыяналізму і г.д. У гэты ж час у маленькай Японіі народ апантана выспяваў нацыяналізм, вернасць сваёй радзіме, імператару. У вайне, што пачалася паміж гэтымі Галіяфам і Давідам (а Расія тады была вялізнай дзяржавай і займала, лічы, тую ж адну шостую частку свету), перамагла менавіта Японія. Расія ж скацілася ў 1917 год, у горы трупаў і поўны трыумф некрафіліі. Цікава, што дзякуючы былому парламенту і пры маўчанні большасці ў нас у Беларусі цяпер адназвілі на здзіўленне ўсяго свету зласнае "свята" 7 лістапада — куды ўжо далей?

Прыгадаем для параўнання, як мужна змагаецца за сваю свабоду маленькая Чачня. Мы ж знаходзім сабе апраўданні нашаму менталітэту: маўляў, у самыя змрочныя і небяспечныя часы наш народ нібы "заміраў" (тэрмін М. Ермаловіча) і тым самым выратоўваў сябе. Але ж вось выпіхнулі нас ледзь не гвалтам у незалежнасць — бярыце дарма і "заміраць" больш не трэба, жывіце, будуйце свой нацыянальны дом, вырошчвайце лаўрэатаў Нобеля. І што з гэтага выйшла? Незалежнасць — гэта прэрагатыва моцных, а ў нас плакальшчыкі ды некрафілы. Нібы два палюсы: Чачня і Беларусь. Адзін народ імкнецца захаваць са зброяй у руках сваю этнічную чысціню, мову, культуру, звычаі, другі ціхамірна крочыць у нябыт.

Магчыма, я выклікаю і раздражненне нават "свядомых дэмакратаў", але вось калі думаю пра знакамітыя "Дзяды" 1988 года, то пытаю сябе: а як, прыкладам, для параўнання паводзілі б сябе тыя ж чачэнцы, калі б іх не дапусцілі да магілаў сваіх продкаў? Загнаныя, як жывёлы ў поле, мазахісцкі ўкленчвалі б там? Скардзіліся б потым у Крэмль?

Безумоўны той наш факт, што "гара" пачатку 90-х гадоў нарадзіла "мыш" 1995 года. І, бадай, адна з асноўных прычын падзення — гэта асіміляцыя. Народ, які хоча выжыць, інтуітыўна не робіць перабора ў сваіх этнічных ваганнях. Нават цыганы ведаюць гэта. Хіба камарыны рой ці статак свіней мае нейкі філасофскі сэнс? Але вось мы забываем чамусьці тое, што пасвойму "ведае" нават нікчэмны камар: ягоны камарыны рой — адзіны ягоны ратунак.

Кінуўшы мову, сімволіку, спадзяванні на волю, нават моўчкі падставіўшы дзяцей пад бэры ды кюры (які яшчэ народ дапусціў бы такое?), мы... пайшлі на базары. Так, цэнтрам усяго культурнага жыцця насельніцтва стаў брудны, шматгалосы, няшчыры і прадажны кавалак пляца дзе-небудзь у цэнтры горада ці пасёлка. Штодня з раніцы, з поснымі, безвыразнымі тварамі, апрануты як індыкі, цягнуцца туды чароды людзей, нібы спраўджваючы нішчэўскае "народ — гэта базарныя мухі".

Увогуле пра стан нашай культуры гаварыць можна шмат, але скажу адно: хіба можна дараваць усім нам толькі тое, што не выйшла дагэтуль, і не выйдзе, бадай, ніколі кружэлкі з запісам песень хаця б той жа Вальжыны Цярэшчанкі? (Не называючы ўжо многія іншыя імёны.) І тысячы "славянскіх базараў" не кампенсуюць гэтага.

Надзеі і спадзяванні на лепшае зараз вельмі праблематычныя. Пасля знакамітага травення гэтага года Беларусь нібы атрымала кляймо "апушчанага" ў зоне з адлаведнымі адносінамі да сябе ў свеце.

Але, у рэшце рэшт, клопат не пра тых, хто хацеў гэтага і галасаваў за гэта. Яны нібы зомбі пасля адпаведнай працэдуры, і не прагнуць жыцця. Клопат ёсць пра той мільён ці хаця б пра тыя пяцьсот тысяч жывых, якія хочуць жыць прыстойна, карыстаючыся павагай і маючы магчымасць прымяніць свае веды і розум. Бо менавіта за імі, людзьмі ведаў, будучыня, бо ўсе перадавыя краіны пераходзяць зараз на новы этап існавання, у так званае постіндустрыяльнае грамадства, дзе вырашальным стрыжнем будуць інтэлектуалы, а не люмпены з малаткамі ў руках. Вядома, капіталістычны лад — не цукар, але паспрабуйце назваць што лепшае. Мяняючы ж крыж на зорку, адракаючыся ад свабоды, мовы, мы не толькі не дагонім якіх капіталістычных англа-саксаў, ці немцаў па колькасці геніяў, а і страцім апошняе.

Абыякавасць, патаемная прага да самазнішчэння нават уражвае Навошта, напрыклад, было дазваляць (а такая інфармацыя прамільгнула ў медыцынскіх выданнях) пасяляцца ў нас хворым на СНІД з той жа Расіі, ці яшчэ аднекуль? Што, у іх там няма месца? Навошта ўвогуле адкрываць межы? Нашэсце чужынцаў рэзка ўзняло рост злачынстваў. Што ні месяц, то новыя маньякі, забойцы, ашуканцы.

Хіба не бачна было раней, што ніякі не "мудры" народ павінен быў вызначаць лёс краіны, бо па сутнасці ён абезгалоўлены яшчэ сталінскімі чысткамі ды генацыдам. "Рэальнасць, — як адзначаў яшчэ М. Хайдэгер, — гэта не нешта аформленае, а "прасвет", "прасека ў лесе", убачыць якую могуць толькі людзі, якія прайшлі шлях самапазнання". Не ўбачыўшы сапраўднай рэальнасці, народ паміране, спраўджваючы свой цёмны інстынкт. І ў гэтым ёсць нешта штучна-жахлівае і ненатуральнае, нібы менавіта тут, у нас зноў адрадзіўся знакаміты прывід Антыхрыста.

У вядомай прытчы Сейбіт кінуў зерне ў камяністую глебу і яно не прарасло, бо не мела каранёў, кінуў пры дарозе і птушкі склявалі яго, кінуў у церні і церні выраслі і заглушылі яго, урэшце, кінуў ва ўгноеную глебу і зерне дало ураджай. Мы нібыта трэці варыянт з гэтай прытчы пра лёс народаў. Ці выратуюцца тыя нашы пяцьсот тысяч, ці мільён, яшчэ не заглушаны цернямі, ці дадуць новыя ўзыходы? І што ім рабіць зараз? Існаваць і далей, як унутраныя эмігранты, як тарфяная плывучая выспа без каранёў? Шукаць свабодную зямлю, як калісьці яўрэям і адпраўляцца ў зыход? Ціха згаснуць, ці заснаваць Беларутэнію альбо Крывію з сваім сапраўдным гімнам, гербам, сцягам, войскам, мытняй, грашмі, культурай, эканомікай? Але дзе знайсці такую зямлю — вось пытанне: у Аргенціне, Аўстраліі, Канадзе, Амерыцы? Бо свая, здаецца, згублена навек. Як бы ні званілі калі-нікалі ў аптымістычныя званы і не запэўнівалі, што ўсё яшчэ зменіцца да лепшага. Там, маўляў, клас беларускі ўсё яшчэ існуе, там школка. Калі і з кім зменіцца? Варта прайсціся па вуліцах, асабліва ў правінцыі і ўглядзецца ў стрэчныя твары. Прароцкі прадказаная Алесем Адамовічам "Вандэя" сёлета абудзілася ад сну і вышчарыла сваю пашчу.

АД РЭДАКЦЫІ

Падобных лістоў "ЛіМ" яшчэ не друкаваў. Хоць паслярэферэндумная рэдакцыйная пошта прыносіць іх нямала. Тое, што адбылося на Беларусі 14 траўня, прымусіла многіх шчырых адраджэнцаў схамянуцца, задумацца і пачаць шукаць адказ на пытанні: як магло такое здарыцца і... куды ж мы ідзём? Сёй-той расчараваўся ў сваім народзе, іншы пачаў шукаць апраўданні, а некаторыя і вінаватых... Нам здаецца, што гэты ліст вельмі дакладна перадае настрой і думкі пэўнай часткі беларускай інтэлігенцыі, тых, хто самаахвярна працаваў дзеля адраджэння Бацькаўшчыны, не спадзеючыся на падзяку ці аддзяку, аднак і не чакаў таго, што словы-зярняты, кінутыя ім, упадуць на каменні і не прарастуць, упадуць у церні і церні заглушаць іх...

ЛіМ
ЧАСАПІС

СПРАВА, УГОДНАЯ БОГУ

Ужо чацвёрты год запар у канцы ліпеня адбываецца паломніцтва праваслаўных беларусаў у Вільню, на месца смерці святых пакутнікаў Антонія, Яўстафія і Іаана. Ініцыятарам паломніцтваў з'яўляецца Праваслаўнае брацтва Трох Віленскіх Пакутнікаў, якое дзейнічае пры Мінскім Свята-Петра-Паўлаўскім саборы. Сёлета ў паломніцтве таксама прымалі ўдзел духавенства і вернікі са Слуцкай Свята-Міхайлаўскай царквы і Івянецкай Свята-Ефрасіньеўскай царквы.

Паломніцтва адбылося 29-30 ліпеня. У Літве паломнікаў сустрэлі прадстаўнікі пасольства Беларусі. Прыветна прыняў гасцей старажытны Свята-Духаў манастыр. 30 ліпеня адбылося набажэнства на месцы гібелі Віленскіх пакутнікаў, ля сценаў Траецкай царквы. Сам храм, на жаль, зачынены на рамонт, пасля заканчэння якога, хутчэй за ўсё, адыдзе да ўкраінскіх уніятаў.

Адраджэнне традыцый паломніцтва — справа, угодная Богу і маючая вялікае як рэлігійнае, так і культурнае значэнне. Наведалі святыя месцы Віленшчыны не толькі асобы духоўныя, але і шматлікія прадстаўнікі беларускай творчай інтэлігенцыі. У наступным годзе, на які прыпадае юбілей заснавання Свята-Духава манастыра, паломніцтва будзе арганізавана больш шырока.

Н. К.

ПРЭМІЯ АЛЕСЯ АДАМОВІЧА

будзе ўпершыню ўручана лаўрэатам сёлета 3 верасня. Камісія на чале з Васілём Быкавым пачала ўжо работу. На конкурс, які быў абвешчаны ў студзені, прадстаўлена больш за пяцьдзесят твораў літаратурнай публіцыстыкі, газетнай, тэлевізійнай і радыёжурналістыкі. Камісія вызначыць імёны чатырох лаўрэатаў, якія атрымаюць грашовую прэмію па 500 долараў ЗША і медалі. На адваротным баку медаля будзе выгравіравана прозвішча лаўрэата.

Гэтая першая на Беларусі недзяржаўная штогадовая прэмія заснавана Мас-Медыя Цэнтрам і Беларускім Пэн-цэнтрам.

На здымку: ганаровы знак, які будзе ўручацца лаўрэату разам з прэміяй.

УРОКІ МІНУЎШЧЫНЫ

Кніга а. Г. Сосны "Праваслаўная царква на Беласточчыне ў ацэнках уладаў II Рэчы Паспалітай" (Рыболы, 1991, на польскай мове) — багацейшая крыніца звестак для асэнсавання гісторыі беларусаў "на крэсах всходніх".

Яна ўяўляе сабою збор дакументаў — справаздач, якія дасылала рэгулярна вышэйшаму кіраўніцтву з 1928 па 1939 год ваяводская ўправа Беластока. Ад іх, што называецца, нічога не адняць. А дадаваць, сур'ёзным асэнсаваннем, шмат чаго можна. У розных, прычым, аспектах. Ды яшчэ з цікавымі, павучальнымі, паралелямі да сучаснасці.

Многія факты заслугоўваюць шырокага абмеркавання — прынамсі дзеля таго, каб засвоіць як след урокі мінуўшчыны, дбаючы пра будучыню. Пад увагаю ж аўтара (дакладней, тых, хто рыхтаваў рэляцыі "наверх") літаральна ўсе праявы быцця "крэсавякаў" — ведама, супярэчлівыя і паводле канкрэтна-гістарычных праяў, і паводле магчымых рэакцый з сённяшніх пазіцый. Шмат цікавага ў кнізе а. Грыгорыя Сосны знойдуць гісторыкі культуры, мовы, этнолагі розных спецыялізацый, роўна як і палітыкі.

А. І.

ТУТ ВЫТОК І ВЯРШЫННЫ ЎЗЛЁТ...

ДА ГРАМАДСКАСЦІ БЕЛАРУСІ І ЗАМЕЖЖА

У кожнага народа ёсць мясціны вячыстай славы, своеасаблівыя святыні. Для беларусаў гэта найперш Полацак, Тураў, Навагрудак, Вільня, Горадня, Нясвіж, Менск...

Магутны колісь і слаўны на ўсю Еўропу Новагародак сёлета адзначае сваё 950-годдзе. З гэтым юбілеем лучацца іншыя, таксама значныя: 400-годдзе надання гораду другога, пасля "Пагоні", герба, круглыя гадавіны Міра, Мірскага замка і Карэліч, а таксама 400-годдзе запачаткавання на Навагрудчыне прафесійнага тэатра на Беларусі.

У старажытным Новагародку, на маляўнічай узгорыстай мясцовасці былі закладзены падваліны абсяжнай ад Балтыкі да Чорнага мора і магутнай дзяржавы сярэднявечча — Вялікага княства Літоўскага, аснову якога складалі ліцвіны, якіх пазней пачалі называць беларусамі. ВКЛ — супольная Айчына некалькіх народаў, якія развіваліся кожны на сваім этнічна-духоўным грунце. Пераважнымі па колькасці былі беларусы, мова якіх стала дзяржаўнай. На ёй размаўляў просты люд і вялікакняскі двор, ствралася рэлігійная і свецкая літаратура, пісаліся законы, у тым ліку і найвышэйшы — Статут Вялікага княства Літоўскага ў некалькіх рэдакцыях.

Будучы сталіцай, старадаўні Новагародак адыграў вялікую ролю і як цэнтр рэлігійнага, духоўнага жыцця. Там, дзе сёння вёска Лаўрышава, вялікім князем Войшалкам быў заснаваны манастыр, які з-за сваёй значнасці набыў статус Лаўры. У яго сценах было напісана, арыгінальна і шыкоўна аздоблена Лаўрышаўскае Евангелле, якое цяпер як бясцэнная рэліквія захоўваецца ў кнігазборах Кракава.

Падзеі складаліся так, што ў XIV ст. пры князю Гедыміну сталіца ВКЛ была перанесена ў Вільню, куды як агульнадзяржаўны герб перайшоў і старадаўні беларускі сімвал "Пагоня". Аднак па многіх пазіцыях горад захоўваў вядучую ролю ў дзяржаве: тут засядаў Вышэйшы суд (Літоўскі трыбунал), а непадалёку, на месцы сучаснай вёскі Метраполь, размяшчалася рэзідэнцыя мітрапаліта Праваслаўнай царквы Вялікага княства, якая была незалежнай ад Маскоўскай метраполіі, знаходзілася пад юрысдыкцыяй Візантыйскага Патрыярха.

Сваё культурнае, рэлігійнае і адміністрацыйнае значэнне Новагародак утрымліваў і пасля таго, як Вялікае княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае пайшло на саюз з Польшчай і паступова страчвала самастойнасць, а з ёю гаспадарчую, духоўную і вайсковую моц. У той час горад быў цэнтрам Навагрудскага ваяводства, якое абдымала велізарны абшар, куды ўваходзілі Слонім, Ваўкавыск, Нясвіж, Стоўбцы, Слуцак, Ракаў, Ашмяны — тэрыторыя, што належала колісь да Новагародскай зямлі і княства.

Тут, як і ва ўсім беларускім краі, уклады Польшчы праводзілі ўсё больш актыўную палітыку прымусовага апалячвання і акаталічвання. Але куды большы прымус і занепад пачаўся пасля трох раздзелаў Рэчы Паспалітай, калі да паланізацыі дадалася жорсткая русіфікацыя.

Ды не мірыўся з прымусам вольналюбны дух наваградцаў. Яны актыўна далучаліся да паўстанняў супраць Расійскай імперыі, што разпораз выбухалі на абсягах колішняга Вялікага княства і ў карэннай Польшчы. Збройныя выступленні цярпелі паражэнні, а іх удзельнікі жорстка караліся. Некаторым усё ж удавалася ўцячы ў іншыя краіны, якім нашы суродзічы нярэдка прыносілі гонар і славу. У якасці прыкладу можна назваць Ігната Дамейку — ураджэнца вёскі Мядзвядка з-пад Міра, грамадскага і дзяржаўнага дзеяча, вучонага з сусветным імем, нацыянальнага героя Чылі. А Францыю праславіў яшчэ адзін выхадзец з Навагрудчыны — паэт Гіём Апалінэр, бацькі якога з вядомага беларускага роду Кастравіцкіх.

Сыны і дочкі Навагрудчыны сэрцам і душою заставаліся вернымі Бацькаўшчыне і ў сваёй творчасці па-майстэрску яе ўслаўлялі. Найярчэйшы прыклад таму Адам Міцкевіч, а таксама Ян Чачот, Тамаш Зан, Уладыслаў Сыракомля. Яны надзвычай высока цанілі і шанавалі беларускую мову, але яна была ў той час пад забаронай і таму пісаць даводзілася пераважна па-польску.

Навагрудчына з'яўляецца таксама калыскай татарскай і яўрэйскай культуры. Тут будаваліся мячэці, пісаліся свяшчэнныя мусульманскія кнігі на беларускай мове "Аль-Кітаб", тут узгадаваўся славуты яўрэйскі вучоны-мовазнаўца, аўтар падручнікаў яўрэйскай мовы, першага англа-іўрыцкага слоўніка Аляксандр Гаркаві, імем якога названы яўрэйскі універсітэт у Санкт-Пецярбурзе. Значны след у культуры пакінуў граф О-Рорк, ірландзец па паходжанні, які жыў у маёнтку ва Уселюбе. У родавай сядзібе ў Шчорсах пераважную частку жыцця праводзілі графы Храптовічы, уладальнікі не толькі велізарных зямельных абшараў у Беларусі і за мяжой, але і найбагацейшай бібліятэкі, кнігі з якой у Першую сусветную вайну былі перавезены ў Кіеў і пакуль што застаюцца там.

Паводле Рыжскай дамовы Навагрудчына апынулася ў складзе Польшчы. Ізноў пачалася на дзяржаўным узроўні паланізацыя, пераслеады ўсяго беларускага, з чым, зразумела, народ не мог змірыцца і вёў зацятую нацыянальна-вызваленчую барацьбу.

У верасні 1939 г. паланізацыя змянілася савецізацыяй і русіфікацыяй. А потым нахлынула вайна. Навагрудчына гэтага часу ўяўляла кіпучы вір, дзе ў зацятым супрацьборстве войска акупантаў сутыкнулася з савецкімі партызанамі і падпольшчыкамі; апрача гэтага, тут дзейнічалі расійскія фарміраванні арміі Уласава, польская краёвая абарона (АК), беларускія збройныя сілы. Цывільнае насельніцтва жыло ў заўсёдным страху перад рабункамі, спальваннем, расстрэламі і вывазам на прымусовую працу ў Нямеччыну. Далёка не ўсе людзі павараціліся з далёкіх дарог у родны кут, некаторыя знарок падаліся ў эміграцыю, ведаючы пра масавыя даваенныя рэпрэсіі карных савецкіх органаў.

Нямала славутых сыноў і дачок з Навагрудчыны і сёння жыве ў Беларусі і далёкім замежжы. Гэта старшыня Рады БНР, доктар медыцыны Язэп Сажыч (ЗША), прафесар матэматыкі, акадэмік астранаўтыкі Барыс Кіт (Нямеччына), рэдактар газеты "Беларус", доктар гісторыі Янка Запруднік, мастачкі Галіна Русак і Тамара Стагановіч, доктар медыцыны Уладзімір Набагез, міністр Урада БНР, грамадскі і царкоўны дзеяч Кастусь Мярляк (ЗША), намеснік старшыні БНР, доктар медыцыны Барыс Рагуля (Канада), кіраўнік беларускага зямляцтва і радыё ў Пэрце Міхась Раецкі, архітэктар Мікола Сазановіч (Аўстралія), старшыня Хаўруса беларусаў Францыі, мастак і скульптар Міхась Навумовіч...

Нямала, не кажучы пра саму Беларусь, заслужаных людзей з Навагрудчыны жыве і ў блізкім замежжы. Пералічыць іх няма магчымасці, таму назавём толькі некалькіх. Гэта навуковец, аўтар кнігі "Палата рукапісная" Мікола Нікалаеў, загадчык кафедры карабельнай медыцыны, доктар навук, прафесар Мікалай Гурын, хірург Ваенна-медычнай акадэміі, доктар навук Міхась Ханевіч (Санкт-Пецярбург)...

Спадзяёмся, што землякі здалёк і зблізку (а гэта не толькі беларусы, але і прадстаўнікі іншых народаў), дружна збяруцца летам адзначыць юбілей дарагога ўсім Навагрудка, іншыя даты. Напэўна што будзе шмат чаканых і нечаканых, радасных і карысных сустрэч і знаёмстваў. Але сэнс Першага з'езда наваградцаў свету не толькі ў гэтым, але і каб супольна падумаць-паразважаць над гісторыяй і будучыняй, сучасным станам роднай Навагрудчыны, над тым, чым і як можна ёй дапамагчы ў гэты благі, неакрэслены для Бацькаўшчыны час...

Свята, такім чынам, маркуецца праводзіць не як вузка рэгіянальнае, мясцовае, а агульнабеларускае, бо тое, што перажывае сёння Навагрудчына — уласціва і ўсёй Беларусі.

У першы дзень 16 верасня, у рамках З'езда наваградцаў плануецца правесці навукова-асветную канферэнцыю аб ролі краю і яго людзей у развіцці нашай дзяржаўнасці, мовы, культуры, аб іх укладзе ў сусветную цывілізацыю. Тут будзе зацікаўленая гаворка пра стан і захаванне гістарычных помнікаў, пра ахову прыроды і зберажэнне унікальнага асяроддзя, пра тое, як уваходзіць, асабліва ў горадзе, у побыт наша мілагучная мова. Хочацца спадзявацца, што Навагрудчына, якая была калыскай беларускай дзяржаўнасці і праз вякі паказвала прыклад гераічнага адстойвання нацыянальных інтарэсаў, і ў наш час здолее стаць асяродкам сапраўднага, а не фармальнага Адраджэння Беларусі ў цэлым. Вечарам, у гэты ж дзень, будзе тэатральнае прадстаўленне.

Другі дзень, 17 верасня — цалкам святочны. Спадзяёмся, ён уздыме наш дух эмацыянальна, бо культурна-мастацкая праграма рыхтуецца унікальная і шматстайная, як унікальным і шматстайным было развіццё Навагрудчыны праз вякі. Гэтую ідэю павінен падмацаваць і кірмаш вырабаў народных умельцаў, а таксама выстаўка твораў прафесійных мастакоў.

Для ахвочых па папярэдніх заяўках наладжваецца некалькідзённая вандроўка па славутых мясцінах Беларусі.

Між тым падрыхтоўка і правядзенне юбілею звязана са значнымі, нават вялікімі матэрыяльнымі і фінансавымі цяжкасцямі і выдаткамі, якіх, само сабой зразумела, не можа адолець маладая грамадская арганізацыя — Згуртаванне наваградцаў свету, якое ўзяло на сябе ініцыятыву ў правядзенні ўсіх мерапрыемстваў. Спадзяёмся на дапамогу, хоць пакуль што слаба яе адчуваем, з боку дзяржавы і яе структур, якія дзейнічаюць у неспрыяльным для нашай гісторыі і культуры, увогуле для нацыянальнай ідэі рэжыме.

І ўсё ж мы не можам па гэтай прычыне абмінуць такую дату нашай гісторыі, як 950-годдзе першай сталіцы Вялікага княства Літоўскага — слаўнага горада Навагрудка, дзе не толькі выток, але і вяршынны ўзлёт нашай дзяржаўнасці, народнай душы і духу. Гэта было б найгоршым сведчаннем бяспамяцтва, бязглуздай абыякавасці да таго, чым можа ганарыцца любая еўрапейская нацыя. Спадзяёмся, што наш зварот будзе з разуменнем успрыняты дзяржаўнай уладай, знойдзе станоўчы водгук у дабрачынных фондах, камерцыйных структур і прыватных асоб, карацей кажучы, усіх, хто мае сродкі і ласкава пагодзіцца дапамагчы нам.

Наш р/р 1468693 у Цэнтральным аддзяленні АК БелПББ г. Мінска. Код 362.

Усіх, хто цікавіцца пытаннямі святкавання юбілейных дат Навагрудчыны, правядзення Першага з'езда наваградцаў свету, просім звяртацца на адрас:

Рэспубліка Беларусь, 220053, Мінск, Дзягінаўскі тракт, 52-9, тэл./факс. 37-05-44 (х), 23-98-51 (сл.) Яўгену ЛЕЦКУ — старшыні Рады ЗНС.

231400, Навагрудак, вул. Гродзенская, 2. Тэл. (0597) 2-14-70 (сл.) Тамары ВЯРШЫЦКАЙ — старшыні Управы ЗНС.

Адказны за правядзенне канферэнцыі — дырэктар Інстытута гісторыі Акадэміі навук Беларусі КАСЦЮК Міхаіл Паўлавіч.

220072, Мінск, вул. Францішка Скарыны, 1. Тэл. 39-48-70 (сл.).

Жыве Беларусь!

АРГКАМІТЭТ

Пошта

ВЫШЭЙШАЯ КРОПКА АЎСТРАЛІІ

Упершыню імя Касцюшкі з'явілася на карце Аўстралійскага кантынента ў 1840 г. Роўна ў поўдзень, 15 лютага гэтага года польскі даследчык Павел Эдмунд Стшэлецкі (Стржэлецкі, Strzelecki) зрабіў вымярэнне адной з вяршыняў Аўстралійскіх Альпаў. Лічачы яе самай высокай у гэтых гарах, ён надаў ёй дарагое яму яшчэ з дзяцінства імя нацыянальнага героя Тадэвуша Касцюшкі, пад камандаваннем якога служыў ягоны бацька. "Гэтую вяршыню, — пісаў Стшэлецкі сваёй каханай Адзіне Турно, — нікім да мяне не наведаную, з яе вечнымі снегамі, цішынёй і велічнасцю я выкарыстаў, каб увекавечыць у памяці будучых пакаленняў гэтага кантынента імя дарагога і паважанага кожнаму палаку, кожнаму сябру свабоды... У чужым краі, на чужой зямлі, але сярод вольнага народа я не змог утрымацца ад надання ёй назвы — гара Касцюшкі".

Але назва за гэтай гарой не замацавалася. Стшэлецкі, не маючы дакладных прыбораў, памыліўся ў вымярэннях — вяршыня не з'яўлялася самай высокай. Спачатку географ Томас Таунсенд, які даследаваў Аўстралійскае высакагор'е ў 1846—1850 гг., засумняваўся ў дакладнасці даных польскага падарожніка. Увогуле, да гэтага часу ў аўстралійскай геаграфічнай літаратуры вядуцца спрэчкі аб прыярытэтах Стшэлецкага і Таунсенда, аб іхніх першаадкрыццях у Аўстралійскіх Альпах. Тым не менш, вучоныя зыходзяцца ў думцы, што абодва географы з'яўляюцца найбольш выдатнымі даследчыкамі высакагор'я Аўстраліі ў сярэдзіне XIX ст.

Што ж тычыцца самай высокай кропкі Аўстраліі, то ў 80-ых гадах XIX ст. канчаткова даказана: Стшэлецкі прыняў за вышэйшую суседнюю з ёю вяршыню. Гэта стала вядома, дзякуючы вымярэнням, маючага больш дакладныя прыборы, аўстрыйскага заолага Роберта Лэндэнфэльда. Ён, папраўляючы памылку Стшэлецкага, замяніў назву гары Касцюшка на гару Монт Таусенд. Вышэйшай вяршыні аўстрыец надаў імя нямецкага прыродазнаўцы Мюллера, а горны масіў вакол дзвюх вяршынь назваў "Групай Касцюшкі". Але ж аўстралійцам было важна, як жа будзе называцца вышэйшая кропка іхняга кантынента. Прапанова Лендэнфэльда выклікала хвалю ўсеагульнага абурэння. І калі была зроблена паўторная праверка вымярэнняў аўстрыйца, то самай высокай гары Аўстраліі, вышынёй 2228 метраў, было нададзена імя Тадэвуша Касцюшкі. Так далёкі аўстралійскі народ ушанаваў памяць знакамітага барацьбіта за свабоду і незалежнасць.

А. БОЛАТАЎ

г. Бабруйск

Меркаванне

УТОПІЯ І ПРАКТЫКА ЭСПЕРАНТА

"Ne kredu al parolo sen propra kontrolo"
L. ZAMENHOFO[1]

У публікацыях, якія тычацца моўных пытанняў, час ад часу сустракаюцца думкі пра падабенства станаў беларушчыны і эсперанта. І калі Ян Максімюк ("ЛіМ", N 30, 1990 г.) гэта падабенства адзначае, успрымаючы афіцыйную беларускую мову па сутнасці як мёртвую — "як лаціну ці эсперанта", то "Новавіленец" ("Наша ніва", N 2, 1994 г.) параўноўвае больш шырокі спектр з'яў: "і па ментальнасці сваіх носьбітаў, і па месцы ў грамадстве, і па ігнараванні яе праз моўны імперыялізм, і па адносінах да яе з боку дзяржавы ("сваёй"), нават па тыражах". Трэба адзначыць, што заўвагі гэтыя слушныя, але ці дастаткова яны раскрываюць сутнасць з'явы, калі аб'ектам параўнання ўзята не надта вядомая шырокаму колу чытачоў штучная мова эсперанта? Часцей за ўсё ў друку пра яе сустракаюцца заўвагі apriori адмоўныя. Так, Максім Танк у вершы "Мне здаецца" непасрэдна звязаў з эсперанта моўны нігілізм:

Некаторыя нат ужо
Стараюцца пазбыцца
"Перажыткаў" —
Сваёй культуры і мовы,
Быццам
Ля варот камунізму
Кантралёры
Будуць экзаменаваць
Толькі на эсперанта
І іх першых прапусцяць
У сонечны Горад.
О, simplicitas sancta!

Блізкая да гэтай і думка рускага паэта Валянціна Сідарава:

Чем объяснить, что мы об эсперанто
День ото дня все больше говорим?
Наивностью? Отсутствием таланта?
Шумихою? Иль чем-нибудь другим?

Вельмі катэгарычна атрымалася ў Марціна Коўзкага:

"На думку эсперантыстаў усе родныя мовы — чужыя, акрамя інтэрнацыянальнай" ("ЛіМ", N 25, 1992 г.)

Цяжка гадаць, у каго ўпершыню з'явіліся такія думкі, але маё знаёмства з эсперантыстамі, у тым ліку і беларускімі, дае падставы мець іншыя меркаванні. Дзеля большай дакладнасці разумення гэтай тэмы не лішне будзе закрануць гісторыю пытання штучнай мовы.

МОВА IN VITRO. МОЖА, ПА ГУМБАЛЬТУ?

Думка пра штучную мову, аднолькава прыдатную для ўсіх, мае больш за двухтысячагадовую гісторыю. І гэта былі не толькі практыкаванні філосафаў-схаластаў ад няма чаго рабіць. Да лінгвістычнага вынаходніцтва прычыніліся М. Настрадамус, Р. Дэкарт, І. Лейбніц, І. Ньютон, Я. Каменскі, А. Ампер, іншыя навукоўцы ды аматары. Удыхнуць жыццё ў "гамункуласа", у моўную "істоту з прабіркі" ўдалося, аднак, толькі ў 1879 годзе нямецкаму пастару Й. Шляйеру. Прапанаваная ім мікст-мова Volapük хаця і сталася складанай, але была першым удалым праектам з амаль трохсот зафіксаваных да таго часу. Мова валапюк змагла актыўна ўжывацца пісьмова і размоўна, што было першым доказам жыццяздольнасці штучна створанай мовы. Яшчэ больш удалым за валапюк стаўся праект штучнай мовы, прапанаваны ўраджэнцам Беластока Лазарам Заменгофам, якая атрымала назву Эсперанта (Esperanto D-r. Международный язык. Предисловие и полный учебник. Варшава, 1887). Нягледзячы на высілкі эсперантыстаў па прапагандзе міжнароднай мовы, дэталёвых даследаванняў пра ўплыў знешніх і ўнутраных фактараў на развіццё эсперанта ўсё ж не стае. Працы па інтэрлінгвістыцы носяць больш апісальны характар. Між тым, навукоўцы свае пункты гледжання на суадносіны ў мовах натуральнага і штучнага вызначылі даўно. Нягледзячы на разыходжанні ў падыходах да вывучэння моўных аб'ектаў, прадстаўнікі розных лінгвістычных школ пагаджаюцца на тым, што мову нельга разглядаць як канструкцыю, створаную штучна, хай сабе і з навуковым падыходам. Сцвярджэнні Вільгельма фон Гумбальта: "...усякая творчасць у галіне мовы можа быць толькі плодам яго ўласнага жыццёвага імпульсу..." і "абсалютна памылковае ўяўленне пра тое, што інтэнцыя розуму з'яўляецца непасрэдным творчым пачаткам у мовах..." нікім не аспрэчваецца (Вильгельм фон Гумбольд, "Избранные труды по языкознанию", М., 1984). Існаванне мовы эсперанта, на першы погляд, супярэчыць думкам нямецкага філосафа. Сведчанняў аб тым, што Л. Зменгоф быў знаёмы з творамі В. Гумбальта, няма. Але калі быў, то, пэўна, заўвагу пра немагчымасць разумовага падыходу да мовы ўспрыняў у прамым сэнсе і без абагульненняў, як слушную адносна мовы нацыянальнай.

Па-першае, Л. Заменгоф стварыў сапраўды цэльны моўны арганізм, асобныя элементы якога лагічна, з матэматычнай дакладнасцю, узаемадачыняюцца між сабой (тое, што В. Гумбальт назваў organische Wese), не дапускаючы фрагментарнага падыходу да мовы. Эсперанта бездакорна адпавядае патрабаванням мадальнасці, прэдыкатыўнасці і камунікатыўнасці.

Па-другое, у праекце у вышэйшай ступені рэалізаваны прынцыпы неабходнасці і дастатковасці. З дапамогай двух склонаў (назоўнага і вінавальнага) і шэрагу прыназоўнікаў ствараецца парадыгматычная вось назоўніка. Сістэма добра дапасаваных канчаткаў дае магчымасць ствараць ад зыходных лексем любыя часціны мовы, часавыя дзеяслоўныя формы. Сістэмна ўзаемазвязаны між сабой указальныя, абагульняючыя і іншыя займеннікі.

Па-трэцяе, у марфалагічным плане ўнутраную флексію (В. Гумбальт разглядаў яе як больш прыдатную, чым унутраную змену) Л. Заменгоф давёў да абсалюту, з дапамогай афіксаў (якія з адпаведнымі канчаткамі могуць таксама існаваць самастойна) утвараюцца словы і словаўтваральныя шэрагі для намінацыі з'яў жыццёвых рэалій.

Такім чынам, інтэнцыяй розуму аўтара ў праект штучнай мовы былі закладзены прынцыпы, што разам з міжнароднай лексікай сталі яе асабістымі ўнутранымі імпульсамі для развіцця. Практыка ўжывання эсперанта паказала яе прыдатнасць для ўсіх галін моўных узаемаадносін (у тым ліку ў літаратуры і навуцы) і багатыя магчымасці самаразвіцця гэтай мовы. Калі пачатковы слоўнік Заменгофа меў прыблізна 900 каранёў, то сённяшнія — па некалькі дзесяткаў тысяч.

МАДЭЛЬ МОЎНАЙ УНІВЕРСАЛІІ

У выніку ўдалай распрацоўкі праекта ў эсперанта адлюстраваліся адзнакі і тэндэнцыі, уласцівыя ўсім мовам, або "мове ўвогуле". Адносна гэтай штучнай мовы можна казаць пра моўную універсалію. Тут яна не мае той абсурдна высокай ступені універсалізму, як у магістра Кнехта (Х. Хессэ, "Гульня ў шкляныя перлы"). Але думка аб тым, што існуе генатыповая мова, вылузваецца з чыстай абстракцыі. Інтэрлінгвісты сцвярджаюць аб "прапедэўтычным эфекце" вывучэння эсперанта. Сутнасць яго заключана у тым, што вывучэнне мовы эсперанта фармуе ўяўленне аб структуры "мовы ўвогуле" і спрыяе больш хуткаму і лёгкаму засваенню іншаземных моў (D. Blanke, "Esperanto und Wissenschaft". Berlin, 1982). Пры гэтым навучэнцы, якія засвоілі правілы пабудовы моўнай мадэлі, набліжанай да абстрактнай генатыповай, дакладна заўважаюць у структуры і граматыцы нацыянальнай мовы адхіленні ад такой мадэлі.

ПРАБЛЕМЫ МІЖНАРОДНАГА КАМУНІКАВАННЯ

Пры ўсіх сваіх дадатных рысах эсперанта, аднак, не атрымала таго распаўсюджвання, як можна было б чакаць. У міжнацыянальных зносінах англійская, руская, французская мовы займаюць дамінуючае становішча. На фармаванне іерархіі тут значна ўплываюць сілы вонкавыя, галоўную з іх — дух нацыі — лінгвістыка савецкага перыяду адмаўляла. Аднак яшчэ той жа В. Гумбальт пісаў: "Мова нацыі ёсць яго дух, і дух народа ёсць яго мова, і цяжка ўявіць сабе што-небудзь больш тоеснае". Тэзіс: мова нацыі — духа нацыі — светапогляд — мадэль сусвету філасофіі ўжо распрацаваны. Паміж прадстаўнікамі дзвюх розных нацый і светам рэчаіснасці знаходзяцца як пасрэднікі дзве розныя мадэлі сусвету, створаныя ўнутранай духоўнай працай. Пры кантэксце носьбітаў розных моў адбываецца не простае камунікаванне, а сутыкненне розных светапоглядаў. І калі такія кантакты адбываюцца не на ўзроўні адзінак або малых груп, а на ўзроўні асобных папуляцый, яны набываюць востры характар. У выніку ўзаемнага ўплыву "...нацыя, якая адухоўлівае і ўзбагачае чужую мову сваёй самабытнасцю, не можа не ператварыць яе тым самым у іншую" (В. Гумбальт). Тым самым скажаецца дух мовы, змяняецца светаўспрыманне нацыі. Супрацьстаянне моўнай экспансіі суседняга этнасу, або дзяржавы-заваёўніка — гэта інстынктыўная спроба захаваць сваю, створаную продкамі чыннікам роднай мовы, мадэль сусвету. Перавагу ў такім супрацьстаянні маюць прадстаўнікі этнасу з больш высокім духам нацыі. Падаецца, што для пазначэння гэтай уплывовай сілы больш падышла бы дэфініцыя "духоўны патэнцыял нацыі". Пад духоўным патэнцыялам трэба разумець не толькі культурную спадчыну і ўзровень культурных дасягненняў этнасаў, якія насяляюць дзяржаву, але і эканамічную, тэхнічную, навуковую моц гэтай дзяржавы, яе гатоўнасць да абароны сваіх інтарэсаў. Можна дапусціць, што ў сінэргетычным дзеянні гэтых складнікаў колькасць насельніцтва не з'яўляецца галоўнай. Гэты тэзіс падмацоўваецца прыкладамі з гісторыі цывілізацыі. Стварэнне Рымскай імперыі ішло аднначасова з распаўсюджваннем па Еўропе лаціны, асабліва ў галінах навукі. Захоп амерыканскага катынгенту еўрапейцамі прывёў да распаўсюджвання там англійскай ды іспанскай моў. Нягледзячы на тое, што ў асваенні Новага Свету ўдзельнічалі амаль усе еўрапейскія дзяржавы, пераважыў духоўны патэнцыял англічан ды іспанцаў, саступіўшы трохі на поўначы французам. Такі быў у той час расклад сіл, іерархія духоўных патэнцыялаў нацый. Карэнныя этнасы, якія не пажадалі ўспрыняць чужыя ім культуру і мову (а, значыцца, і светапогляды), былі вымушаны вымерці. Гісторыя Расійскай імперыі не выбіваецца з гэтага шэрагу прыкладаў. Тое, што цяпер называюць "праблемай рускамоўнага насельніцтва", з'яўляецца не толькі пытаннем правоў чалавека, але таксама адлюстроўвае супрацьстаянне носьбітаў розных светапоглядаў. Для прыбыльца з метраполіі пачаць карыстацца ў паўсядзённасці мовай карэннага этнасу — значыць, пагадзіцца з яго светапоглядам, успрыняць яго мадэль сусвету.

А ці было калі інакш? В. Гумбальт сцвярджае, што было: "Агульнагрэчаская еднасць згуртоўвала ўсіх, пазначаючы пячаткай своеадметнасці дзейнасць кожнай народнасці... (...) Ні адна з народнасцяў не прыніжала другую, але ўсе працвіталі згодна сваім памкненням; ніводзін з дыялектаў не апусціўся да простанароднасці і не ўзвысіўся да пануючага стану ўсеагульнай мовы". Аднак гэты прыклад антычнай ідыліі не быў аднесены аўтарам да канкрэтнага часу, дадзены ў статыцы. Усё было ў Грэцыі ад часоў архаікі да эпохі элінізму — і каланізацыя, і войны між суседзямі і гарадамі-полісамі. Хіба што ў выніку блізкасці моўнага духу асобных народнасцяў і невялікай розніцы ў іх духоўных патэнцыялах разыходжанні ў светапоглядах былі невялікія, што, у сваю чаргу, і памяншала супрацьстаянне.

Тое, што існуе духоўны патэнцыял нацыі, які залежыць ад узроўню эканамічнага і навуковага развіцця краіны, падмацоўваецца фактам, што якраз дзяржаўныя мовы краін з моцнай эканомікай маюць дамінуючае становішча ў міжнародным камунікаванні. "...пасля другой сусветнай вайны англійская марудна, але няўхільна станавілася агульнапрызнанай мовай навукі. Але так было не заўсёды. На працягу 200 гадоў да другой сусветнай вайны большасць навуковых паведамленняў выкладалася на нямецкай, французскай або англійскай мовах (мовы пералічаны згодна частаты іх выкарыстання)" (Айзенберг Э. "Английский язык — язык науки?". "Scientific American", NN 2—3, 1993).

Цытаванае сведчыць, што "іерархія моў" — гэта не "адлюстраванне камунікацыйных працэсаў", а хутчэй адлюстраванне іерархіі навукова-эканамічных становішчаў краін ды іншых чыннікаў. Эканамічна моцная дзяржава можа дазволіць сабе выдаткі на фінансавую падтрымку сваёй мовы ў міжнародным камунікаванні. Так, у моўнай палітыцы ЗША больш увагі надаецца падтрымцы вывучэння іншаземцамі ангельшчыны, чым навучання суграмадзян іншаземным мовам. Эканомія часу ў агульнадзяржаўным маштабе перакрывае доларавыя выдаткі, а дадаткова носьбіт ангельшчыны атрымлівае перавагу, якая базуецца на тым, што камунікаванне з іншаземцамі ідзе на глебе яго (амерыканца) светапогляду. Гэтыя працэсы і ёсць моўная экспансія, або моўны імперыялізм.

Для дамінуючай мовы любая, нават маленькая саступка сваёй пазіцыі іншай мове, нацыянальнай або штучнай, яўляе пагрозу яе стану, якая ў канчатковым выніку ўплывае на духоўны патэнцыял нацыі (зніжае яго) і тым самым зніжае палітычнае рэнамэ дзяржавы-імперыі. Эсперантыст М. Бранштэйн піша, што ў 70-х гадах супрацоўнікі ленінградскага Абрліта яму тлумачылі, што само слова "Эсперанта" непрымальна для друку, бо ў спісе слоў, на якія трэба звяртаць увагу пры "литировании", ёсць адзнака — "не рекомендовать". Здаецца, чым магла штучная мова перашкаджаць палітыцы магутнай дзяржавы? Але савецкія ідэолагі справу сваю ведаюць добра. Наколькі валоданне мовай эсперанта змяняе светапогляд, паказвае такі прыклад. Шматкроць ужытае ў палітычнай сферы слова "інтэрнацыянальны" было адаптавана да патрэб камуністычнай прапаганды, згубіла свой першапачатковы сэнс і набыло абагульняючае значэнне — "агульны для ўсіх нацый", "саюзны". А эсперантыст скажа, што не; згодна з граматыкай — гэта тое, што знаходзіцца паміж нацыямі, аднолькава нейтральнае для ўсіх. А вось слова "Інтэрфронт" увогуле выбіваецца з логікі мовы і ўспрымаецца, у лепшым выпадку, як надуманае і няўдалае.

Лагічна дапусціць, што актыўнае карыстанне мовай эсперанта змяняе светапогляд чалавека. Але ці можна такім чынам сфармаваць агульны светапогляд у прадстаўнікоў розных нацый? У час камунікавання эсперантыстаў пасылка, успрыманне і апрацоўка інфармацыі нервовымі цэнтрамі мозга ідзе непасрэдна на эсперанта, без перакладу на родную ці іншую мову. Інфармацыя перадаецца непасрэдна ад ego да ego. Тут яна фармуецца згодна правілам пабудовы "мовы ўвогуле", пазбаўляецца непрынцыповых нацыянальных рыс (ці важна, напрыклад, у агульным выпадку, адзначаць пол сабакі?) і захоўвае, разам з тым, усе фарбы адметнасці ўспрымання з'явы асобай. Адбываецца не сутыкненне, а як бы ўзаемнае накладанне палёў-светапоглядаў, якія маюць як агульныя для ўсіх асоб, так і адметныя рысы, што нясуць адбітак этнічных рыс і звычаяў. А тое агульнае некаторыя эсперантысты спрабуюць азначыць як эсперанта-культуру. На жаль, даклады па гэтым пытанні маюць слабую аргументацыю і з іх нельга рабіць выснoў аб існаванні такой культуры. Але несумненна тое, што камунікаванне на нейтральнай мове адпаведна ўплывае на асобу, якая таксама адчувае адметнасць і разам з тым каштоўнасць рыс свайго светаўспрымання. Якраз у колах эсперантыстаў, асабліва на вялікіх імпрэзах (напрыклад, такіх, як былыя Balta Esperanta Tendaro — Балтыйскі Эсперанта-Лагер) суіснуюць адначасова высокая нацыянальная свядомасць і вялікая павага да такога пачуцця ў іншых асоб.

З усяго адзначанага можна рабіць высновы:

Па-першае, моўная іерархія ў міжнацыянальным камунікаванні не з'яўляецца следствам перавагі адной мовы над другой, а адлюстроўвае суадносіны духоўных патэнцыялаў нацый у дадзены момант, якія, у сваю чаргу, вызначаюцца ўзроўнем эканамічнага і культурнага развіцця краін. Носьбіты мовы, якая займае дамінуючае становішча і з'яўляецца мовай-пасрэднікам, атрымліваюць псіхалагічную перавагу пры камунікаванні.

Па-другое, штучная мова (у першую чаргу эсперанта) у міжнацыянальных зносінах не можа аслабляць пазіцыі мовы нацыянальнай, калі апошняя не ўжываецца як мова-пасрэднік.

Па-трэцяе, становішча нацыянальнай мовы залежыць ад ступені фінансавай падтрымкі дзяржавай моўнай палітыкі, накіраванай на ўзмацненне свайго статусу ў міжнароднай супольнасці.

І апошняе. Практыка ўжывання эсперанта паказвае не ўтапічнасць, а рэальнасць ужывання штучнай мовы ў якасці мовы-пасрэдніка пры міжнародным камунікаванні. Ігнараванне эсперанта — гэта саступка нацыянальных моў мовам-пасрэднікам.

Вялікай памылкай і недарэчнасцю была б спроба агітацыі за пагалоўнае навучанне эсперанта. Але калі мы наважыліся выбірацца з таго стану, што трапна акрэслены "Новавіленцам", то нельга адмаўляцца ад дапаможных сродкаў. Няцяжка пакінуць кесарава кесару, а Божае Богу. Дык "...ці на тое прыносіцца святло, каб паставіць яго пад пасудзіну ці пад ложак, а не на тое, каб паставіць яго на светачу?" (паводле Марка св. Евангелле, 4.21.)

Міхась МАХНАЧ

г. Смаленск

[1] "Не вер вушам, лепш памацай сам". Л. Заменгоф.

ГОЛАС ПРАВАСЛАЎЯ БЕЛАРУСІ І СВЕТУ

Толькі што выйшаў з друку трэці нумар часопіса "Праваслаўе ў Беларусі і ў сьвеце", заснаваны Беларускім Праваслаўным Брацтвам Трох Віленскіх Пакутнікаў.

Належнай увагі выданне гэтае пакуль яшчэ не прыцягнула, хоць, безумоўна, заслугоўвае. Ужо таму, што паслядоўна выяўляе імкненне яднаць на грунце праваслаўнай традыцыі беларусаў, незалежна ад краіны пражывання. Да таго ж змест яго цікавы, карысны і святарам, і навукоўцам, і педагогам, і шырокаму колу людзей, неабыякавых да нацыянальнай духоўнай спадчыны, да веры продкаў. Самі за сябе кажуць рубрыкі: "Багаслоўе", "Царкоўная гісторыя", "Праваслаўная адукацыя", "Рэлігійная думка", "У памесных цэрквах", "Архівы і дакументы", "Пераклады", "Духоўная паэзія", "Крытыка", "Лісты і допісы".

Асобна варта падкрэсліць блізкае, што называецца, прафесійна чытачам "ЛіМа". Выданне гэтае не проста беларускамоўнае. На старонках яго нумароў — пераклад Малебна за беларускі народ, грунтоўны багаслоўска-перакладазнаўчы артыкул з багатымі звесткамі пра беларусізацыю царквы. А яшчэ — твор да твора — назапашваецца матэрыял зборніка духоўнай паэзіі.

Ёсць у часопіса высокая мэта, ёсць прыкметы станаўлення і магчымасцяў гэтай мэты дасягнуць.

І. А.

ЛІПЕНЬСКІ "ПЕРШАЦВЕТ"

Чарговы, ліпеньскі, нумар часопіса маладых літаратараў "Першацвет" зноў адкрывае шэраг імёнаў пачаткоўцаў-паэтаў і празаікаў. Чытач з цікавасцю пазнаёміцца з творчасцю зусім юных Алеся Спіцына, Наталлі Раманенкі, Максіма Шастакова, Ніны Мяцельскай. Змешчаны творы і больш сталых аўтараў часопіса, хаця таксама маладых Алеся Дзітрыха, Алы Петрушкевіч, Сержука Мінскевіча. Апошні прапануе чытачам "Першацвета" сваю фантастычную аповесць "Забаўкі для малодшых".

У "Гасцёўні" чытачоў чакае сустрэча з творчасцю Міколы Чарняўскага і Віктара Супрунчука. Рубрыка "Крытыка" прадстаўляе матэрыялы "круглага стала" студэнтаў факультэта беларускай філалогіі і культуры дзяржаўнага педуніверсітэта, на якім абмяркоўваўся зборнік Ніла Гілевіча "На высокім алтары". Ала Змієва рэцэнзуе зборнік вершаў Галіны Булыкі "Турмалін", Зоя Паўлава — кнігу Барыса Пятровіча "Сон між пачвар". Для прыхільнікаў творчасці цудоўнай беларускай паэтэсы Яўгеніі Янішчыц, якая рана пайшла з гэтага жыцця, будзе цікава прачытаць гутарку Людмілы Рублеўскай з яе маці, Марыяй Андрэеўнай, і сынам Андрэем. Асоба паэткі раскрыецца перад чытачамі многімі нечаканымі гранямі.

Рубрыка "Жароўня" прадстаўляе "вымудры" Валерыя Пазнякевіча, а таксама "думкі ў ёлачку" — выняткі з матэрыялаў аддзела прозы і крытыкі часопіса. якія падораць чытачу некалькі вясёлых хвілін.

ЗНАЁМЦЕСЯ: "ЛЕСАВІК"

У беларускай дзятвы нядаўна з'явіўся новы сябра — часопіс "Лесавік". Назва крыху няззвыклая, ці не праўда? Ды і сам часопіс незвычайны. Нездарма на яго вокладцы пазначана: "Школа-плакат". Аказваецца, часопіс задуманы так, што дастаткова яго разгарнуць, як адразу атрымаецца свайго роду плакат з вывяй пэўнай жывёліны. Гэтым разам "Лесавік" прадстаўляе даволі рэдкага звярка — куніцу, а калі канкрэтней, то "куню спрытную ласуню". Яе воблік і адлюстраваны на вокладцы. Пра жыццё гэтага звярка расказвае невялікае апавяданне.

Рэдактар і заснавальнік "Лесавіка" — Уладзімір Ягоўдзік, які, як вядома, ужо выдаў некалькі кніг для маленькіх — "Царства Вадзяніка", "Ці вернецца князь Кук", "Дзівосны карабель"... А ажыццявіць задуму У. Ягоўдзіку дапамаглі фірма "Оленгран", мастак Уладзімір Савіч і фотамайстра Вадзім Сугойдзя, чые малюнкі і здымкі выкарыстоўваюцца ў якасці ілюстрацыйнага матэрыялу.

Пасля знаёмства з куніцай дзетак чакае сустрэча з іншымі звярамі, так добра вядомымі ім па казках. Сваёй чаргі на старонкі "Лесавіка" чакаюць лось, зубр, заяц, не будуць абдзелены ўвагай і птушкі. А яшчэ "Лесавік" мае намер прыцягнуць да супрацоўніцтва самых юных чытачоў, а, можа, нават і слухачоў, каго з часопісам пакуль што знаёміць дарослыя. Лепшыя апавяданні пра жывёл, птушак, складзеныя хлопчыкамі і дзяўчынкамі, а таксама выкананыя імі малюнкі знойдуць сваё месца ў "Лесавіку".

Крытыка

ПАД ТРОХЗОР'ЕМ СВЯТЫНЬ

Бацькаўшчына — гэта не толькі тое, што мы маем сёння, але ў не меншай ступені і тое, што страцілі ў шэсці праз смугу часу, праз скрываўленую беларускую гісторыю. Але не будзем падаць духам, адчайвацца, асабліва зараз, напрыканцы стагоддзя, калі раптам згадваецца (а гэта ўжо стала заканамернасцю) вядомая показка пра блізкі канец свету. Вядома, хістанні ад адной крайнасці да другой не служаць ісціне. Як вядома і тое, што мы як нацыя не зрабілі яшчэ свой выбар, хоць намаганнямі многіх пакаленняў захавалі **сваю** гісторыю.

Вяртанне да першародных вытокаў, да святой радзіны продкаў, якая ўвабрала і крывіцкі дух, і хрысціянскія карані, — істотная рыса сучаснай беларускай паэзіі.

Відаць, не перабольшым, калі зазначым, што ёсць у паэзіі такія мастакі слова,"шчаслівай зоркі самародкі" (А. Сяменава), якім удаецца трымаць душу чытача ў палоне. Гэтай каштоўнай уласцівасцю шчодра адараны народны паэт Рыгор Барадулін. Яму пашанцавала нарадзіцца ў той частцы Беларусі, якая яшчэ захавала і карані паганскія ("Я — хрышчоны паганец", прызнаецца паэт), і карані чыста беларускія — балтаславянскія. Нездарма ён названы вядомым даследчыкам паэзіі У. Гніламёдавым "раўеснікам свайго веку".

Творчаму плёну паэта можна пазайздросціць. Вось і зараз у выдавецтве "Мастацкая літаратура" пабачыла свет новая кніга паэзіі Р. Барадуліна з такой ёмістай і велічнай назвай — "Евангелле ад Мамы".

Скажам адразу, што кніга неардынарная сваімі атрыбутамі. Тры кантрастныя колеры (чорны, белы і чырвоны) гарманічна ўпісаліся ў тканіну вокладкі. Ці выпадкова? Паспрабуем жа асэнсаваць іх. Белы колер — колер веры і мацярынскай сілы. Чырвоны — сімвал вечнага жыцця. Больш таго, у хрысціянскай традыцыі спалучэнне "белае-чырвонае" — знак Хрыстовай пакуты. Чорны — традыцыйны колер гора, трагедыі, смутку. Зліваецца ў суладны акорд наступнае: Хрыстос уваскрэс — уваскрэсне Беларусь.

Евангелле ад Мамы. Кніга паэзіі. Мн., "Мастацкая літаратура", 1995.

Безумоўна, новая кніга Р. Барадуліна паказальная для духоўных пошукаў сучаснай паэзіі. Чалавек жыве не толькі днём учарашнім, сённяшнім, заўтрашнім, а пад знакам Вечнасці. Аўтару ўдаецца па-мастацку ўзнавіць, данесці неабходнасць духоўнага ачышчэння і прычашчэння. Адраджаецца чалавечая існасць. У гэтым абнаўленні — адвечная сутнасць паэзіі.

Якое трохзор'е высвечвае прыход і адыход чалавека ў прытулку часовым? МАЦІ. МОВА. МАЛІТВА. Надзейнае апірышча шукае паэт у непадзельным трыадзінстве гэтых самых дарагіх для яго паняццяў. Спалучэнне іх — роднаснае, бо ўспрымаюцца яны ім як адна жывая плоць. Пагартаем старонкі барадулінскіх запісаў — і адразу ж кінуцца ў вочы радкі, напісаныя са шчырым замілаваннем: "І калі б была воля мая на тое — пачаў бы я азбуку менавіта з літары М: як і ўсё на зямлі, усё ў нас пачынаецца з МАЦІ". Вобраз маці пранізвае, "асвячае і асвячвае" ўсю творчасць Рыгора Барадуліна. Адсюль, з вуснаў МАЦІ, бяруць вытокі МОВА і МАЛІТВА. Трапяткой непасрэднасцю пазначаны думкі паэта ў нядаўнім інтэрв'ю: "Без **мовы** нічога не можа быць, а яна... даецца разам з жыццём і даецца маці... Але самае галоўнае, што дало мне сілу ў жыцці, — гэта маміна слова, маміна мова". Памірае мова — памірае і нацыя, што балесна адчуваем у яго "Маленні за Беларусь". Натуральная, родная мова перадаецца толькі з малаком маці, таму мова родная і завецца матчынай. Мове продкаў, нашай мове — малітва паэта. "Вера ў Бога ад матчынай душы, малітва — з вуснаў маці". Кожны прыходзіць да Бога па-свойму...

Зусім нязмушана аўтар праводзіць нас, чытачоў, праз тры кампазіцыйна гарманічныя прасторы — "Трыкірый", "Зямлю абяцаную", "Вечаровыя пацеры". Думка паэта, дакрануўшыся да святыняў хрысціянскай маралі ("Трыкірый"), пранізвае шматгранны абсяг часовага прытулку (бо сюды чалавек прыходзіць па волі Бога і адсюль жа па Яго волі адыходзіць — "Зямля абяцаная") і задуменна-запаволена вяртаецца ў зыходны пункт, які высвечвае ўжо Вечар Жыцця ("Вечаровыя пацеры"). З чым жа прайшоў па зямлі абяцанай і **на каго** пакінеш яе — роздум паэта. У пэўным сэнсе ягоныя вершаваня споведзі — асмелімся пакуль іх так назваць — ёсць любоў да жыцця ў яе шматграннасці, гэта вяртанне да запаветных пачаткаў быцця.

У "Евангеллі ад Мамы" адчуваецца пасталенне паэта. І гэта заканамерна, калі стрэлка імкліва перасоўчыла праз поўдзень яго жыцця.

Трэба сказаць, што зварот паэта да Бога, да біблейскіх высноў — матыў свежы — але заканамерны, "выпакутаваны" — у ягонай творчасці. "Шуканне Бога ёсць ужо дзеянне Бога ў чалавечай душа" С. Франк.

Біблія, уключаючы ў сябе паэзію, драму, прароцтвы, прасякнута мудрасцю стагоддзяў. Таму заканамерным натхняльным уступам у "Трыкірый" гучаць барадулінскія радкі:

Як у сцюдзёную раку,
Памалу ў Біблію заходжу,
Бо веру, што душу злагоджу,
І, думаю, бяду ўраку.

"Трыкірый" (у перакладзе з грэцкай мовы — тры свечкі) — магічнае біблейскае трыадзінства, у якім — спрадвечча, жыццё. "Трыкірый" складаецца з трох раздзелаў: "Следам Эклезіяста", "Следам Прыпавесцяў Саламонавых", "Следам Апостала Паўла", адпаведных біблейскім. Аўтар зарэкамендаваў сябе як добры знаўца Бібліі, бо кожны верш нясе ў сабе пэўную біблейскую запаведзь. Разам з тым тут прысутнічае і ўласны барадулінскі позірк, чым адметны многія канцоўкі вершаў. Арыгінальным нам падаецца тое, што ўсе вершы "Трыкірыя" заключаюць ні больш і ні менш як дванаццаць радкоў. Што гэта — шлях па крузе вечных ісцін зменлівага Сусвету праз гадавы каляндарны цыкл? А можа, у паплечнікі аўтар бярэ дванаццаць Апосталаў?

Не адступаючы ад асноўных канонаў хрысціянскага веравызнання, паэт падае яго жывым, вечна сучасным. Напрыклад, у раздзеле "Следам Прыпавесцяў Саламонавых" Барадулін кіруецца прытчамі Саламона, сына Давыдава, цара Ізраільскага. Больш таго, асмелімся сцвярджаць, што нават там, дзе

Рэзананс

ЗА КРОК ДА НЯНАВІСЦІ

Андрэй Федарэнка, як думаецца, не мае патрэбы ў адвакатах, бо мае свой погляд, пазіцыю, ды і лепшыя ягоныя творы самі за сябе гавораць. Але пытанні ён падняў сур'ёзныя, і ад іх так проста не адмахнешся. Не, ніколькі не памыляецца А. Федарэнка: супрацьстаянне ў літаратурным свеце прысутнічае, і раскол гэты будзе, відаць, паглыбляцца. Пра гэта красамоўна сведчыць выступленне на старонках "ЛіМа" Ю. Гуменюка з артыкулам "У абсягу трывіяльнасці". Дзе ж шукаць вытокі разломнага лёсу беларускай літаратуры на памежжы XX стагоддзя? З аднаго боку, сутнасць водападзелу на "новых" і "старых", размежаванне літаратурных плыняў — нібыта аб'ектыўная з'ява. Надта доўга мы былі адлучаны ад шляхоў сусветнага слоўнага мастацтва метадам сацрэалізму, а таму шмат страцілі, засталіся ў палоне інерцыі, стэрэатыпаў. Аднак, з другога боку, відавочна і іншае: увесь час на авансцэну выходзяць тыя, хто не прымае эвалюцыйнага шляху ў развіцці беларускага мастацкага слова. Імі рухае снабізм, адстойванне карпаратыўных ідэй і інтарэсаў, жаданне навязаць ды сцвердзіць думку пра рэвалюцыйны, глабальны пераварот у нацыянальным мастацтве.

Баюся памыліцца, але пачатак размежаванню ў літаратурным жыцці паклалі "Тутэйшыя", іхні "натхняльнік" А. Сідарэвіч, крытык-"рэвізіяніст" С. Дубавец ды тагачасная "Крыніца". Пачаўся рашучы, непрымірымы падзел на паэтаў і імітатараў, на быкавых і рубанавых, на бабковых і мятліцкіх, мінкіных і навуменкаў, абраных і няўгодных, "сваіх" і "чужых". Апершыліся, паявілі рэй "новыя", накшталт А. Глобуса. Яны сцвярджалі адно: мы — стваральнікі новай літаратуры, мы — сапраўдныя беларускія пісьменнікі, за намі — будучыня, а ўсе астатнія — савецкія тыпусы, трывіяльныя рамеснікі, марыянеткі, літаратурныя імпатэнты, нездатныя нарадзіць мадэрновы, памастацку адметны і прэстыжны твор.

Пасля распаду "Тутэйшых", з утварэннем "Нашай нівы" пачынаецца новы этап усталявання альтэрнатыўнага погляду на літаратуру і мастацкую творчасць. Сучасныя "нашаніўцы", стаўшы на кастава-групавыя пазіцыі, сталі кіравацца непрыязнасцю, амбіцыямі ў адносінах да прадстаўнікоў так званай "афіцыйнай" літаратуры, пачалі зводзіць рахункі, ачарняць аўтарытэты, культываваць зло, пагарду. Сапраўднымі літаратурнымі спрэчкамі са старонак "Нашай нівы" і не патыхала.

Што яшчэ? А яшчэ распачалося змаганне за "чысціню" жанраў. Гэта зноў-такі прывяло не столькі да чыста літаратурнай, творчай нязгоды, колькі пашырыла ды паглыбіла мяжу паміж творцамі, пісьменніцкімі пакаленнямі ўвогуле. Экспертыза галоўнага сучаснага паэта-эстэта Леаніда Дранько-Майсюка выключае грамадзянска-публіцыстычнае самавыяўленне, скіроўвае на адрозны, безальтэрнатыўны шлях тварэння паэзіі.

І вось убіваецца новы клін, яшчэ з большым імпэтам. На гэты раз пачынальнікам грандыёзных літаратурных эксперыментаў, а па сутнасці — віноўнікам непрымірымасці, звадак, расслаення на "нас" і "вас" становіцца "Таварыства вольных літаратараў". Гэта асабліва яскрава дэманструе Ю. Гуменюк. І не толькі ў дачыненні да А. Федарэнкі, а і да іншых пісьменнікаў з білетам СП, што бачна па вершы "Народны паэта".

А цяпер, бадай, варта больш пільна ўглядзецца ў аблічча заўзятых разбуральнікаў традыцый, змагароў з канфармізмам, апосталаў творчай свабоды і элітарнасці.

Адзін з іх — А. Глобус. Пад кіраўніцтвам гэтага пісьменніка — завадатара айчыннага літаратурнага пірацтва — створана цэлая індустрыя па напісанні і вытворчасці рускамоўнай літаратуры паводле "мыльных" опер і крутых баевікоў. Летась у Польшчы ён выдаў "Дамавікамерон" — кнігу, напісаную ў духу грубага натуралізму, чарнухі і парнаграфіі. Дзякуючы А. Глобусу, наша бедная, гаротлівая літаратура нарэшце выйшла на "перадавыя" абсягі цывілізацыі. Увогуле, нельга не адчуць, што ў сваіх публікацыях ён усё часцей схочваецца да зласлівасці, мізантропіі, яго апаноўваюць зусім не чалавекалюбныя пачуцці. Не дзіўна, што ён так адкрыта, з ваяўнічым нігілізмам замахнуўся на рэпутацыю Я. Брыля — пісьменніка, чый талент па вялікім рахунку заўсёды быў незаплямленым, паўнаводным, непераў зыдзеным па стылёва-выяўленчай яркасці пісьма. Што б шанчуны А. Глобус рабіў і як пачуваў сябе, калі б такі прыём быў ужыты ў адносінах да асобы ягонага бацькі — В. Адамчыка?

Хто яны, аўтары "Нашай нівы" Францішак Эн, Андранік? Не, мяне ніколькі не займаюць дэтэктыўныя росшукі тых, хто схаваўся за гэтымі псеўданімамі. Але прыкрыліся яны шырмаю невыпадкова. Гэта літаратары, якія зацята, з неўтаймоўнай зласлівасцю не жадаюць бачыць значнасці, яркасці тых талентаў, чыё слова не ўпісваецца ў іхнія рамкі і "адзінаправільныя" ўяўленні. Самы просты прынцып такой "крытыкі" — ганіць агулам, безапеляцыйна, абражаць цынічна і дэманстратыўна. Ахвяраю "вулічнай" формы "палемікі "стала і Л. Корань, і той жа Андрэй Федарэнка. Між тым не прызнаваць талент, майстэрства А. Федарэнкі можа толькі сляпы альбо дальтонік. Хіба ардынарна, апісальна-трывіяльна гучыць аповесць празаіка "Смута"? Тое, што А. Федарэнка — яркая творчая індывідуальнасць, могуць засведчыць і ягоныя найноўшыя аповесці "Ланцуг" і "Вёска", надрукаваныя часопісамі "Маладосць"

аўтар цытату "абрывае", памяць "дагаворвае" біблейскі тэкст, што надае вершам глыбіню і шматзначнасць:

Прамудрасцю Бог заснаваў зямлю
І розумам сцвердзіў нябёсы.

Ды бачыць глыбей ад усіх вачэй
Адно ўсёбачнае вока.

Ісціну купляючы, сачы,
Каб тавар не падмянілі часам.

Хто пакоціць камень угору,
Да таго ж і вернецца ён.

Аўтар па-майстэрску стылізуе кожную асобна ўзятую прытчу, і тым пашыраецца ўнутраная прастора твораў. Біблейскі тэкст насычаецца актуальным зместам. Праз сістэму метафар ("сонцу кланяецца каравай"), алегорый (Бог — "дабравокі цуд"), параўнанняў ("страх ступае па сэрцы, як мядзведзь па ламу"), сімвалаў ("і напоіць вада тваю рызыку й одум") паэт выяўляе свае адносіны да глабальных праблем веку:

На вагу заклапочаны Госпад
душу пакладзе,
Ад людское знявагі цяжкую.
І які ёй вырак спадзе
на Страшным судзе,
З ім душа на зямлі давякуе.

Недзе ў падтэксце гучыць пытанне аб самым важным паняцці ў маралі Хрысціянства — сумленні. Бог дараваў чалавеку жыццё, права выбару. Куды імкнецца род чалавечы? Куды скіроўваецца: да Дабра ці да Ліха? Страшны суд, суд сумлення, ужо ідзе ў нашых душах.

У двух наступных раздзелах кнігі — "Зямля абяцаная" і "Вечаровыя пацеры" — аўтар вядзе гаворку пра лёс Беларусі, матчынай мовы, будучыню сваіх наступнікаў, узнаўляе вехі гісторыі, адрасуе свае прысвячэнні класікам і сучаснікам, асэнсоўвае філасофскія пытанні жыцця і смерці. Нястомным арыенцірам, "маяком", паўстае для паэта (ужо каторы раз!) вобраз Маці пад знакам Вечнасці. Думаецца, дзве згаданыя часткі ёсць своеасаблівы працяг "Трыкірыя". Бо не пакідае Барадуліна вера ў тое, што Бог злітуецца над крывічамі. Відаць, накіпела ў ягонай душы, калі ён хоча пачуць адказ ад Усявышняга. Паэт адчувае нерв часу. Менавіта зварот да боскага — гэта спроба выявіць светаадчуванне чалавека ў жыццёвым тлуме, зірнуць на катаклізмы часу з усімі іх наступствамі як на адплату за гістарычную здраду, згодніцтва, вераадступніцтва.

Тэма Беларусі знаходзіць трапяткое акрэсленне ў цэлым шэрагу вершаў. Жыццесцвярджальная Муза паэта шукае апірышча ў спадчыне, "што лучыць з Сусветам, з прасветам, з прабацькаўшчынай, з праайчынай". Ягоная вера ў адраджэнне нацыі, не суверэнітэту бярэ ў натхняльнікі і высокі дух продкаў, і вялікую міласэрнасць Госпада:

І надзеяй грэемся,
Што вернем
Твар,
Які Гасподзь пазычыў нам.

("Толькі коні твар свой захавалі")

На старонках кнігі Беларусь паўстае на розных скрыжаваннях гісторыі. Гэта і Грунвальд, і "Паўстанцы слуцкія! Выгнанцамі акрыла вас жалобы хуста" ("Слуцкім паўстанцам"), і чарговы беларускі Апакаліпсіс "чацвёртага блока". Паэт у роздуме: "Што напісаць і куды? Толькі на неба. Богу" ("Паштоўка").

"Вечаровыя пацеры" для паэта — апошні раздзел кнігі — "гэта з небам размова". Ужо не той час, калі "было вёсен шмат у запасе", калі можна было "рунець, красаваць, налівацца". Прыйшоў час асэнсаваць перажытае, зазірнуць у будучае перад тым, як пакінуць часовы прытулак. Прыйшла пара сталасці. У зорны час свайго жыцця чалавек мудры. І зусім натуральна тое, што вершы-споведзі паэта агорнуты сумам развітання, калі "мой цень бязгучна йдзе, напамінаючы Пра царства ценяў..." І чуецца боль балесна на душы становіцца пры думцы, "што спадчыну датрачваю. Старасць без пасагу пакідаю".

Адзінае суцяшэнне паэта —
у яго наступніках:
Майго развітання крынічка
Звініць —
Ёй імя Дамінічка.

("Не дужа!)

Ёсць у "Вечаровых пацерках" нізка вершаў пад назвай "Стане Віфліеімам сэрца". Паэт вядзе нас па святых іерусалімскіх землях: "Тут да Бога бліжка, як нідзе..." Перадусім сказаць, апошнім часам у барадулінскім уяўленні вымалёўваюцца дзве самотныя істоты — чалавек на зямлі і на небе Бог (ці не ў гэтым іх паяднанасць?). Адсюль, з зямлі, веруючы ў Госпада і Яго магутнасць, кідаецца запыт:

Бачыць гэтулькі погані,
Гэтулькі поскудзі,
Як ты трываеш
Госпадзі?

("Як ты трываеш?)

МАЦІ, МОВА, МАЛІТВА — пад сузор'ем гэтых трох святынь вымяраецца ў "Евангеллі ад Мамы" чалавечае існасць у жыццёвым тлуме. Пад знакам Вечнасці.

Аліна АСТРАВУХ,
аспірантка Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН Беларусі

Сярод кніг

АД РОДНЫХ КАРАНЁЎ...

У вёсцы Камаі Пастаўскага раёна ўсе добра ведаюць А. Нафрановіча. І не толькі таму, што ў вёсцы кожны чалавек навідавоку. Аркадзь Іосіфавіч не адно дзесяцігоддзе аддаў педагагічнай працы, выхоўваючы дзяцей вяскоўцаў. А яшчэ ён — вядомы ў Камаях (ды і за межамі іх) і як паэт. Піша вершы, песні — шчырыя, задушэўныя, мілагучныя, найчасцей — бадзёрыя, аптымістычныя.

А між тым чалавек гэты шмат перажыў і не гэтак многа меў радасці ў жыцці, як таго хацелася б...

Напачатку маленства яго нічым асабліва не было азмрочана. Жыў з бацькамі ў вёсцы Юшкавічы, што на Мядзельшчыне. Але пачалася вайна, і яна не абмінула сям'і Нафрановічаў: малалетні Аркадзь разам з бацькамі апынуўся ў далёкай Нямеччыне. На ўласнай скуры спазналі, па чым фунт ліха. Ды ўсё ж вярнуліся ў родную, няхай і спаленую датла, вёску. А потым была ў юнака вучоба ў педагагічным вучылішчы, служба ў арміі, зноў — вучоба, гэтым разам на геаграфічным факультэце Беларускага дзяржаўнага універсітэта. І — любоў да паэзіі. Друкаваўся ў рэспубліканскіх газетах, часопісах "Роднае слова", "Вожык", зборніках "Рунь", "Дзень паэзіі".

І вось, нарэшце, уласная кніга "Мядзельскі мерыдыян". Не ў дзяржаўным выдавецтве выйшла — паруплілася фірма "Ініс Софт", а выпусціла ў свет зборнік вершаў і песень А. Нафрановіча друкарня Мінскага вышэйшага ваеннага інжынернага вучылішча.

Прадмову "Слова на знаёмства" да кніжкі напісаў кіраўнік Пастаўскага літаратурнага аб'яднання Алесь Касцень, без чыннага ўдзелу якога і немагчыма б было кіпучае (без перабольшання!) жыццё мясцовай творчай суполкі тых, хто любіць літаратуру, па меры магчымасці і таленту працуе ў ёй.

Зборнік прысвечаны светлай памяці маці Нафрановіч Сцепаніды Васільеўны. У многіх вершах прысутнічае воблік дарагога аўтару чалавека, гучыць сыноўняя споведзь. А яшчэ —матывы любасці да Бацькаўшчыны, якой напоўнены многія вершы А. Нафрановіча. Вось адзін з іх (дарэчы, акраверш):

Азёрны кут, як Божы дар:
Рабін кастры на сконе года,
Крыніц гаючая вада,
Аеру непаўторны водар.
Дубок з бярозкай над ракой,
Зялёных дываноў узоры.
І я сярод красы такой,
Як колас у жытнёвым моры.

Асобна ў кніжцы прадстаўлены сатыра і гумар. Аўтар умее быць і выкрывальным, калі заўважае абыякавасць, прыстасаванства, можа і злёгку пасмяяцца з некаторых людскіх заган і слабасцяў.

А яшчэ ў зборніку — тэксты песень з нотамі (вершы А. Нафрановіча паклаў на музыку вядомы кампазітар М. Пятрэнка, аўтар знакамітай песні "Ручнікі", якая даўно стала народнай). Сярод гэтых твораў — і "Песня пра Мядзел" — шчырая і пранікнёная.

Лепшае з напісанага аўтарам дазваляе з павагай ставіцца да чалавека, які зберог любоў да роднай мовы, захапляецца літаратурай і сціпла працуе на яе жыватворнай ніве.

А. М.

і "Полымя". Аднак, паводле сп. Андраніка і Гуменюка, Федарэнкава бяда ў тым, што ён працуе ў рэчышчы рэалістычнай прозы, прапах савецкім духам і нібыта "прамаўляе ісціны амаль сталінска-жданаўскіх пастаноў". Мана ўсё гэта, панове, блазната адна! А. Федарэнка такі, якім ён ёсць, і не трэба прыдумваць міф пра яго несвабоду. Зрэшты, няўжо на ўсе сто працэнтаў памыляюцца ў сваіх назіраннях і высновах М. Тычына, П. Дзюбайла, А. Марціновіч, Л. Корань, Ю. Залозка і іншыя — тыя, хто прызнае эстэтычна вартаснымі творы празаіка? Няўжо проста так, выпадкова вылучылі А. Федарэнку як пісьменніка ў былым Саюзе, ацанілі ў ЗША, урэшце адзначылі ў 31 год Літаратурнай прэміяй І. Мележа за кнігу "Смута"? Прызнаць бы суровым экспертам тое, што проза, якую стварае пісьменнік, па-мастацку жыццяздольная, паўнавартасная, гуманістычная, вартая не крытычна-жорсткіх нападак, а ўдумнага прачытання, належнага роздуму. Не выключаю, што павінна прагучаць і доказная, аргументаваная крытыка, але не па такім прынцыпе, як прапануюць Андранік і Гумянюк: трывіяльна — неардынарна, цікава — нецікава. Здаецца, падобных развенчванняў у нашай літаратуры было нямала. А што калі нехта пра самога Ю. Гуменюка скажа як пра вульгарна-прэтэнцыёзнага, "заклапочанага" творцу (ён жа сам прызнаўся, што ягоная разам са Славамірам Адамовічам заслуга ў тым, што яны адкрылі ў беларускай паэзіі тэму мастурбацыі)? Або пачне аб'яўляць яго авангардныя рэчы вершаваным смеццем, бяздумна-бяздарнай лухтой? Але, дзякуй Богу, мы і да Ю. Гуменюка крыху ведалі і пра Кафку, і пра Джойса... Зрэшты, прадбачу, што наш мадэрніст-наватар крытыку прыме ў штыкі, спашлецца на навуковую канферэнцыю "Альтэрнатыўная літаратура", зноў і зноў пачне даводзіць беспрэцэдэнтныя, звышактуальныя і мадэрновыя задачы і функцыі літаратуры. Ды асмелюся сцвярджаць, што многія сённяшнія авангардысцкія, так бы мовіць, альтэрнатыўныя рэчы — гэта не "мантана", і не Гамбровіч, а прымітыў, кволыя патугі, не столькі імкненне паасобных аўтараў суб'ектыўна выявіць сябе, колькі гульня ў арыгінальнасць. Асабіста я не схільны супрацьпастаўляць Ю. Гуменюка і А. Пашкевіча, С. Мінскевіча і А. Федарэнку, І. Сідарука і У. Сауліча, У. Арлова і У. Саламаху, А. Асташонка і У. Ягоўдзіка, В. Быкава і П. Місько, "Калоссе" і "Першацвет", "Нашу ніву" і "Полымя"... У кожнага творцы і выдання — свая сцежка-дарожка, свая вышыня творчага дару і ўзлёту, уласная ніша ў літаратурным працэсе. Апамятайцеся, хлопцы, не будзьце магільшчыкамі талерантнасці, чалавечай павагі, духу сапраўднага творчага саперніцтва. Адраджэнне на нашых вачах спіхваюць у магілу, а зямля і літаратура ў нас адна. Па-сяброўску раю: згадайце ў беларускай літаратуры прыклад "Узвышша", больш пільна ўгледзьцеся ў падыходы сённяшняй "Крыніцы". Узвышайцеся ў творчасці. Трымайце пяро не са злосцю, не для бойкі амбіцый, — творамі пераконвайце ў перспектыўнасці сваіх пошукаў, даказвайце, на што вы здатныя, дбайце пра эстэтычную шматграннасць нашага слоўнага мастацтва. Гісторыя літаратуры аддасць вам належнае. Будзьце бескампраміснымі, але шляхетнымі, па-рыцарску высакароднымі, вартымі свайго інтэлекту. Скажу радкамі паэта:

Ад зайздрасці і крывадушнай злосці,
Ад чэрствасці, спакусы і хлусні
Па праву непадкупнай маладосці
Ты і сябе і блізкіх барані.

(С. Грахоўскі)

З хрысціянствам А. Федарэнка, безумоўна, намудрыў. Рэлігія тут ні пры чым. Праблема ўзаемаадносін "бацькоў" і "дзяцей", творчых і чалавечых стасункаў у літаратурным жыцці — з шэрагу старых, нават вечных. Толькі памятайма: заўсёды дрэнным дарадчыкам былі злосць, непрымірымасць, бо ад іх — адзін крок да нянавісці.

Алесь БЕЛЬСКІ

ПРА ІХ ПІСАЎ МІХАСЬ ЛЫНЬКОЎ

З ФРАНТАВОГА БЛАКНОТА БЫЛОГА ВАЕННАГА КАРЭСПАНДЭНТА

На вокладцы гэтай запісной кніжкі — памятны 1944-ы. Я толькі што вярнуўся з роднай сваёй 348-й стралковай дывізіі, з якой звязаны мой франтавы лёс. Пад Масквой дывізія атрымала сваё баявое хрышчэнне, адной з першых ступіла праз два гады, увосень сорак трэцяга, на беларускую зямлю, тут за актыўны ўдзел у вызваленні Бабруйска атрымала ганаровую назву гэтага горада на Бярэзіне. Я па-ранейшаму люблю ездзіць на яе перадавыя пазіцыі, хоць і даўно ўжо пераведзены з пасады адказнага сакратара дывізійнай газеты "Красноармеец" у армейскае "Боевое знамя".

І вось прыбягае да мяне ў рэдакцыйную палатку, у якой "кватарую" разам з добрым сябрам і калегам Віктарам Дзмітрыевым, чалавекам паэтычнай душы, пасыльны ад рэдактара Янка Зубар, былы наш беларускі партызан, а зараз салдат, кажа сходу:

— Рыгор Фёдаравіч, вас Андрэй Васільевіч выклікае. Штосьці здарылася?

— Госці нейкія прыязджаюць, здаецца, з Мінска...

Праз чвэртку гадзіны я ўжо ў зямлянцы Андрэя Васільевіча Вінцілава — рэдактара нашага "Знамени".

— Спадзяюся, — гаворыць ён з лагоднай усмешкай, — Міхася Лынькова ты ведаеш? Вядомы наш беларускі пісьменнік...

— Творы яго з дзяцінства ведаю. А што?

— А тое, дарагі, што зараз вось будзеш мець магчымасць з ім асабіста пазнаёміцца: толькі што пазваніў член Ваеннага савета арміі генерал Коннаў і паведаміў, што ў яго гасцюе якраз цэлы пісьменніцкі "дэсант" на чале з Лыньковым. Запрашае да сябе зараз жа. Сказаў, каб і цябе з сабою прыхапіў.

"Запрагаем" "палутарку" і едзем да генерала. А ў ягоным "кабінеце", звычайнай, цудам ацалелай сялянскай хаце, як кажуць, "дым слупам" — добры тузін людзей у цывільным і ўсе, здаецца, з цыгаркамі ў зубах. Міхася Лынькова пазнаў адразу: на партрэце з "Міколкі-паравоза" ўспомніў. Пазнаў і Максіма Танка: яго я ведаў яшчэ з Бранскага фронту. "Ага, дык вось хто сказаў генералу пра мяне, як пра беларускага журналіста, які можа чымсьці дапамагчы землякам-пісьменнікам", падумаў я і накіраваўся вітацца з Яўгенам Іванавічам...

І я не памыліўся. Праз некалькі хвілін даведаўся, што пісьменнікі прыехалі, каб "па свежых слядах" аперацыі "Баграціён" напісаць дакументальна-мастацкую кнігу "Беларускі паход".

Тут жа дамовіліся, хто з пісьменнікаў і куды, на якія ўчасткі фронту, да каго менавіта з герояў баёў на зямлі беларускай пойдзе-паедзе ў суправаджэнні, зразумела, тых з нас, армейцаў, хто добра ведае і баявую сітуацыю, і, канечне ж, людзей.

Я вельмі ўзрадаваўся даверам Міхася Ціханавіча ды Яўгена Іванавіча ехаць у "маю" трыста сорак восьмую.

Бог ты мой, колькі баявых пазіцый мы тады аблазілі ў літаральным сэнсе гэтага слова, колькі байцоў і камандзіраў наведалі проста ў акопах!

— А колькі запісаў у свае "паходныя" блакноты тады зрабілі! — успамінае цяпер М. Танк. І тут жа раіць мне асабліва адзначыць М. Лынькова: ён напісаў для "Беларускага паходу" ажно 16 нарысаў пра "трэцеармейцаў", у тым ліку і пра нашага камандарма генерал-палкоўніка А. Гарбатава, пра яго доўгі і складаны шлях да таго, як стаў вядомым генералам.

Хораша, проста і дакладна стварае Лынькоў партрэты радавых байцоў і камандзіраў малодшага і сярэдняга звяна. Адзін з першых нарысаў у "Беларускім паходзе", напісаны яго рукою на фронце, мае назву "Іван Іванавіч Рабуха". У арміі ён быў з трыццаць дзевятага. Ваяваў на Фінскім фронце, там атрымаў баявое хрышчэнне. "З першых дзён Айчыннай — у баявых паходах. Прайшоў суровую школу сталінградскай бітвы, удзельнічаў у Арлоўскай аперацыі. Вызваляў Рагачоў..."

А Рагачоў жа, як вядома — горад Лынькова юнацтва. Там ён вучыўся ў настаўніцкай семінарыі. І не без хвалявання, — трэба ж зразумець былога педагога, — пісьменнік даволі шчыра прадстаўляе слова самому Івану Іванавічу, які падрабязна апавядае пра штурм Рагачова:

" Калі збілі немцаў з Турскага рубяжа (а я, прынамсі, добра памятаю тыя, даволі магутныя фашысцкія ўмацаванні на ім! — Р. Т.), наш полк атрымаў задачу праследаваць іх. Каб больш паспяхова выбіць фрыцаў з горада, рашылі адрэзаць ім шлях адступлення на Бабруйск, перахапіць шашу. Далі мне групу аўтаматчыкаў і бронебойшчыкаў, загадалі захапіць паўднёва-ўсходнюю частку горада. Справа была ноччу. Пайшлі. Прабіраліся праз кусты злева ад шашэйкі. Перайшлі па лёдзе цераз Дняпро..."

Абмежаваныя газетныя рамкі не дазваляюць пераказаць усё напісанае адным з зачынальнікаў беларускай прозы пра маіх аднапалчан. Хочацца хоць бы пералічыць герояў лыньковскіх нарысаў. Гэта малодшы сяржант Віктар Пінявін, сапёр Мікола Бураў, медсястра Таня Барадзіна, Герой Савецкага Саюза ротны камандзір Галакціён Размадзе, сцяганосец палка Алесь Гардзееў ды яшчэ з паўдзесятка добрых, слаўтых воінаў з герайчнай плеяды тых, хто вызваляў нашу родную Беларусь.

Рыгор ТАРАСЕВІЧ,
былы ваенны карэспандэнт газеты "Боевое знамя" 3-й арміі І-га Беларускага фронту

ЦВІЦЕ Ў ЭСТОНІІ "БЭЗ"

Цудоўны падарунак атрымалі жыхары паўночна-ўсходняга рэгіёна Эстоніі, а дакладней, яе беларуская дыяспара, ад сваіх суайчыннікаў-сяброў з Гомельскага мастацкага аб'яднання "Мэя" ("Мастацтва. Экалогія. Я."). Намаганнямі суполкі беларускай культуры "БЭЗ" горада Йыхві і мастакоў Святланы Курашовай, Уладзіміра Андрыянава і Ларысы Зуевай у ліпені ва ўтульнай зале Йыхвінскай філіі Эстонскага мастацкага музея адчынілася выстава іх твораў пад назвай "Мастацтва супраць болю". Цяжкасці з перавозам работ, з атрыманнем віз не спынілі мастакоў і як лепшая ўзнагарода — прыгожыя кветкі, беларускія песні ў іх гонар, спелы каравай на льняным вышываным ручніку і зацікаўленыя вочы гледачоў. Беларускія краявіды, кветкі, нацюрморты, тэматычныя кампазіцыі ў тэхніцы акварэлі атрымалі выдатную адзнаку ў дзеячаў мастацтва і грамадскасці Эстоніі. Загадчыца музея Хульда Лепіск на адкрыцці выставы адзначыла, што творы гомельскіх мастакоў, выкананыя на высокім прафесійным узроўні, сапраўды, як цудоўныя лекі супраць болю, болю ў шырокім сэнсе гэтага слова — па страчаных каштоўнасцях, па Беларусі. Гэтая выстава сталася працягам вялікай праграмы "БЭЗа" (беларуска-эстонскага згуртавання) і яе старшыні Маргарыты Астраўмавай па прапагандзе беларускай культуры ў Эстоніі, па выхаванні пачуцця нацыянальнай годнасці і адраджэння беларускасці сярод беларусаў Эстоніі. У межах гэтай праграмы ў верасні мінулага года адбылася выстава віленскіх мастакоў-беларусаў, а яшчэ раней — выстава аб'яднання беларускіх мастакоў Балтыі "Маю гонар".
Пакінуўшы свае працы ў Эстоніі, мастакі вярталіся ў Гомель з эцюдамі, зробленымі на балтыйскім узбярэжжы, і з добрымі ўспамінамі аб сардэчнай сустрэчы з землякамі, якія ў эміграцыі захоўваюць родную мову, нацыянальную свядомасць і не забываюць сваю Радзіму.

М. ВОСТРАЯ
Г. Йыхві, Эстонія

ПАВОДЛЕ ЛЕГЕНД І ПАДАННЯЎ

Першая з шасці кніг новай серыі "Родны край" з'явілася ў выдавецтве "Беларусь", а называецца яна "Брэстчына". Падзагаловак "Назвы населеных пунктаў паводле легенд і паданняў" дакладна вызначае скіраванасць новага выдання, ініцыятарам якога з'яўляецца кандыдат філалагічных навук Аляксей Ненадавец. Ён доўгі час запісваў розныя творы фальклору, якія затым маглі б спатрэбіцца ў працы. Так сабралася і нямала матэрыялаў, што тычыліся паходжання розных населеных пунктаў. Іх аказалася так шмат, што А. Ненадавец вырашыў прысвяціць асобную кнігу кожнай вобласці. У "Брэстчыне" разглядаецца 105 назваў, усе матэрыялы падзелены па раёнах. На сёлетні год запланаваны і выхад дзвюх наступных кніг — "Гродзеншчына" і "Міншчына".

НА ПРЫДЗВІНСКАЙ ЗЯМЛІ

Два дні гасцямі жыхароў Верхнядзвінскага раёна былі сябры Полацкай філіі Віцебскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў. Паэты і празаікі з Глыбокага, Полацка, Наваполацка, Ушач наведалі месца росіцкай трагедыі, перліну беларускай прыроды возера Асвея, храм у Сар'янах, сустрэліся ў вёсцы Каханавічы з клубам "Белыя вароны", наведалі мясцовы лясгас, а ў райцэнтры адбылася сустрэча з аматарамі пpыгожага пісьменства. Цёпла сустракалі прысутныя выступленні Алеся Жыгунова, Марыі Баравік з Глыбокага, Германа Кірылава, Ірыны Дарафейчук з Полацка, Лявона Неўдаха, Юрася Касцюка з Наваполацка і іншых. Вёў рэй старшыня філіі паэт Навум Гальпяровіч.
Удзельнікі вандроўкі наведалі таксама ў вёсцы Клімавічы пісьменніка-дакументаліста Генадзя Капусцёнка, пабывалі на магіле Міхася Барэйшы ля вёскі Новы Строй.

Паэзія

Алесь ЗВОНАК

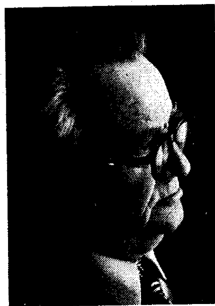

КРОКІ КАМАНДОРА

I.

Круціць-вярцець з гісторыяй раман,
На вочы нам паначапляўшы шоры,
Патрэбен вельмі спрытны Дон-Жуан,
А да таго ж і статуй Камандора.

Яна ж, гісторыя, натураю сваёй,
Што ні кажы, — паводзін лёгкіх дама:
Любы пройдоха даспадобы ёй
Хоць божы сын,
хоць д'яблаў сын адданы...

Хоць прыбатумскіх люмпенаў гулец,
Хоць сабакар — яфрэйтар аўстрыяцкі,
А то й малазямельны маладзец,
А то і сын кухарчын заліхвацкі...

А ў нашы дні?
Тут грай ды не прайграй,
Каб да трыбуны часам не спазніцца,
Тут пра сваю удачу сам і дбай,
Як Дон-Жуан пра кожную спадніцу!..

Да ўлады так пражэцца й жаба й гусь,
З гуся ж вада сама сабой збягае,
Таму і зух, і пустаслоў, і хлус
Хутчэй за ўсіх вышынкі дасягае...

А мы, чытач, хто ў пошуках дабра,
Шукае прайдзісветам апраўдання,
Што скажам мы
пра яснай думкі брак,
Нібыта цёмнай сілай дараваным?!

II.

Хлусню і праўду цяжка распазнаць,
Як ноту фальшу
ў шматгалосым кліры,
Або падводзіць лад адна струна,
А нам здаецца: ўся фальшывіць ліра.

А як тандэт сумлення распазнаць?
Тым больш
пад тоўстай скураю куміра?
Тут тонкіх граняў патаемны знак
Непадуладны зроку ювеліра...

Найгорш за ўсё — падробка пачуцця,
Дзе чысты голас яснага прызнання
Нахабны рык імкнецца перацяць
Фальшывай нотай тлумнага гучання.

Такі ён ёсць — жыцця кругазварот:
За хвост Жар-Птушку
не ўхапіць адразу.
Каб перайсці раку — патрэбен брод,
Адолець пік — быць трэба скалалазам.

А ёсць жа ўмельцы абдурыць натоўп,
Наабяцаўшы залатыя горы,
Бо крыкнуць не адважыцца ніхто:
Зірніце, людцы, а кароль наш голы!

Што ж? Каралёва, кажуць, каралю!
Штаны яму падданыя падораць!,
Пакуль не здрыгануць наскрозь зямлю
Чыгунным рэхам крокі Камандора!

III.

Што Бог зямны? Калі Ўсявышні Сам
Крыху наблытаў: сатварыў Адама,
Пусціў пасціся ў сад... А што Адам
Рабіцьме ў кушчах райскіх тых
без дамы?!

Канешне, Бог ён здатны на дабро:
Каб той Адам не ашалеў знянацку,
Ён запазычыў у яго рабро
І змайстраваў яму такую цацку,

Што род мужчынскі ўдзячны і дасюль
За найдарожшы падарунак боскі —
За уладальніц чапялы й каструль
І за Венеру, што завуць Мілоскай!

Аднак, што зробіш, з косткі аднае?!
Падкінуў Творца шчодра глею-гліны...
(Спасцігся я, Божа, хітрыкі твае,
Чаму так многа мякаці ў жанчыны!)

Цяпер і я да розуму дабраў,
Дзе трэба ставіць коску, а дзе кропку:
Дзе не хапае у каго рабра,
А дзе ў каго пад чарапком і клёпкі!

Вядома ж, Бог жадаў усім дабра,
Стварыў Эдэм,
накшталт сучаснай Гагры,
Дзе, як нудзіст, без портак загарай,
Жуй плод пазнання
ўсе чатыры квадры!

Дык не! Пралез змяюга-звадыяш,
Ахамутаў даверлівую Еву.
Вось і пачаўся на ўвесь свет кураж
З-за аднаго паблытанага дрэва!

Зрок праясніць даў Бог нам пакрысе,
Каб кожны бачыць мог
нашэсце згубы:
Цяпер мы добра ведаем усе,
Што можа натварыць япрук
пад дубам!

Хто сам сябе ў балота завалок,
На суд спяшайся праведны і скоры,
Бо ўжо гучаць зусім непадалёк
Чыгунным рэхам крокі Камандора!

IV.

Не будзем лезці ўглыб сівых вякоў!
Пакуль мы хорам адмаўлялі Бога,
Паналамалі вельмі многа дроў,
Панатварылі смецця вельмі многа;

Пакуль сваёю ўласнаю нагой
Мы свет стары тапталі да падмурка,
Па волі намі ж створаных багоў,
Са Светлай Зданню бавіліся
ў жмуркі, —

Жыццё ішло. І дулю нам пад нос
Падносіў кожны новы рэфарматар
Накшталт таго, якой цаніць цаной
Чачэнскі стрэл з расійскае гарматы?!

Дык гэта там. А тут у промнях дня
Сцяг адраджэння дралі воляй злою
І горды рыцар прыпыніў каня
Перад арлом з сіямскім двухгалоўем...

І моўчкі склаўшы горды шчыт і меч,
Спяшыў за шчасцем марную пагоню,
Каб зноў надоўга ніду люду анямець
Перад атрутнай здрадай у законе...

З гісторыяй блудлівы той раман
Відаць, яшчэ прыканчыцца не скора,
Хоць і гучаць скрозь слоту і туман
Расплаты рэхам
крокі Камандора!

V.

А ў вокны бэзам стукае вясна,
Зямля пяе, зямля ў пчаліным гудзе.
Жыццё далёка абагнала нас,
Крыху завязлі мы ва ўласным брудзе...

Б'юць капытамі тракаў трактары,
Дрыжаць у "Ніў" сталёвыя паджылкі
І будзяць пеўні сонныя двары,
І золак шле ружовую ухмылку...

Жыццё ідзе... З гісторыяй раман
Развеюць ветры гневу й непакоры:
Занадта хліпкі ухар Дон-Жуан,
І палкі гнеў Народа-Камандора!

З паэтычнай пошты

Святлана ЦІШУК

ЗОРКА ПЕРАМОГІ

Хай кажуць мне, што май вясёлы
Ад сонца шчырага, цяпла;
Хай кажуць мне, што ад вясёлкі
І ўсмешка да людзей прыйшла;

Пераканана я: усмешцы
Дзень Перамогі колер даў.
Дзень Перамогі — дзень адметны:
Ён зоркай шчасця людзям стаў!

Праз пяцьдзесят гадоў не згасла
Ні ў свеце зорка, ні ў душы.
Напэўна, ёй наканавана
І ў вечнасці без сконы жыць.

Я ВІНАВАЧУ ЧАЛАВЕЦТВА

Не зачыніць нам дзверы успамінаў.
Квітнее ўлетку пышны куст язміну...

Не сходзіць злыбяда і з сэрцаў нашых
Мінулая, хаця ўжо нас не страшыць.

Не сходзяць з сэрцаў і вайны нягоды.
Гады і дні па свеце карагодзяць.

І памятаю я вайны крывавасць.
А чалавецтва войны ўсё трывае.

Расчаравалася зусім я ў чалавецтве:
Яно пускае войны пад павецці.

Я чалавецтва ў войнах вінавачу!
Я й сёння па забітым бацьку плачу...

●

Сонца прамень
б'ецца, лезе праз хмарыну.
Шлях да зямлі —
намаганні не марныя.
Я, бы прамень той,
лязом сваёй годнасці
Час перамогі сваткую
над гордасцю.

КАЛІ ТЫ — ПОБАЧ

Калі ў тваёй — мая рука,
Я не пужаюся ракі,
Бяда не скіне мяне ў вір,
Не абпячэ і плётак вар...

Калі ты побач, любы мой, —
Са мной вясёлы цёплы май.
Калі ты побач — магу жыць,
Магу адно я шчасце жаць.

●

Прыляцеў галубок да мяне, да мяне...
Мо і шчасцейка сэрца майго не міне?

Я паклічу яго. Я сустрэнуся з ім.
На зямлі мы са шчасцейкам побач стаім.

г. Ліда

Лідзія ЯЛОЎЧЫК

ЛЮДЗІ

Я бягу, ты бяжыш, а куды?
У нябыт падганяюць гады,
Што тугою на грудзіляглі
Жыхароў і жыхарак зямлі.
Мітусімся, гаворым, крычым.
Кроў братоў праліваем, а чым
Мы заплацім за кроў, мой народзе,
Калі змусіць нас час сказаць: годзе!
Калі страсці ўлягуцца спаць,
Калі розум прагоніць напасць,
Думкі добрыя к чыну пабудзіць,
Тады зможам сказаць, што мы людзі.

●

Зямля, густы шацёр тваіх лясоў,
Азёраў вокны сінія, як неба,
На золку грай птушыных галасоў
І пошум бору. Нібы ўсё, як трэба.
А людзі, людзі — карані твае...
Чаму жывуць як быццам у дрымоце?
Чаму маўчыць іх мова, не пяе,
Чаму марудзяць так на павароце?
Ідзеш да мэты — з мужнасцю ідзі
І справядлівасцю свяці, як можаш.
І ў будучыню з вераю глядзі,
А там і ўсе нягоды — пераможаш!

●

Ніці ўспамінаў у думках снуюцца,
У сэрцы то болем, то кволасцю ткуцца,
Заходзяць у памяць госцем жаданым,
Даўно чаканым і міланым.
Як завіруюць жыцця успаміны:
Шчасця хвіліны, смутку гадзіны.
Перапляліся, утка̀ліся ў памяць
Ніці ўспамінаў — песцяць і раняць.

ТВОЙ СЛЕД

Як думкі ў вёсны забягуць былыя,
У пыле дарог твой след знаходжу я.
Зноў палыхнуць заранкі маладыя,
Абдыме сэрца песня салаўя.
Я зноў удыхаю водар летняй ночы
І адчуваю рук тваіх цяпло.
А некалі там мілыя мне вочы
Скрозь морак ночы
ў душу льюць святло.
І быццам не было дарог ніколі,
Якія нас з табою развялі —
Па добрай ці нядобрай лёсу волі, —
Супольнай мы дарогі не знайшлі.
Як прыйдзе час мой, я нябачным ценем
Над роднымі палямі пралячу,
Знайду твой след і стану на калені,
І дарагое імя прашапчу.

г. Гродна

Вольга КУРТАНІЧ

ДУМКІ ПАД КАПІРКУ

... І СВЕТ

Калі мы разважаем пра стварэнне свету, мы натыкаемся на абсурд. Значыць, абсурд больш велічны, чым сістэмы, больш лагічны і дасканалы. Недасканалы толькі наш розум.

●

Мы ўсе тройчынароджаныя ў фізічным плане: першы раз, — калі адбылося "зачацце" і наша жыццё адбылося ва ўлонні Маці; потым мы паміраем для гэтага жыцця і нараджаемся ў другі раз: з'яўляемся на свет. Мы жывём другое жыццё ва ўлонні Прыроды. Трэці раз — калі паміраем для гэтага жыцця і нараджаемся ва ўлонні Боскім.

Як немаўля не ведае, што з ім адбываецца, калі яно выходзіць у Свет праз нараджэнне, так і чалавек не ведае, што чакае яго, калі ён выходзіць у Сусвет праз смерць.

Хіба можна казаць без сумневу, што фізічная смерць — гэта небыццё, калі жылі толькі сэрцам (немаўля) і розумам (чалавек), а калі ж існаваць духу? Словы "нараджэнне" і "смерць" — сінонімы!

●

Сцвярджаюць, што ўсё ў гэтым свеце матэрыяльна і духоўна аднначасова. Калі мы бачым сонца — гэта вогненны шар, мы ведаем, што ён матэрыяльны. А калі мы бачым промні і адчуваем іх цяпло — ці можна сказаць што гэта духоўнае?

●

А, можа, чалавек "низшее" стварэнне Прыроды ў параўнанні з птушкамі, звярамі, кветкамі: ён падрыхтаваны на разбурэнне, а магчымасць думаць — гэта толькі праклён. Тады як кветкам, звярам і птушкам дадзена большае — існаваць непамысна... Гэтую ж думку можна пацвердзіць і тым, што чалавеку дадзены розум абмежаваны: ён не ўяўляе Сусвет, не ўяўляе Бясконцасць, Анічога, Бог. Ён не ўяўляе нават, што такое "чалавек" і для чаго ён створаны.

●

Ужо адно тое, што некаторым абраным (ці выпадковым) удаецца (ці даваляецца) зазірнуць у будучыню, пацвярджае, што існуе адзіны Закон развіцця: які з самага пачатку ведае, што будзе потым.

●

Мы думаем, што рухаемся ў Будучыню. Але гэта не так! Мы рухаемся ў Будучыню Мінулага. Чым больш мы жывём, чым больш ідзе часу, тым мацней і глыбей мы ўваходзім у Мінулае: перад намі ўсё менш "што будзе" і больш "што было".

●

Пару можна ператварыць у ваду, а ваду ў лёд — мы бачым тры віды аднаго і таго ж рэчыва. Можа, расліны, жывёлы і чалавек — таксама тры віды нечага Адзінага?.. Хочацца напісаць: камяні (мінералы), расліны, а жывёл і чалавека аб'яднаць.

●

Мёртвай прыроды не бывае наогул: камяні нясуць тую ці іншую энергію — нездарма ім прыпісваюць магчымасць валодання рознымі якасцямі. Хіба можа лекаваць мёртвая прырода? Цяпер многім вядома, што крэмень мае ўласцівасць насычаць ваду і лекаваць!

ЖЫЦЦЁ І...

"Смертью смерть поправ..." Мы прыходзім на гэтую Зямлю шмат разоў, мы нараджаемся, жывём, каб потым нарадзіцца ізноў. Але мы не памятаем пра ранейшае існаванне. Чаму нам не дадзена памяць мінулага шматразовага існавання?

Мусібыць таму, што гэта была б толькі памяць Смерцяў. Узгадайма: колькі людзей гінула праз войны, голад, пошасць, праз гвалтоўныя забойствы і нечаканыя здарэнні, праз няшчасныя выпадкі і самазабойствы. Калі мы існавалі раней (наша душа жыла ў іншых целах), значыць, мы **абавязкова і неаднойчы** паміралі ў жахлівых пакутах. І калі б нам была дадзена памяць далёкага былога, яна б захавала самыя яркія ўспаміны: апошнія хвіліны жыцця — АДЫХОД — гвалт, жах, Смерць... А ўжо тады чалавек не змог бы назваць свайго стваральніка міласэрным абаронцам, Айцом. Чалавек не лічыў бы жыццё найвялікшым падарункам Бога.

Ці падарунак — жыццё?

●

Сэнс усяго жыцця — спасціжэнне. Не існаванне ад добрых часоў да горшых ці наадварот, а спасціжэнне невядомага ці добра вядомага: сябе, да прыкладу. Але, як немагчыма праляцець праз 10 прыступак уверх (ды і ці варта намагацца?) так немагчыма спасцігнуць іншы свет, не спазнаўшы свайго, таго, што побач. Асэнсаваўшы гэта — уразумець і палюбіць свет — Прыроду, даць ім Дабро думак і спраў, тады мы, чалавецтва, атрымаем Дабро і Гармонію. Тое, што дапаможа падняцца ўвыш не толькі на 10 прыступак: нам, абноўленаму чалавецтву, якое не будзе лічыць сябе ані "вышэйшым розумам", ані "царом прыроды". Дайсці да гэтага можна праз выснову: "Я твой сябар і раб".

Прырода, існуючы даволі доўга праз нашыя адносіны да яе, — як раб, атрымае волю і, можа, праз наша пакаянне: "твой сябар і раб", стане нашым сапраўдным сябрам.

РЭЛІГІЯ І...

Кожная рэлігія — гэта догма. А догма — бар'ер на шляху пошукаў. Догма абмяжоўвае нашы пошукі ў рамках догмы.

●

Той, хто кідае свецкае жыццё і сыходзіць у манастыр, ці не аддае сваё жыццё некаму (нечаму) трэцяму, што стаіць паміж чалавекам і Богам? Ці не перакладае ён адказнасць выбару: быць ці не быць? — на служэнне ідэі і тым самым назаўсёды не пакідае за сабой права выбару. Ці не адмаўляецца ён ад волі дзеля служэння? І ці не ёсць служэнне рабствам?

Але ж чалавек нараджаецца вольным! Скуль тады гэтае рабства? І ці рабства гэта?

●

Калі веруючы чалавек моліцца, ён звяртаецца да Адзінага Бога. І для звычайнага чалавека Бог адзін. Мы звяртаемся да Бога праз іконай Хрыста, для нас Бог блізкі і амаль даступны, бо мы не ведаем іншага. Мы звяртаемся да міфічнага Бога праз пасрэдніцтва амаль зямнога. Але і гэтае "амаль" для нас настолькі незразумелае і загадкавае, што мы ўзвылічылі Яго на самы высокі ў Свеце сан, на самае высокае месца, забываючыся, што Ісус толькі Сын Божы.

Але ж, мусіць, больш лагічна ўспрыняць лічбу 1, чым 15, 9 і нават 2. Таму наш зямны Бог Адзін, бо ён існуе на памежжы рэальнага і нерэальнага. Далей зазіраць нас не пускае наш розум, наш мозг. Значыць, нам не дадзена зазіраць у нерэальнае, але магчыма — дзе, пэўна ж, існуе разгадка Быцця.

●

Рэлігія ў нейкай ступені нясе свабоду чалавечаму духу, таму што яна сягае ў невядомасць, што дае магчымасць творчасці.

●

Біблія — гэта пераклад на зразумелую чалавеку мову філасофіі Сусветнай Існасці. Дзеі, якія апісаныя, — паўтор (пераклад) гэтай Існасці на побытавым узроўні.

●

Рэлігійная ўлада такая ж небяспечная, як і палітычная. Параўнаем інквізіцыю і сталінізм — гінулі "ворагі царквы" і "ворагі народа" (чытай — дзяржавы).

СВЕТ І...

Вам ніколі не прыходзіла ў галаву думка, што наш глобус — планета з усімі яе жыхарамі — адзіны жывы арганізм? І як у нашым целе жывуць розныя мікраарганізмы, пра якія мы даведваемся ў тым выпадку, калі яны прыносяць шкоду, разбураюць наша цела; так і мы, людзі, можам быць проста мікраарганізмамі на целе нашай планеты. І калі мы пачынаем ёй моцна шкодзіць, яна адгукаецца стыхіямі: землятрусамі, паводкамі, вывяржэннямі і да т. п.

●

Чалавек да таго часу пакланяўся Прыродзе, покуль не ўцяміў сябе асобай думаючай, усвядомленай. Тады ж Прырода згубіла для чалавека сваю моц і сілу. Ён стаўся яе "царом". Адбыўся віток эвалюцыі. Які наступны этап?

●

Наш розум ёсць крытэрыем высноў толькі для нас! Мы не маем права ацэньваць усё, што нас акаляе, як нешта застылае, як бы пры гэтым ні лічылі, што маем рацыю. Акрамя нас, людзей, могуць існаваць іншыя разумныя стварэнні, якія надзелены **сваёй ісцінай**.

●

Як мастак афармляе карціну ў раму, так і мы імкнёмся аформіць свет у раму свайго ўспрымання. Свет бязмежны, Бог бязмежны. Мы самі абмяжоўваем сябе.

АСОБА І...

Самае натуральнае, першаснае пачуццё дзіцяці — разуменне еднасці з маці: тут і давер, і спакой, калі яна побач. Усё на ўзроўні інстынкту, гэтаму не вучаць, яно **даецца**. Так і чалавек, дзіця Боскае, мае інстынкт разумення еднасці з Богам. Чалавек будуе Храм, малюе Яго вобраз, нібы выцягвае памяць пра Яго з памяці свайго першага нараджэння.

●

У кожным з нас Боскі пачатак, Боская частка, — адсюль і ціхая бязмоўная малітва, якая мае большае значэнне, чым малітва ў Храме. Адсюль інтуітыўнае веданне, што Бог Адзіны пачуе нас праз асабістага Бога.

●

Чалавек — гэта фізічны сімвал Бога.

●

Калі сярод такой зладжанай, адпрацаванай і выверанай сістэмы, як Космас, дзе ўсё існуе і рухаецца па нейкіх звышнатуральных законах, ёсць свае бунтары, непадуладныя гэтым законам, — каметы; дык ці не ёсць і сярод істот Прыроды, а дакладней, сярод людзей — бунтары, якія не жывуць па касмічных законах? І калі ёсць, хто яны: творцы ці злачынцы? Хто? Паэты ці забойцы?..

●

Усё наша жыццё — гэта выбар; прычым, выбар цалкам індывідуальны. І ў гэтым воля і няволя кожнага з нас.

●

Мозг спіць датуль, покуль чалавек не сутыкаецца з чымсьці вялікім і незразумелым. І калі ён пачынае шукаць сутнасць невядомага, абуджаецца мозг і дае магчымасць станавіцца тымі, кім мы ёсць па сутнасці: філосафамі.

●

Толькі вольны духам чалавек можа бунтаваць. Але калі дух — раб, тады і свабодны чалавек застаецца рабом.

МЫ І...

Ідэальны, дасканалы, "совершенный", — той, хто не мае ані добрага, ані кепскага: ні заслуг, ні папрокаў. Адсюль вынікае, што гэта той, хто спыніўся ў сваім развіцці. Ці ж варта дасягаць ідэалу?

●

Пакінуты ўсімі чалавек і адзінокі чалавек — гэта зусім не адно й тое. Адзінокі — той, хто прайшоў праз **агульнае** да сябе, да свайго ўнутранага эга. Сапраўды адзінокі чалавек знаходзіцца ў пошуку **стварэння**; тады як пакінуты — у пошуку паратунку ад сваёй вонкавай адзіноты.

●

Не старайцеся быць уладальнікамі сваіх успамінаў. Успаміны — гэта скарб, які трымае вас пры сабе. І тады вы зможаце на ўсё жыццё застацца толькі вартаўніком свайго скарбу. Толькі вартаўніком! І больш нікім.

●

Паставім трох чалавек: рэлігійнага, інтэлектуальнага і (умоўна) сярэдняга ў абсурдную сітуацыю. У чым мы ўбачым адрозненне? Рэлігійны ўспрыме абсурд як будзённае, бо ён ужо мае вопыт сустрэчы з вышэйшай невядомасцю, неспазнаным; інтэлектуал зразумее абсурднасць і паспрабуе выявіць у ёй эстэтыку. А сярэдні ўбачыць... пустэчу і гэтым выратуе свой мозг.

●

Калі вы не хочаце мець душэўных пакутаў, зазначце той стан, які можна назваць гармоніяй. І ў той час, калі вы на раздарожжы, вяртайце сябе — хай прымусова! — да стану гармоніі, пакідайце кепскае па-за вашай памяццю і разуменнем.

ТВОРЧАСЦЬ І...

Мы пішам (гаворым) словамі. Але словы не ёсць тыя дзеянні, якія адбываюцца. Яны не ёсць ява, з'явішча, не ёсць працэс здзяйснення. Ці можна словамі выказаць тое, што ёсць на самай справе? Словы — сцяна паміж вамі і існасцю.

●

Толькі ў выпадку неабмяжоўвання сваёй свядомасці рамкамі розуму вы можаце спазнаць свабоду духа. Тады вы можаце стаць непрадказальным нават для самога сябе. Толькі праз гэта вы зможаце стаць сапраўды **творчым**.

●

Калі вы пішаце твор, дайце сабе магчымасць забыцца на ўсё, што вы ведаеце, на ўсё, што трымаецца ў вашай памяці. І не імкніцеся пераўвасобіцца ў вашых герояў. Адыдзіце ад усіх і ў першую чаргу — ад сябе. Ачысціце свой мозг.

І тады тыя, каго вы чакалі, прыйдуць да вас, пакажуцца, з'явяцца: думкі, вашы героі, дзеі. Яны станоцца рэальнымі і праўдзівымі. Тады толькі вы напішаце не **праз** сябе, а **ад** сябе. Вы проста напішаце выдатны твор.

●

Быць адзінокім — вышэйшая насалода і вышэйшая пакута. Яскравы прыклад адзіноты — Дэман, выгнаннік Раю. Кожны творца хоча стаць Дэманам свайго часу.

●

Свет селяніна — пачуцці, свет творцы — інтэлект. Селянін творыць на здаровых эмоцыях, інтэлект — на інтэлектуальнай гульні. Беларуская інтэлігенцыя — інтэлектуальны зародыш, які думае, што яго ўжо нарадзілі і, што ён можа цяпер самастойна разважаць.

●

Наша проза мёртвая, у ёй не нараджаюцца дзеці: у адзін цудоўны момант яны з'яўляюцца ў герояў. Чалавецтва перажыло сексуальную рэвалюцыю як этап развіцця, а наша проза засталася цнатлівай.

ПРАЗ ЎСЁ ЖЫЦЦЁ...

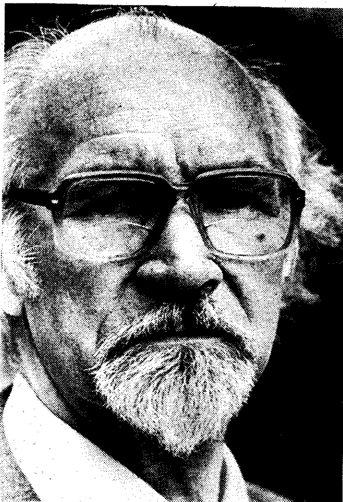

Стабільнасць у творчасці мастака — справа рэдкая і ў пэўным сэнсе сімвалічная. Творца нібы замацоўваецца на нейкім узроўні, заваёўвае ўласнае месца "пад сонцам". Ну а далейшае залежыць ад таленту і характару чалавека: будзе стабільнасць падмуркам для творчага ўзлёту альбо стане "звычайнай" палачкай-выручалачкай на ўсё далейшае жыццё.

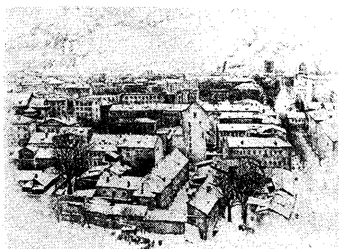

Леанід Шакінька аднасіцца да першых. Нарадзіўся мастак у 1927 годзе на Віцебшчыне. Скончыў сямігодку. З 1944 года служыў у Чырвонай Арміі. Мастацкую адукацыю атрымаў у Беларускім дзяржаўным тэатральна-мастацкім інстытуце. Пасля больш за дваццаць пяць год працаваў мастацкім рэдактарам у выдавецтве "Народная асвета" і ў часопісе "Нёман" побач з А. Макаёнкам. Шмат малява́ў. Сваім акварэлям, малюнкам, літаграфіям ён не здрадзіў і дасюль. У яго майстэрні захаваліся сотні накідаў. Мажліва, менавіта вайна прымусіла яго востра адчуць не боль і геразім, а цішыню, мілагучнасць, натуральнасць прыроды. Праз усё творчае жыццё нясе мастак замілаванасць краявідамі бацькаўшчыны. Толькі цяпер ягоныя акварэлі сталі больш дынамічнымі, складанымі, але такімі ж празрыстымі і тонка нюансаванымі ў колеры.

На выставе, што днямі адкрылася ў выставачнай зале Заслаўскага гісторыка-культурнага запаведніка, прадстаўлены не толькі акварэлі мастака. Там экспануюцца серыі "Мой горад", "Вайна і людзі", "Афганістан — боль мой".

Н. К.

На здымках: мастак Л. Шакінька і яго работы — "Мароз і сонца", "Крыніца. Памяці С. Бабук".

Фота А. МАЦЮША

Музыка

ПРЫЦЯГНЕННЕ ТВОРЧАСЦІ

Прыгожыя меладычныя акорды гучалі ў невялікай двухпакаёвай кватэры моцна, упэўнена. Нават цяжка было паверыць, што на раялі грала чатырохгадовая дзяўчынка, якая ці не гублялася на фоне інструмента... Так пачыналася музычная біяграфія таленавітага беларускага кампазітара, педагога, піяністкі, канцэртмайстра Эдзі Тырманд.

— Я нарадзілася ў Варшаве, — расказвае яна. — Мой бацька працаваў бухгалтарам. У нашай сям'і вельмі любілі музыку. У дзяцінстве бацька і дзядзькі спявалі ў сінагозе ў хоры, які славіўся на ўсю Варшаву. Сярод маіх блізкіх не было прафесійных музыкантаў, але ўсе вельмі любілі класічную музыку, з задавальненнем слухалі грамафонныя пласцінкі з запісамі твораў Людвіга ван Бетховена, Міхаіла Іпалітава-Іванава... Мне запомнілася пачутая тады арыя Надзіра з оперы Жоржа Бізэ "Шукальнікі жэмчугу" ў цудоўным выкананні. Здаецца, і зараз яе чую...

З ранняга дзяцінства яна пачала браць урокі фартэпіяна. Яе настаўніцай была выпускніца Варшаўскай кансерваторыі па класе прафесара Хенрыка Мельцара, які лічыўся выдатным педагогам. Дзяўчынка сямімільнымі крокамі асвойвала піяністычную тэхніку. Паступіла ў музычную школу імя Шапэна, якая па ўзроўні адпавядала музычнаму вучылішчу. У дванаццацігадовым узросце Эдзі стала рыхтавацца да паступлення на сярэдні курс Варшаўскай кансерваторыі.

— Конкурс сярод паступаючых быў тады вельмі вялікі, — успамінае Эдзі Майсееўна. Трыццаць чалавек на адно месца. І ўсё-ткі я паступіла! Разам са мной быў прыняты хлопчык, які нават не ведаў нот. Ён граў па слыху мазуркі Шапэна. У той час у Варшаву прыехаў вядомы амерыканскі піяніст Хохман і ўзяў гэтага вундэркінда да сябе.

Педагогам Эдзі Тырманд быў прафесар Павел Лавецкі, які калісьці вучыўся ў славутага рускага музыканта Канстанціна Ігумнава. Але калі да заканчэння вучобы засталося не вельмі многа часу, яна заўважыла, што педагог раптам пачаў ці не на кожным кроку хваліць сваю вучаніцу. У ім ужо не адчувалася патрабавальнасць. І тады яна вырашыла змяніць настаўніка і перайшла вучыцца да Марэліны Кімандь-Яцыны, якая таксама атрымала рускую піяністычную школу — у свой час займалася ў выкладчыцы Пецярбургскай кансерваторыі Ганны Есіпавай. Эдзі пашанцавала на школу!

У юныя гады яна часам ездзіла з суседкай-піяністкай у кінатэатр, дзе дэманстраваліся нямыя фільмы. Як вядома, тапёру трэба было падбіраць музыку, адпаведную сюжэту кінакарціны. І вось калі, бывала, суседка-акампаніятарка пакідала залу, Эдзі займала яе месца за інструментам — на здзіўленне гледачам.

Яе першыя музычныя творы былі ў жанры эстраднай музыкі. Семнаццацігадовай Эдзі спадабаўся верш маладога хлопца пра тое, як хвалюецца артыст перад выступленнем. Захацелася пакласці яго на музыку. Так нарадзілася яе першая песня, якая ўвайшла ў рэпертуар самага вядомага тагачаснага эстраднага спевака з Варшавы Мечаслава Фога... Асабліва ўспаміны ў Эдзі Майсееўны выклікала выпадковая сустрэча з ім у Мінску пасля заканчэння Вялікай Айчыннай. Ён тады прыязджаў на гастролі ў сталіцу Беларусі. Убачыў на вуліцы Эдзі Тырманд і адразу пазнаў, заспяваў ёй песню, якую калісьці выконваў. Гонару маладога кампазітара не было канца!

...Родны горад Эдзі Тырманд вымушаная была пакінуць у 1939-м пасля таго, як фашысты захапілі Польшчу. К гэтаму часу яна атрымала дыплом Варшаўскай кансерваторыі як харавік. Ёй заставаўся толькі год да заканчэння фартэпіяннага факультэта. У 1940-м яна апынулася ў Беластоку. Здавалася, што жыццё зноў павярнулася да яе цікавым бокам. Аўтарытэтнае журы, у якое ўвайшлі вядомыя беларускія музыканты прафесары М. Бергер, А. Бяссмертны і іншыя пасля праслухоўвання накіравалі яе для працягу вучобы на фартэпіянны факультэт Беларускай кансерваторыі. Яна трапіла ў клас кампазітара і піяніста, вучня Генрыха Нейгаўза Аляксея Клумава. Але тут яе дагнала вайна.

У той нялёгкі час яна апынулася ў горадзе Фрунзе. Кіравала джаз-аркестрам на ваенным заводзе, вяла ўсю музычную работу ў дзіцячым доме, а таксама працавала канцэртмайстрам балета opernага тэатра.

— Памятаю, як у тэатры да мяне нярэдка звярталўся прыгожы абаяльны хлопец — танцор Махмуд Эсамбаеў, — расказвае Э. Тырманд. — Яму падабалася, як я грала джазавую музыку, і ён прасіў мяне што-небудзь сыграць.

Як памяць пра той час, яна беражліва захоўвае сувенір — пудраніцу, падараваную ёй у 1945 годзе музычнай групай джаза.

Каб пасля вайны вярнуцца з Фрунзе ў Мінск, ёй трэба было атрымаць афіцыйны выклік. Кіраваў тады Беларускай кансерваторыяй вядомы кампазітар Мікалай Аладаў, які і выклікаў Эдзі Тырманд для працы канцэртмайстрам кансерваторыі і працягу вучобы.

Восенню 1949-га яна атрымала дыплом піяністкі па класе Р. Шаршэўскага і ў той жа час стала студэнткай кампазітарскага факультэта. У яе тады былі напісаны фартэпіянныя, скрыпічныя творы, а таксама папуры на тэмы песень народаў СССР для джаз-аркестра. Эдзі Тырманд стала першай студэнткай, першай выпускніцай класа таленавітага беларускага кампазітара Анатоля Багатырова.

У першую чаргу Эдзі Майсееўна ўдзячная маці — за тое, што па яе парадзе пачала вучыцца музыцы. А кампазітарам стала дзякуючы свайму мужу — скрыпачу, альтысту Ізраілю Туршу. З ім пазнаёмілася ў Беластоку. Ён быў першым слухачом і часам першым выканаўцам твораў Э. Тырманд. Дарэчы, для альта быў зусім нешматлікі рэпертуар. І яна стварыла Санату для альта з фартэпіяна, пра якую жартоўна сказаў вядомы беларускі кампазітар Яўген Цікоцкі: "Саната для мужа з фартэпіяна". Гэты твор і сёння ў рэпертуары студэнтаў, прафесійных музыкантаў.

Для сваіх песень, рамансаў, хораў, кантат Э. Тырманд выбірала тэксты, блізкія ёй па духу. Вось што яна расказвае:

— Рыгор Раманавіч Шырма даваў мне вершы сваіх любімых паэтаў Паўлюка Труса, Максіма Багдановіча, Якуба Коласа, на якія я і пісала хоры. Яны гучалі ў выкананні Беларускай акадэмічнай харавой капэлы, а таксама хору Беларускага тэлебачання і радыё і дарагія мне па сённяшні дзень. Я сябравала з Еўдакіяй Лось і з задавальненнем пісала песні на яе вершы.

Мне здаецца, з найбольш удалых — творы, напісаныя мною на вершы Максіма Танка. На ягоныя тэксты я пісала рамансы, песні. Дарэчы, у маёй хатняй бібліятэцы захоўваецца трохтомнік вершаў Максіма Танка, які мне падараваў паэт з вельмі цёплым, сардэчным надпісам. Вельмі блізкіх мне пяць паэтычных твораў паэта я аб'яднала ў цыкл "Зямное прыцягненне". Гэты вакальны цыкл мне асабліва дарагі. Яго першымі выканаўцамі былі спявак Сяргей Машкоў і акампаніятар Тамара Міянсарава. Яны пастараліся добра раскрыць аўтарскую задуму. Натхнёна выконвае гэты цыкл удумлівы музыкант, спявак Аляксандр Кеда.

На думку яшчэ аднаго інтэрпрэтатара — спевака Дзмітрыя Мароза гэты вакальны цыкл роднiць і выканаўцаў, і слухачоў з зямлёй і мае асаблівую прыцягальную сілу.

— Пішу ў асноўным камерную музыку, — гаворыць Э. Тырманд, — п'есы, санаты, сюіты, вакальныя творы, інструментальныя — для скрыпкі, альта, цымбалаў, домры, раяля. Аддаю свае творы для выканання толькі тым, каму давяраю. Акампаніятарамі з'яўляюцца мае былыя вучні, якія добра ведаюць, чаго патрабую.

А сярод выканаўцаў твораў Эдзі Майсееўны — вядомыя скрыпачы Леў Гарэлік, Раман Нодэль, спевакі Віктар Чарнабаеў, Любоў Каспорская, Людміла Златава, Людміла Шамчук і многія іншыя. Выканаўцы лічаць, што музыка Э. Тырманд складаная па мове, але вельмі шчырая. На думку піяністкі Ганны Каржанеўскай гэты кампазітар піша складана, фартэпіянная партыя ў яе камерных творах скрупулёзна распрацаваная. Яна ж піяністка!

Спявачка Тамара Пячынская, у рэпертуары якой вакальны цыкл Э. Тырманд "Беражыце мір" на тэкст Э. Агнецвет, а таксама цыкл на вершы Гарсія Лоркі, заўважае: "Музыка яе хаця і складаная для выканання, але вельмі прыгожая, меладычная, добра запамінаецца. Мне яна вельмі падабаецца. Я сама з натхненнем спяваю творы Тырманд. І наогул, гэта вельмі цудоўны чалавек. Калі я ў маладым узросце прыехала ў Мінск, яна, зусім не ведаючы мяне, узяла на працу ў свой клас — спеваком-ілюстратарам".

Так, яна чалавек добры, шчыры, інтэлігентны. Гэты вобраз праглядваецца і ў творчасці. Гэта адчуваеш і ў адным з апошніх опусаў — Элегічнай імправізацыі для скрыпкі і фартэпіяна, нядаўна бліскуча выкананай па тэлебачанні піяністкай Л. Малышавай і скрыпачом Л. Гарэлікам.

— Пасля трагічнай гібелі маіх родных у Варшаўскім гета мне вельмі хацелася напісаць твор іх памяці, — расказвае аўтар. — Змагла яго стварыць толькі нядаўна...

Эдзі Майсееўна вельмі любіць і педагагічную працу. Дарэчы, у яе каля пяцідзесяці гадоў педагагічнага стажу! Яна выхавала цэлую плеяду піяністаў, акампаніятараў. Выкладала фартэпіяна ў музычнай адзінаццацігодцы, вяла канцэртмайстарскі клас у кансерваторыі. Многія педагогі Акадэміі музыкі па канцэртмайстарскім майстэрстве — яе вучні ці вучні яе вучняў.

— Гэта вельмі мужны, валявы чалавек, — мяркуе загадчыца кафедры канцэртмайстарскага майстэрства Акадэміі Соф'я Окалава. Калі яна зразумела, што па стане здароўя не можа працаваць, як раней, — цвёрда вырашыла звольніцца.

Але і да сённяшняга дня дапамагае сваім калегам гэты педагог ласкаю божай, калі трэба — раіць і падкажа, і раскажа. Тут яе заслугі нават цяжка пераацаніць, прынамсі, яе методыку, якую Эдзі Майсееўна сціпла называе "валоданне рамяством канцэртмайстра". Але гэта ж сапраўдная школа! Так, напрыклад, яна вучыла сваіх гадаванцаў, што трэба рабіць, каб пры выкананні інструмент гучаў аркестрава, раскрывала сакрэты педалізацыі, інтанавання — на яе думку, асновы музычнай мовы. Сама кампазітар, яна дамагалася ад сваіх падапечных далікатных адносін да нотнага тэксту, разумення таго, што сапраўды хацеў сказаць аўтар.

Няма нічога дзіўнага, што сярод яе вучняў нямала цудоўных піяністаў, акампаніятараў. Вось толькі некаторыя вядомыя імёны: Ларыса Максімава, Людміла Малышава, Мікалай Сярдобаў, Таццяна Іванова, Ганна Каржанеўская.

Поспехі вучняў — гэта самая вялікая радасць для выкладчыка. Таму сёння, азіраючыся назад, Эдзі Майсееўна можа слушна сказаць, што выбар прафесіі калісьці зрабіла правільны і недарэмна пражыла сваё жыццё. Сёння яна, высокаэрудзіраваны музыкант, жыве ў сваіх вучнях, у іхніх справах і — у сваіх музычных творах.

Вера КРОЗ

Вакацыйныя маршруты лімаўскіх аўтараў усё больш абнадзейваюць. Няхай яшчэ няма магчымасці адгукацца на жыццё мастацкіх Меккаў грунтоўным "поглядам збоку", затое часцей знаходзім там праявы блізкія, калі не сказаць — родныя. Парыжскія вандроўкі паэткі Любові Турбіной, а таксама фотамайстроў Галіны Маскалёвай і Уладзіміра Шахлевіча шчасліва сумясціліся — праўда, толькі на нашых старонках. На фоне ўжо звыклага захаплення Парыжам аповяды пра яго поўняцца адметнай цікаўнасцю ды ўхвальнай неабыякавасцю. А што яшчэ трэба нам, Парыжам не стомленым?

УСЁ ЛЕПШАЕ Ў СВЕЦЕ...

СПАТКАННЕ З ПАРЫЖСКІМ БАЛЬЗАМІНАВЫМ

Выбар п'есы тлумачыўся больш як проста — у адной з рускіх бібліятэк Парыжа аказалася некалькі экземпляраў менавіта яе. Але класіка таму і класіка — яна напаўняецца тым унутраным зместам, які ёсць у душы таго, хто за яе бярэцца. Што было на душы кожнага з удзельнікаў тэатральнага гурта аб'яднання Моладзі Віцязяў, якое існуе ў Францыі ўжо больш за 70 гадоў?..

Мне не вельмі карцела ісці на гэты спектакль, але не ягонае самадзейнае выкананне адпалохвала. Надта ўжо сумнай здавалася сама п'еса Астроўскага "Жаніцьба Бальзамінава". Цяжка, здавалася мне, выбраць нешта больш няўдалае для пастаноўкі; дый дабірацца да тэатральнай залы ў чужым горадзе, нават калі гэта цудоўны Парыж, не ведаючы, на жаль, мовы, не дакладна запісаўшы адрас... Але я павінна была на гэты спектакль трапіць — і трапіла, быццам вёў мяне нябачны павадыр. Выйшла ў патрэбны бок з метро, знайшла дом і вуліцу, перайменаваную нядаўна, увайшла ў памяшканне больш як сціплае, білет купіла студэнцкі за 50 франкаў. Спектакль ужо ішоў. На асветленай сцэне разыгрываўся ажыўлены дыялог паміж сваццяй Акулінай Гаўрылавай і Паўлай Пятроўнай Бальзамінавай, нават пад густым і бязлітасным грымам надта маладымі і прывабнымі...

Мне хацелася б апраўдацца за нелюбоў менавіта да гэтай п'есы выдатнага рускага драматурга. У кінагледачоў майго пакалення свежая ў памяці кінаверсія гэтай п'есы з Г. Віцыным у галоўнай ролі — у атуленні такіх зорак як Лідзія Смірнова і Нона Мардзюкова, а таксама цэлае плоймы зорачак, і, нягледзячы на тое, а магчыма — іменна таму (улюбёны абарот Льва Мікалаевіча!) фільм успамінаецца як абсалютна мёртвы. Праўда, паасобку ў ім былі цудоўныя акцёрскія работы, усе ролі — характарныя і па звышзадачы нібыта выкрывальныя: настырная, вясёлая сваццця, дурнаватая старая — маці (гадоў пад 80!), мажная прыгажуня купчыха, кустодзіеўскі тып, досыць прывабная для Бальзамінава-Віцына (ад 35 да 50 гадоў). Магчыма, больш позніяя ролі Г. Віцына, у тым ліку бясконцы Балбес са спрытнай гайдаеўскай троіцы адкінуў цень на ўсе папярэднія работы, але безнадзейнасць і глупства на твары галоўнага героя не выклікалі ні кроплі спачування, нічога, акрамя суму, як, прынамсі, і ўся экранізацыя — ілюстрацыя да вядомага тэзісу Дабралюбава: старая Расія — цёмнае царства, толькі без промня святла ў ім, бо хто ж тады прамень?

У спектаклі, убачаным мною ў Парыжы, — спектаклі, поўным весялосці, маладосці і святла, прамень, правільней, фокус святла быў — сам Бальзамінаў у выкананні на прозвішча нібыта і не рускага юнага Давіда Хендэрсона-Сцюарта. Ён іграў драму асабістай незапатрабаванасці: пошук выгаднай нявесты — гэта пошук выйсця. Не карысць або жаданне пажыць на шармачка штурхаюць гэтага маладога чалавека заляцацца адразу да дзвюх паненак, яму хочацца пусціць пыл у вочы, адпомсціць за прыніжэнні ў свеце, дзе шануецца толькі багацце — праблема, актуальная і цяпер. Дзве нявесты адразу — гэта як наяўнасць дзвюх вакансій, дзвюх выгадных пасад, мары Хлестакова, дакладна пазначаныя Гогалем: "А один раз меня даже приняли за главнокомандующего (не "был", а "приняли")...

Экстаз Бальзамінава, гэтага рускага правінцыйнага каліфа на гадзіну, выканаўца цэнтральнай ролі сыграў на разрыў аорты, бязлітасна растрачваючы нервовую энергію. І зале перадаўся стан эйфарыі, якой ахоплены герой, і глядач замірае — небяспечны гэты экстаз, ох, небяспечны! Ненавязліва, далікатна камічная інтрыга п'есы выяўляе трагічную падаснову! (Гэтага быў зусім пазбаўлены памянёны фільм). Нястрымныя мары аб шчасці абрываюцца сумненнямі героя, такімі зразумелымі — а ці не занадта гэта добра, каб быць праўдай? Не збірайце скарбаў на зямлі, дзе ўсё тлен і прах. І раптам на спектаклі, на якім ты толькі што бесклапотна і гучна смяяўся, прабягаюць мурашы па скуры: а гэта ж усё пра мяне, пра нас напісана — толькі пачынаеш летуценіць, і тут жа холад у сэрцы шукае шчылінку, Бальзамінаў, які толькі што смяяўся, ужо плача, і не Хлестакоў перад намі, а звар'яцелы Папрышчын, "Матухна, пашкадуй свайго беднага сына", і п'еса Астроўскага гучыць ва унісон матыву рускай класікі, хрысціянскай па самой сваёй сутнасці. Яшчэ нічога, фактычна, не адбылося, толькі злом у душы героя, але кепскія весткі не змушаюць чакаць сябе доўга... І тут у спектакль вяртаецца камізм. Дзіўны кантраст — калі ў экранізацыі ўсе выканаўцы былі прыкметна старэйшыя, чым меў на увазе аўтар, то ў парыжскім спектаклі юныя актрысы бязлітасна стараліся састарыць сябе грымам і адзеннем, што ім, між іншым, кепска ўдалося. Але ашчаднае, любоўнае стаўленне да прыкмет старога рускага побыту, захопленасць гульнёй у простым сэнсе, гумар (не сатыра), не прафесіяналізм, а шчырасць і непасрэднасць апраўдвалі французскі акцэнт у гучанні рускай гаворкі, асабліва ў Т. Малінінай, якая іграла кухарку Матрону. Яна так доўга і выразна мыла падлогу на сцэне, што пасля спектакля да яе падышла элегантная ўсхваляваная бабулька: "Дзіцятка, ты мыла падлогу дакладна па-руску!"

Дарэчы, пра гледачоў: калі ў антракце запалілася святло, а на сцэне патухла, адкрыўся нібы яшчэ адзін у сваім родзе тэатр. Сярод прысутных можна было ўбачыць дзівосна прыгожыя твары, напоўненыя энергіяй зіхоткія вочы. Большасць гледачоў даўно і добра знаёмыя паміж сабой, рознага ўзросту — маладыя і зусім сталыя, праяўлялі кожны па-свойму наймоцную ступень зацікаўленасці ў тым, што адбываецца на сцэне. Больш за ўсё яны перажывалі, мне здаецца, за праўдзівасць паказу рускага побыту, звілін характараў. Адсюль зацікаўленасць, добразычлівасць, смех...

А вось трагічныя ноты, якія загучалі напрыканцы, мяркую, адчулі не ўсе; магчыма, камусьці яны падаліся і не да месца...

Пасля спектакля я сустракалася, размаўляла і, спадзяюся, пасябравала з пастаноўшчыкам спектакля Нінай Якушэўскай, у мінулым вядучай актрысай Іванаўскага тэатра, якая шэсць гадоў таму прыехала з сям'ёй у Францыю. Спачатку нас зблізіла менавіта гэта — я ўбачыла ў спектаклі трагедыю чалавечага існавання. Ён нагадаў, якія марныя ўсе нашы мары і спадзяванні, але адзіная раскоша чыстай радасці — мара...

Пасля спектакля, у сябе дома на кухні, Ніна гаварыла мне, што яна не спадзявалася на тое, што экзістэнцыяльная тэма кімсьці будзе пачутая, што для яе самой гэта быў момант чыстага самавыяўлення. Напэўна, каб пачуць і зразумець яе задуму, трэба было прыехаць цяпер з былога СССР.

А ўвогуле спектакль гэты задуманы як штогадовае свята сустрэчы, стасункаў суайчыннікаў, іграецца ён толькі аднойчы і нельга разлічваць на тое, што потым, пасля прэм'еры, можна будзе штосьці паправіць, штосьці падцягнуць. У выканаўцаў яшчэ няма завучаных прыёмаў, штампаў. У свае зорныя часы тэатр можа перацякаць у жыццё, існуючы як яго, жыцця, раўнапраўны (роўназначны) эквівалент. Гэта адбываецца, калі паміж сцэнай і залай знікаюць перагародкі і ўзнікае нейкая кволая еднасць, нейкая агульная крывяносная сістэма, па якой адбываецца абмен эмоцыямі і энергіяй; сцэна заражае залу, гледачы сілкуюць артыстаў. Гэты "цуд еднасці" ўзнік на бачаным мною спектаклі — а ці не дзеля гэтага і існуе наогул тэатр, прафесійны, а самадзейны — тым больш?

Адміністрацыяй і рэпетыцыямі загадвала Вольга Трубнікава-Андрэлі, маладая энергічная дама, маці траіх дзяцей і энтузіястка на ніве культуры. Гэта яе самаадданай працай збіраліся касцюмы і бутафорыя, а таксама і артысты на рэпетыцыі, што зусім не проста — адрываць вучнёўскую моладзь ад асноўных заняткаў (а іспыты ў Францыі справа выключна сур'ёзная). Вольга збірае моладзь не толькі для рэпетыцый, але і проста для заняткаў па рускай літаратуры, рускай музыцы і жывапісе, каб не даць нашчадкам тых, хто вымушаны быў пакінуць Радзіму пад ціскам тых альбо іншых варункаў, трэцяму пакаленню расейскіх эмігрантаў, па крыві ўжо рускіх напалову або на чвэрць, не забыць мову і культуру, якая ўсведамляецца ўдалечыні як галоўная вартасць, да якой яны далучаны па праву нараджэння. Асаблівая, светлая атмасфера гэтага спектакля тлумачыцца, як мне здаецца, чысцінёй намераў, асаблівым складам душы яго ўдзельнікаў.

Усё лепшае ў свеце, асабліва ў мастацтве, трымаецца ў асноўным на энтузіязме, на дружбе і падтрымцы аднадумцаў. І, як усё сапраўднае, немагчыма без веры і любові.

Любоў ТУРБІНА

СВАЕ Ў ПАРЫЖЫ,

або СВЯТА, БОЛЬШАЕ ЗА ПРАЦУ

У Маскве ладзілі чарговую буйную фотавыставу. Як мае быць, запрасілі спецыялістаў з Захаду. Тыя, як бывае ці не штораз, выбралі пяць лепшых фотамайстроў, каб прадставіць іх у сябе. Такім чынам ГАЛІНА МАСКАЛЁВА і УЛАДЗІМІР ШАХЛЕВІЧ атрымалі запрашэнне на месячнік фота ў Парыж: ад Міністэрства культуры Францыі ды ад асацыяцыі, якая займаецца абаронаю і пільнаваннем правоў фотамастакоў. Ну а паколькі гэтакае свята духу і разняволення ладзіцца нават у Парыжы адзін раз у два гады, расповяд пра яго не спазніўся, нягледзячы на каляндар: усё хлусіць каляндар! І мінула не колькі месяцаў, а колькі ўспамінаў...

...93 выставы фота на працягу месяца: у галерэях, музеях, бібліятэках. Свята маладога віна ў Бажале, ад якога без звычкі кружылася галава. Вандроўка, цалюткая вандроўка па фабрыцы фотапрацэсаў і вырабы фота з адметнаю дырэктрысаю на чале (пасля знаёмства з ёю вырашылі, што "сталы век" не прыходзіць да парыжскіх жанчын). Парыж на цалюткі месяц — фотадзяржава, там у пашане і гуморы — напраўду, там так шануюць сваё, ад правапісу на шыльдах да аўтографаў улюбёных артыстаў, — здаецца, нічога іншамоўнага, іншароднага не трэба... Парыж усё робіць сваім. Парыж увогуле працуе шмат, нават больш як шмат... Удзельнікаў паўсюль сустракалі шампанскім. Стваралі раскутую, распрыгоненую атмасферу. Але галава кружылася і без шампанскага.

У Галі Маскалёвай была магчымасць параўнаць яе, гэтую магчымасць, давалі ўдзелы ў варшаўскіх, нью-йоркскіх, берлінскіх, капенгагенскіх фотаімпрэзах. Галя сказала, што душа ядналася з горадам, дзе яна пачувалася ў стане дзіўнай гарманічнай любові; Валодзя прамаўчаў. Але абодва засведчылі, што, не ведаючы французскай мовы, з парыжанамі разумеліся. Неяк звыкла ўжо ў свеце, што ўсе ведаюць па-англійску; парыжане, здаецца, не дужа клапоцяцца пра "абавязковую мову міжнародных зносінаў": яны, — захоплена апавядала Галіна, — так шануюць сваю, што, здаецца, навошта ім яшчэ чыёсьці? Усё адно "чыёсьці" мусіць зрабіцца сваім. І гэтая думка паўтаралася і паўтаралася... "Самімі парыжанамі?" — перапытала я. "Парыжам! — засмяялася Галіна. Ведаеш, там нават столікі ў кавярні асталяваны такім чынам, што ты апынаешся ля дзівоснае рапмы, за якою — сцэна самога горада, а ты — міжвольны глядач. Але людзі радуюцца, што ты так глядзіш на іх, нібыта ўдзельнічаеш у іхнім свеце. Цябе любяць, шануюць, або церпяць — як гледача, і часам нават даюць забыцца на твае глядацкія абавязкі: падтрымаць або абсвістаць... Мы парадаваліся даўняму кансерватызму парыжанаў: шмат хто з іх, аказваецца, быў супраць таго, каб, скажам, найноўшыя, найсучасныя пабудовы паўставалі сярод помнікаў даўніны. Так узнік парыжскі Манхэтан, самы мадэрновы і сучасны кавалак Парыжа. Але праўда і тое, што па старым Парыжы мы лёталі, нібы лунталі, а Манхэтан цісньуў..."

Зарыентавацца ў горадзе і выставах беларускім фотамастакам дапамог спадар з дзіўна знаёмым прозвішчам Гучкоў, паўнамоцны прадстаўнік афіцыйнага Парыжа. Нашы не памыліліся: сын былога міністра Часовага ўрада. Не свойскі, не чужаніца, не "з былых". А такі, якога Парыж даўно зрабіў сваім.

Ці не самыя адметныя прафесійныя ўражанні Галіне Маскалёвай падарыла наведванне фатаграфічнае школы Гуго Гаранга, жартаўлівага, вясёлага, абаяльнага, які, здавалася, сур'ёзна ні размаўляць, ні зносіцца не ўмеў. Нават з навучэнцамі ён не здраджваў свайму характару, не трымаў юнакоў і дзяўчат у цвёрдых рамках, а даваў шмат волі; увогуле ж выглядаў ён як дзядзька-сямейнік у юнацкім палоне. Па ўсіх выставах ды прыёмах хадзіў з прыгожым такім драўляным фотаапаратам і бесперапынна пстрыкаў — направа і налева. Замест фотаздымкаў... дарыў скруткі з "Кодакам", радасна хваліўся, колькі патрэбнага матэрыялу для работы ён ашчадзіў замест каб пусціць у глум, здымаючы саміх жа фотамастакоў... Тры стужкі, якія Гуго Гаранг не змарнаваў на яе, Галіна Маскалёва, па ейным жа вызначэнні, "ляснула" ў Цэнтры Пампіду і ў музеях. Прывучаная, што там няможна здымаць з успышкаю, страшэнна здзівілася, як ля "Моны Лізы" адначасова ўспыхвалі цэлыя феерверкі ў руках турыстаў. Мо французы вынайшлі як паспяхова абараніць шэдэўры і не засмуціць тых, хто прагне застацца з іхнімі фотаадбіткамі? Валодзя Шахлевіч таксама зазняў "Джаконду". Але выхаванне перамагло, — без успышкі.

Парыж стварае свята, якое заўжды з табою, і цытаваць гэта таксама банальна, як і заўважаць, што для свята Парыж працуе шмат, нават больш як шмат. Галіна прызнавалася, што пасля фоташколы Гуго Гаранга яна ізноў узялася параўноўваць, перадусім — свае намеры адкрыць штосьці падобнае ў Мінску, свае нараканні на брак плошчаў, сродкаў, грошай, фондаў... "Больш за што іншае нам бракуе ведаў і смеласці", — засведчыла Галіна і прызналася, што фота-Парыж шукае зносінаў — але ўсё больш з фота-Масквою. Праўда, пасябраваўшы, з радасцю супрацоўнічае і з Мінскам, але сяброўскія зносіны мусяць натуральна пераходзіць на справы, а справам трэба навучацца. Масква ўмее, мовім так, спраўнічаць, порстка, дакладна, абазнана. Беларускія фотамастакі настроеныя рамантычна. Не могуць здымаць "Мону Лізу" з успышкаю нават тады, калі гэта дазволена. Варта цвярдзей настойваць на...сабе. Сімпозіум па ахове аўтарскіх правоў фотамастакоў, дзе сп. Маскалёва афіцыйна прадстаўляла незалежных майстроў незалежнае дзяржавы, даводзіў гэта кожным выступленнем. Бо нават майстры ў сталай цывілізацыі Захаду і Еўропы не абароненыя трывала ад замахаў на сваю інтэлектуальную ўласнасць. У Беларусі, мяркуе Галіна, ёсць самы найпэўны шанц зрабіцца чальцом гэтай міжнароднай арганізацыі, у гэтым ужо ёсць патрэба, — зусім як патрэба... зрабіцца сваім у Парыжы. Але ў беларускім выпадку ўсё трымаецца на асабістых кантактах. І спадзявацца застаецца толькі на іх. Тым больш на свяце, якому кожныя два гады папярэднічае адметная праца.

Жана ЛАШКЕВІЧ

На здымках Галіны Маскалёвай і Уладзіміра Шахлевіча — Парыж.

АЛЯКСАНДРУ ПАДЛУЖНАМУ — 60

Сярод навукоўцаў, якія на сённяшні дзень плённа і мэтанакіравана даследуюць праблемы беларускай мовы, адно з першых месц належыць доктару філалагічных навук, прафесару, акадэміку Акадэміі навук Беларусі Аляксандру Падлужнаму. З 1989 года А. Падлужны з'яўляецца дырэктарам Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа.

На яго даследчыцкім рахунку больш 60 навуковых прац, прысвечаных розным праблемам беларускай фанетыкі і фаналогіі, сучаснай лексікаграфіі, граматыкі, правапісу і культуры мовы.

Яшчэ ў 1969 годзе ў А. Падлужнага выйшла манаграфія "Фаналагічная сістэма беларускай мовы", у якой упершыню ў нацыянальным мовазнаўстве даследаваўся фанетычны склад беларускай мовы.

Разам з В. Чэкманам А. Падлужны напісаў кнігу "Гукі беларускай мовы" (1973), у якой даследуюцца асаблівасці ўтварэння галосных і зычных. І зноў жа ўпершыню зроблена гэта на эксперыментальным матэрыяле.

Не прайшоў незаўважаным і манаграфічны "Нарыс акустычнай фанетыкі беларускай мовы". Слова "ўпершыню" стасуецца і да доктарскай дысертацыі А. Падлужнага "Фанетычная сістэма беларускай мовы" — Аляксандр Іосіфавіч першым у беларускім мовазнаўстве прывёў, атрыманыя эксперыментальным шляхам, звесткі пра акустычную будоўлю маўлення і асаблівасці яго ўспрымання, упершыню ўстанавіў сегментальную структуру беларускага маўлення і прапанаваў акустычную класіфікацыю гукаў на аснове гэтага.

Усе найбольш значныя працы А. Падлужнага і пералічыць немагчыма. Застаецца сказаць, што ён член рэдкалегіі і адзін з аўтараў нарматыўнага "Слоўніка беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Словазмяненне" (1987). У сааўтарстве напісаў кнігу "Беларуская мова для небеларусаў", якая вытрымала выданні ў 1973 і 1978 гадах, а трэцяе выданне, значна пераапрацаванае і дапоўненае, з'явілася ў 1990 годзе пад назвай "Беларуская мова для тых, хто гаворыць па-руску".

Аляксандр Падлужны — галоўны рэдактар штогодніка "Беларуская лінгвістыка", намеснік галоўнага рэдактара часопіса "Весці Акадэміі навук Беларусі. Серыя грамадскіх навук", член Камісіі па фанетыцы і фаналогіі пры Міжнародным камітэце славістаў.

З днём нараджэння, паважаны Аляксандр Іосіфавіч! Няхай і надалей Вам жывецца і працуецца гэтаксама хораша і плённа, як і сёння!

МАСТАК НЕЗВЫЧАЙНАГА СТЫЛЮ

Работы гомельскага мастака Уладзіміра Сівухі вызначаюць незвычайны стыль і напрамак. Ім характэрны касмічна-філасофскі пачатак, які выяўляе бачанне аўтара, які вельмі захоплены космасам.

Дзве работы Уладзіміра Сівухі, выкананыя ў стылі касмічнай фантастыкі, знаходзяцца ў мемарыяльным музеі Касманаўтыкі ў Маскве.

На здымку: гомельскі мастак Уладзімір Сівуха.

Фота Сяргея ХАЛАДЗІЛІНА, БЕЛІНФАРМ

Памяць

"І ЛЕПШЫМ ПОМНІКАМ МНЕ БУДЗЕ..."

НЕВЯДОМЫ КАМПАЗІТАР МІКОЛА БУТОМА

Хараство царкоўнаславянскіх песняспеваў хвалюе сэрцы слухачоў усяго свету. У XIX-XX стагоддзях паўстала нямала таленавітых рэгентаў, дырыжораў, кампазітараў, выканаўцаў, якія выявілі праз сябе гэтую культуру, узняўшы яе на новы ўзровень, зрабіўшы добры ўнёсак у культуру сваёй краіны.

Але так здарылася, што беларуская кветка гэтае культуры нібыта заставалася непрыкметнай. На Беларусі ў большасці цэркваў спявалі пераважна Архангельскага, Бартнянскага, Вінаградава, Лірына, Ламакіна, Львова, Ражнова, Рутава, Старарускага, Смірнова, Турчанінава, Часнакова, іншых аўтараў з Расіі і Украіны. Рэгенты найчасцей карысталіся абіходамі нотнага царкоўнага спявання, выдадзенымі ў Маскве і Пецярбурзе. Пераважна на гэтай музыцы навучаліся ў семінарыях. Дый Пінскі абіход 1929 г. разам з мясцовымі напевамі таксама ўключаў музыку гэтых аўтараў. Калі было дазволена, дык і свецкія хоры пачалі спяваць Беразоўскага, Ведаля, Грачанінава, Глінку, Дзегцярова, Рахманінава, Чайкоўскага і зрэдку — беларускую праваслаўную музыку.

Канечне, беларуская харавая царкоўнаславянская культура таксама існавала, развівалася: былі мясцовыя напевы, творчасць Анцава, Бутомы, Валынчыка, Куліковіча, Равенскага, Туранкова, іншых, не вызначаных пакуль аўтараў. Чаму мы мала ведаем гэтую музыку? Чаму яна менш гучыць? Мабыць, адным з адказаў на гэтыя пытанні будзе сённяшні аповяд пра лёс Міколы Бутомы.

Мікалай Уладзіміравіч Бутома нарадзіўся 9 траўня 1905 года ў горадзе Гомелі, дзе пражыў большую частку свайго жыцця, дзе і памёр 26 кастрычніка 1983 года. Ягоны бацька быў вядомым святаром у Гомелі. У 1937 г. быў рэпрэсаваны і загінуў. Відавочна, ён адыграў істотную ролю ў выхаванні сына. Да рэвалюцыйных падзей Мікалай навучаўся ў Гомельскай гімназіі, дзе атрымаў грунтоўную адукацыю. Пазней, у савецкі час, вучыўся ў чыгуначным тэхнікуме, з якога Міколу выключылі, калі даведаліся, што ягоны бацька быў святар. Потым завочна навучаўся ў гандлёвым інстытуце, але вайна 1941—45 гг. перашкодзіла.

Ажаніўся ў дваццаць гадоў. Нарадзілася дачка Валянціна, праз восем гадоў — сын Уладзімір. Блізка 1928 года Бутома працаваў рэгентам у Добрушы, але праз год пад пагрозай арышту быў вымушаны з'ехаць у Гомель. Тут ён працаваў на чыгунцы рабочым, узімку прыбіраў снег. Прыкладна ў 1929 г. па прапанове свайго сябра ўладкаваўся бухгалтарам ва ўправу чыгункі. І да выхаду на пенсію працаваў бухгалтарам у розных месцах.

Першапачатковую музычную адукацыю Мікалай Бутома атрымаў падчас навучання ў гімназіі, дзе добра выкладалі спевы і Закон Божы. Таксама сямейнае выхаванне, наведванне царквы ўмацавалі ягоныя музычныя веды.

Па 1965 год Мікалай Уладзіміравіч у вольны ад асноўнай працы час выконваў абавязкі рэгента ў храме Св. Мікалая і саборы Св. Пятра і Паўла. У гэты час ён складаў вялікую колькасць царкоўна-харавых твораў, многія з якіх — па прапанове іншых рэгентаў з розных гарадоў. Як рэгент М. Бутома добра ведаў харавую палітру і магчымасці хору. Ягоныя творы малітоўныя, меладычныя, класічна гарманізаваныя, даступныя для выканання невялікімі калектывамі. Ім створана больш як 300 харавых нумароў (не менш за 8 рукапісных зборнікаў, па 40-50 нумароў у кожным). Можна сцвярджаць, што Мікалай Уладзіміравіч склаў свой абіход царкоўнага спявання: некалькі літургіяў і ўсяночных, песняспевы да ўсіх вялікіх святаў, да архірэйскай службы і вянчання, ірмасы, трапары і кандакі, больш чым 20 харавых канцэртаў.

Мікалай Уладзіміравіч багата ліставаўся з рэгентамі іншых гарадоў (Алма-Аты, Барнаула, Берасця, Бранска, Загорска, Кіева, тагачаснага Ленінграда, Луцка, Паўлаўска, Чарнігава), дасылаў ім свае ноты, атрымліваў водгукі, рэцэнзіі.

Калі чытаеш нататкі тагачасных выканаўцаў, здзіўляешся: аказваецца, шмат дзе ў храмах творы Бутомы спявалі, а якія цудоўныя ўражанні гэтая музыка выклікала! А гучала яна пад кіраўніцтвам Г. Грудовіка — рэгента Берасцейскага Свята-Сіманаўскага сабора, Б. Шаўчэнкі — рэгента Алма-Ацінскага кафедральнага сабора, Г. Дзенісюка — рэгента Чарнігаўскай царквы. М. Садоўскага — Рэгента Бранскай Уваскрасенскай царквы, Бурмагіна — рэгента Леніградскага кафедральнага сабора.

27—28 чэрвеня 1987 года хор Мінскага Свята-Духава кафедральнага сабора пад кіраўніцтвам Л. Ракіцкага запісаў кружэлку з нагоды 1000-годдзя хрышчэння Русі, куды ўвайшоў і канцэрт М. Бутомы "Боже, во имя Твое спаси мя".

Сёння ягоную музыку можна чуць у гомельскіх храмах, у выкананні хору Гомельскага універсітэта пад кіраўніцтвам М. Казлова, у выкананні нашага Пружанскага камернага хору.

Неабходна адзначыць, што талент М. Бутомы быў шматбаковы: ён меў выдатныя веды ў матэматыцы, маляваў, складаў вершы, валодаў прыгожым почыркам. Ягоныя рукапісныя зборнікі аздобленыя ўласнымі малюнкамі. А вось якія радкі папярэднічалі ягонай "Усяночнай N 4":

Когда судьба навек
глаза мои закроет,
Когда уста мои
сомкнуться навсегда —
Тогда пусть в храмах божиих
звучат мои аккорды,
И это лучшим памятником
будет мне тогда.

Аляксандр ДРАБЫШЭЎСКІ,
мастацкі кіраўнік Пружанскага камернага хору.

Гэты матэрыял падрыхтаваны на аснове сямейнага архіва М. Бутомы і ўспамінаў ягоных дачкі і сына ў сакавіку 1995 года.

Пераклады

НЕ РАЗМІНУЛІСЯ З ЖЫЦЦЁМ

Імёны, лёсы і творчасць гэтых двух выдатных паэтаў сёння адкрываюцца на Украіне як бы нанова: публікуюцца не толькі тыя вершы, што да часу таіліся ў чарнавіках, хадзілі ў рукапісах або моцна былі пакалечаныя цэнзураю, але і дзённікавыя запісы, лісты, успаміны пра іх. Абодва прыйшлі ва ўкраінскую паэзію ў канцы 50-х—пачатку 60-х, калі надзея на перабудову (была ж і тады перабудова!) пакрысе змянялася горкай, да слёз, іроніяй і сарказмам: "Усе мы пад прэсам, так яно трэба дзеля прагрэсу" (В. Сіманенка), "Кукуруза такая — хоць вешайся" (В. Стус). І калі першага афіцыйна абвінаваціць у антысавецкіх ухілах не паспелі — Сіманенкі не стала на 28-м годзе жыцця, дык другі за тыя "ўхілы", а на самай справе за адстойванне правоў чалавека, быў двойчы засуджаны і ў шаўчэнкаўскім узросце — у 47 гадоў — памёр ва ўральскім лагеры (магіла яго перавезена ў Кіеў у 1989-м).

Дзякуючы маім украінскім сябрам, я атрымаў магчымасць дакрануцца да вершаў гэтых двух несумненных талентаў — вершаў ясных і афарыстычных у В. Сіманенкі і асацыятыўных, наватарскіх у В. Стуса. Закарцела пазнаёміць чытачоў "ЛіМа" з некаторымі з іх у сваіх перакладах. Тым болей, што ёсць і нагода: сёлета спаўняецца 60 гадоў з дня нараджэння Васіля Сіманенкі і дзесяць — з дня гібелі Васіля Стуса.

Алесь КАСКО

Васіль СІМАНЕНКА

МОЖНА

Можна бачыць яву або сон,
можна верыць сябру ці каханай,
верш у хаце песціць, бы вазон,
каб успыхнуў кветкаю духмянай.

Можна жыць, а можна існаваць,
ці ствараць, ці спажываць чужое,
ды ля тых, што тлеюць, не гараць,
не сагрэцца нізашто душою.

Кожны з нас бывае на мяжы,
кожнаму за ўласны лёс трывожна,
а сябе той здолеў пераджыць,
хто рабіў, чаго было "няможна".

●

З малога смех — як грэх:
хто пасмяецца з зерня,
што сілу волатам і геніям нясе?

З малога смех тады,
калі яно — мізэрнасць,
ды прагне, каб пад ім хадзілі ўсе.

Але, скажыце, ці ж такога мала,
хіба такіх выпадкаў не было,
што грамада мізэрнасць уздымала
і падстаўляла спіны пад сядло?

Ці ж кропелька смяхотнае
брыды
не сталася страхотлівай
тады?

●

Мой народ з мінуласцю крынічнай!
Над табою прашумеў разбой,
ды збярог ты ўласнае аблічча,
не ўсушылі каты розум твой.

Ёсць нашчадкі — твой працяг, абнова, —
шляхам спавіваныя тваім,
і няскораная продкаў мова
служыць годна і аддана ім.

Позірк твой слязой абмыла вечнасць,
дабрыні ў ім шмат і яснаты...
Вырадкі? Яны аб тым і сведчаць,
што жывеш, што неўміручы ты!

Васіль СТУС

●

Яна і я зрадніцца не маглі
за гарадамі, вёрстамі, вякамі.
Гукнула паравознымі гудкамі
тваё былое — з некалькіх магіл.
І зноў адкрыўся свет табе. Світанак
са шчыльных прасачыўся дамавін.
Дзесь там твой дом і сад,
паркан і ганак,
і жонка неназваная, і сын,
што курчыўся ад болю маладога,
ледзь першы крок зрабіў. Слязу сляза
паволі даганяла. Дзякуй Богу,
не абнадзеіў, слова не сказаў,
адно марычыны леглі пад вачыма,
і промні зранілі мацней ад пік,
аж покуль вобраз не растаў і знік,
бы крэйда, сцёрты ценямі чужымі.

●

У гэтым полі, сінім, быццам лён,
дзе толькі ты — і анікога болей,
адкрылася — блукалі сярод поля
сто ценяў. У сінечы, быццам лён.
І ў гэтым полі, сінім, быццам лён,
табе самому быць наканавана
і ласка чуць сябе падаравана —
у гэтым полі, сінім, быццам лён.
Сто чорных ценяў доўжацца, растуць
і ўжо, як хвойнік тонкі і высокі,
ідуць насустрач. Кінуцца наўцёкі?
Сваю сцяжыну стужкаю згарнуць?
Не. Выстаяць. Не забаяцца. Не —
стаяць. І толькі тут. У гэтым полі,
што быццам лён. І ўласнае няволі
зазнаць на гэтай роднай чужыне.
У гэтым полі, сінім, быццам лён,
ты — супраць ста, ты ловіш ценяў рухі,
і кожны вораг з роспачы і скрухі
хоць гіне, але шле табе праклён.
Ды кожны з іх — усё-ткі твой праклён,
самотаю тваёю абгарэлы,
вяртаюцца табе ўсе жальбы-стрэлы
ў праклятым полі. Сінім, быццам лён.

"Тут ўсё — праўда. Мабыць, зашмат сюжэтаў? Так, ім цесна, яны замінаюць адзін аднаму. Я гэта разумею. Але так было. Азірніцеся на сваё жыццё — хіба яно не ўяўляе сабою такі ж самы заблытаны ланцуг сюжэтаў, праз які праломвае сабе шлях лёс?"

.... Аляксандр Люцко, рэктар Міжнароднага Сахараўскага інстытута па радыялогіі, колісь, воляю лёсу, выпрабаваў на трывушчасць свой жыццёвы ланцуг, агораў свой шлях, спраўдзіўшы... спраўны марскі рэйс — "Палінезійскі рэйс" у простым ды наўпроставым сэнсе слова. Падарожныя нататкі ператварыліся ў кнігу "Палінезійскі рэйс", а потым дзіўным чынам спалучыліся ў рукапісе з натуральнымі развагамі пра чалавечую прыроду, пароду ды лёс...

"Палінезійскі рэйс" ужо колькі гадоў не можа ўбачыць свет кнігаю, а так хочацца пакласці канец недрукаванню рукапісаў вартых! Магчыма, наша невялікая публікацыя пацягне за сабою большую, а большая — вялікую, і ўслед за гэтымі адметнымі падарожнымі нататкамі выдадуцца і філасафічныя развагі, — належным чынам ды важкім аб'ёмам?

Аляксандр ЛЮЦКО

КАЛІ КАПІТАН П'Е...

КАРАЛАВАЕ МОРА

Яшчэ ўчора ў карабельным басейне была папуаская вада, а сёння яе ўсю выплюхала гайданкаю. Усё яшчэ цягнемся ўздоўж Новае Гвінеі — другога па велічыні пасля Грэнландыі вострава ў свеце. Затое між усіх мораў Каралавае — самае вялікае. Цяпер яно... пушкінскае, вельмі сіняе з пеннымі грабеньчыкамі. Такое мора мастакі малююць да "Казкі пра цара Салтана".

Спаткаўся вялікі параход — першы за шмат дзён шляху. У Порт Марсбі ён прыйдзе толькі заўтра. Новая Гвінея — востраў чымсьці недагледжаным, на самай справе гэта — цэлы кантынент. Ёсць там высокія горы, нават пяцітысячнікі, жывуць у цэнтральных раёнах першабытныя, невядомыя навуцы плямёны. Юры Пятровіч (Капітан. — **рэд.**) распавядаў, што Міклуха-Маклай навучыў папуасаў рускім словам "топор" ды "арбуз", якія да сёння ва ўжытку. Два этнографы, якіх узялі на "Каліста" ў экспедыцыю да берага Маклая, напісалі пра гэта цэлую кнігу. Увогуле на Папуа рынуліся цяпер экспедыцыі з усяго свету. Толя Сцепаненка пры гэтым не ўтрымаўся і ўставіў свае тры грошы — показку:

— Ведаеце склад цяперашняй папуаскай сям'і? Тубылец, жонка, этнограф ды дзеткі!

Наш караблік скаланаецца, цяжка карабкаецца па хвалях, і тады з'яўляецца адчуванне бязважкасці. Калі падчас гайданкі падымаешся па трапе, дык спачатку падкідае і лёгка мінаеш колькі прыступак, і раптам, не дасягнуўшы верху, спыняешся, не маючы моцы здужаць зямное ды акіянава прыцягненне...

Апошні прамерны планшэт ледзь дарабіў: туш лётае па стале, качаюцца асадкі, мапы калоцяцца, скруткі раскручваюцца! Ну, цяперака ўсё, годзе, хутчэй на палубу!

Зоркі гойдаюцца, і мачты перакрэсліваюць цалюткія сузор'і. Цяпер якраз маладзік, але калі пастаяць даўжэй, вочы прызвычайваюцца. Зусім не наскае неба: злева ад Арыёна — Вазак з Капэлаю, трошкі вышэй ды лявей — Альдэбаран Цялка, а на небакраі непазнавальная, перакуленая дагары нагамі Касіяпея. Справа і зусім нічога не пазнаць. Другі памочнік прыцягнуў мне зорны глобус і даведнікі. Вось хораша відаць дзве самыя яркія нябесныя зоркі — акрамя Сірыюса, яшчэ і Канопус у Сузор'і Арго. У нас яго ніколі не ўбачыш. Пад раніцу на "палубе" карабля Арго ярка заззяў Несапраўдны Крыж. Ён падобны да праўдзівага, але толькі падобны: Паўднёвы Крыж гэтым часам з'яўляецца над Каралавым морам на досвітку...

Сёння чацвер, трынаццатае. Апоўдні мы знаходзіліся ў пункце з каардынатамі 11°31 паўднёвай шыраты, 151°31 ўсходняй даўгаты. Ад пачатку рэйсу прайшлі ўжо 6950 міляў, ад Сінгапура — 3230, а да Сувы яшчэ — 1650! Я пазіраю на мапу Сусветнага акіяна, разасланую ў прамерным пакоі. Божухна! Колькі мінулі, але якая гэта нікчэмная дробязь у параўнанні з усёй вадою, што залівае планету!

Мора цудоўнае ў спалучэнні з берагам. Пайшоў другі месяц плавання. Пяць дзён мы бавіліся ў порце і яшчэ тры-пяць дзён берагі толькі бачылі. Адно колькі судоў, джонкі ў Яванскім моры, невядомым чынам апынуліся ўдалечыні ад астравоў — вось і ўсё. Астатняе — бясконцая водная... Язык не выварочваецца мовіць "гладзь"! Хутка Новыя Гебрыды, але мінём і іх...

У лабараторыях усё адно працаваць немагчыма: неба яснае, а гойданка моцная. Пры гэтым увесь час хочацца есці, проста немаведама што! Мы з Молінам знішчылі па дзесяць лустаў, дык яшчэ ж і абап'ешся. А Моліну й нічога — загарае як... невядома хто. Аказваецца, ён паведаміў усяму судну, што вырашыў абысці мяне па чарноцці: нават механікі цікавяцца, як сунуцца спаборніцтвы. Юры Пятровіч параіў і Моліну "мазь":

— Сонца не трэба: гуталінам завецца!

Няхай загарае: здаля відаць, што хутка аблупіцца.

Надта хочацца піць. Сатуратар рапаруюць, мо ваду ашчаджаюць. Нешта такое старпом казаў пра ашчаднасць... І ў басейне суха — гэта ўжо капітан распарадзіўся, каб выпадковага плыўца не пляснула за борт. Я згадаў, што сёння чацвер... Саўна!

У саўне прыемныя 120 градусаў і не моцна гойдае: яе зручна асталявалі ў геаметрычным цэнтры судна. Я ўскараскаўся на палок. Злева дзед, справа — доктар. Аўрэюць. А чым пацець мне? Ад гарачыні ды праклятых лустаў раптам адчуў такую смагу, што пачаў трызніць: бачыліся чысцюткія горныя ручаіны сярод эдэльвейсаў.

Дык вось, пра смагу. Самае моцнае адчуванне зведаў у юнацтве. Мы сыходзілі па перавалах у Сванецію, паўдня вылазілі па скалах з нейкага пагібельнага месца, маятнікамі пераскокваючы небяспечныя мясцінкі на вяроўках і калі, нарэшце, апынуліся ўгары, раптоўна сышла ноч. Арганізм губляе ваду і пасля звычайнай трэніроўкі, а тут — такая гімнастыка!.. Намагаліся ісці па сцежцы, але ледзь не папераломвалі ногі і разумна вырашылі прычакацца раніцы. У каньёне, глыбока ўнізе, з-пад ледніка абрыналася недасяжная рэчка. Паімжыў драбнюткі дожджык, але кроплі выпараліся ў разяўлёных сасмяглых ратах. Лізалі вільготны намёт і жавалі лісце, а як крыху развіднела, рынуліся долу. Хутка натрапілі на танюткую ручаінку, што сцякала са схілу. Да яе прыклаліліся абедзве нашы дзяўчыны, а мы, мужыкі, адвярнуліся... Трохі ніжэй, за сто метраў усяго, бушавала нарзанная крыніца!

ШТОРМ

Я пракінуўся ад біцця посуду і вырашыў, што Молін з'ехаў з глузду. Але рацыі не меў: усё рухаецца ды абрынаецца само! На драбнюткія аскепачкі пабіўся ўлюбёны Молінаў адэкалон. Добра пахне, але цяперака босым не паходзіш.

Аляксандр Люцко ў час вандроўкі.

Молін падняўся, пашнырыў вачыма і запытаўся, ці не бачыў я ягонага гадзінніка. Не, даўнютка не бачыў. І ў мяне, дарэчы, учора з палубы знесла мапы зорнага неба.

— Прырода, — задуменна мовіў Молін, — перадусім пазбаўляе навігацыйных прыладаў!

Да Сувы засталося 900 міляў. Вецер шквалісты! Гойдае ўжо тыдзень, а хваляванне нават узмацняецца. Давялося кінуць прамерваць глыбіні: сігнал эхалота перапыняецца шумамі. Хуткасць паменшала да васьмі вузлоў. Жанчыны паціху прызвычайваюцца да гойданкі і падымаюцца. Акрамя Надзеі-вялікай. Учора яна пляскала сябе па грудзёх і клялася ўласным унукам:

— Старая дурніца! І трэба было мне выправіцца ў гэты рэйс! Калі да дому дажыву, наступнага разу — ані за якую трасцу!

Нічога, адыдзе. Месяц-другі пажыве на беразе, пазносіцца на кухні з нявесткай ды зноў — у марскія прадонні! Капітан ўранні яе наведаў, намагаўся паклапаціцца, але Надзея зірнула на яго з канапкі вокам Альдэбарана.

— Нардычны характар у кабеты! — паскардзіўся капітан.

Мы з Молінам вывелі Надзею падыхаць. Неба яснае, толькі насустрач дзьме ўраганны вятрыска, у вушах гудзе ды ў рот забіваецца. Мора без грабеньчыкаў, хвалі доўгія ды крутыя. Дыхае акіян — зусім збязлюдзелы, неадушаўлёны ды бязмежны! Наш караблік напружваецца, як штангіст перш як узяць вагу, дрыжыкі дробныя яго працінаюць, ён доўга ўзлазіць наверх і праваліваецца ў пену. І тут, на самай верхняй палубе, салёныя пырскі дастаюць з галавы да ног!

А Моліну — хоць ты што хочаш: загарае ўсе суткі, нават па начах. Я пакачаўся з ім паўгадзіны, каб пракантраляваць пачарненне і параіў больш мазаць масламі-алеямі. Качацца проста так, сумна, а басейн — сухі...

Сёння пахмурна, і час ад часу праліваецца трапічная залева, а справа й злева ў туманнай воблачнай дымцы бачны высокія астравы Новых Гебрыдаў. Паўночней па курсе — вулканічная Санта-Марыя, на поўдні таксама святыя назовы — Эспірыту-Санта, за якім хаваецца востраў этнаграфічнага паломніцтва Малекула, там жывуць першабытныя плямёны!

Снедаць не прыйшла ніводная кабета. Ранішнюю лінейку з прычыны штармавога надвор'я Юры Пятровіч адмяніў. Я намагаўся пісаць у каюце. Зайшоў Молін за галаўным уборам (няўжо так горача наверсе?) і паведаміў, што блізка, справа па борце — "кавалак гебрыдзяціны", а на ёй — нябачныя "гебрыдзяняты"! Выйшлі паглядзець. "Выйшлі" — не тое слова, у такую гойданку на судне добра совацца з якарам!

Да Мбэнэ — так называецца востраў — 10 міляў. Ён апошні ў архіпелагу: далей пачынаецца праўдзівы адкрыты акіян. Здаецца, і сапраўднае хваляванне толькі пачынаецца. Судна правальваецца і рыхтуецца пераламацца напалам. Свішча вецер, вятрыска неверагоднае моцы. Як ветразі надзімаюцца курткі і, калі не трымацца за леер, нясе па ўсёй палубе!

Паведаміў Надзеі-вялікай, якая незразумела якім чынам і навошта ўбілася ў лабараторыю, каб разнявольвалася, бо наперадзе — Ціхі акіян! Надзя плюнула спачатку на Моліна, потым — на працу і ціхутка, трымаючыся за пераборкі, пасунулася да ўлежнага месца. Чым бы ёй дапамагчы? Напраўду, гойдае другі тыдзень, шлункі выцягвае. І не адно з жанчын: нудзяцца цягліцы: якім увесь час, кожную хвілю — нават уначы — трэба змагацца за раўнавагу!

... Абедаць у кают-кампанію не пускалі: там біўся посуд і лёталі імбрыкі з кіпенем. Абрусы на сталах мокрыя — так менш слізгаюць талеркі. Але супу ўсё адно больш за чарпак наліваць няможна: лішак апынаецца на суседзях. Молін дасунуў першую страву бліжэй, загнуў беражок цыраты і прапанаваў перадаваць яго па "латаку"...

Пісаць цяжка. Асадка адрываецца ад паперы або наадварот, моцна пора яе. Потым — бязважкасць! Замацаваны фатэль абарочваецца, перакульваецца, і мяне носіць у ім уздоўж стала. Карабель рыпіць, грукаціць пустымі танкамі, ілюмінатар дае нырца пад ваду і тады хочацца, каб, як у акварыуме, было бачна рыбаў...

УСТУП У АКІЯНІЮ

Абрусы на сталах па-ранейшаму мокрыя. Вецер паўднёва-ўсходні, шэсць балаў, мора — пяць. Хуткасць ізноў паменшала: вузел наперад, два вузлы назад! За паўтара месяцы ціхутка прашлэпалі 8100 міляў, а да Сувы яшчэ паўтысячы! Цяперака ўжо і незразумела, калі дапнём...

Гэтага не ведае нават капітан. Апошнія дні ён неяк пацьмянеў пэўна праз тое, што не можа забяспечыць запланаваныя тэрміны. Ва ўчарашнім кінафільме "Аксамітны сезон" Буш пра сябе сказаў: "Калі капітан п'е, усё ў парадку..." А наш не п'е дый сезон не аксамітны для ўсіх шыротаў — канец лістапада! Настрой можа паўплываць на любога, але капітан — аблічча карабля, твар, а твар мусібыць чыста выгалены, прыемны, значны і спакойны. Я яму пра гэта сказаў. Ён выслухаў уважліва, улічыў, патлумачыў мне... што такое агентуючыя фірмы. Ад фіджыйскага агента прыйшла радыёграма з дазволам на заход і бункіроўку, але ў ёй ні слоўка няма пра магчымасць на астравах працаваць!

Радыст адстукаў чарговы запыт.

У судовым камітэце абмяркоўвалі месячны план культмасавых мерапрыемстваў. Усе гэтыя планы круцяцца вакол будучых заходаў: Толя Рабанюк вымагае футбольных сустрэчаў з тубыльцамі (самае дзіўнае, што яны на самай справе адбыліся, нават з разгромным вынікам для нас!), а трэці памочнік капітана Ігар прапанаваў танцы з канібаламі і Блакітны агеньчык.

Толькі апошнія гады Нумеа, Вілу й Суву апанавалі турысты. Воі Санта-Круса, Бугенвіля і нават былых Канібальскіх астравоў ператварыліся ў шараговых камедыянтаў, а экзотыка стала імкліва задкаваць ад узбярэжжаў у сярэдзінныя вобласці. Мы зусім ненашмат спазніліся: давядзецца здаволіцца падарожнымі муляжамі старажытных традыцыяў. А тым часам у недаступных трапічных джунглях, у глыбіні Віці-Леву, пакуль яшчэ правадыры п'юць каву-янгону паводле рытуалу, ухваленаму далёкімі продкамі!

Сітуацыя мяняецца імкліва: ад "Папаніна" прыйшла радыёграма пра тое, што фіджыйскія ўлады не дазваляюць заходзіць і працаваць у сваіх тэрытарыяльных водах. Прадпісана ісці ў Велінгтон.

Паліва засталося ўсяго на дзесяць сутак, а да равучых саракавых, дзе асталявалася Новая Зеландыя — цалюткі тыдзень хады. Капітан не адыходзіцца ад радыста, бо з Фіджы яшчэ не ўсё згублена: сувінскі агент папрасіў пачакаць на сувязі. Усё надта няпэўна, але курсу пакуль не мяняем. Да Сувы 285 міляў...

(Працяг на стар. 14)

Літ
ЧАСАПІС

НАШ ЗЯМЛЯК

У пачатку ліпеня ў Гомелі шырока адзначана 100-годдзе з дня нараджэння выдатнага савецкага авіяканструктара Паўла Сухога.

З 1956 года Павел Осіпавіч быў генеральным канструктарам. Гэта пад яго кіраўніцтвам створаны рэактыўныя самалёты СУ-9 і СУ-15, распрацаваны звышгукавыя знішчальнікі са стрэлападобным і трохкутным крылом. На самалётах Т-431 і Т-405 у 1959—1962 гадах былі ўстаноўлены сусветныя рэкорды вышыні і хуткасці палёту. Апошняй пры яго жыцці распрацоўкай была мадэль звышгукавога бамбардзіроўшчыка СУ-100, які ў 1972 годзе, калі праходзілі выпрабаванні, развіваў хуткасць да 3000 кіламетраў у гадзіну і пры гэтым яшчэ выконваў баявую задачу.

У Гомелі помняць земляка. Іменем П. О. Сухога названа вуліца, а ў цэнтры, дзе ён жыў, устаноўлены бюст двойчы Героя Сацыялістычнай Працы П. О. Сухога.

Сяргей ХАЛАДЗІЛІН, БЕЛІНФАРМ

На здымку: бюст П. О. Сухога ў Гомелі.

З КАГОРТЫ ПАЧЫНАЛЬНІКАЎ

Да іх належыць і нямецкі філолаг — славіст Рудольф Абіхт, з дня нараджэння якога споўнілася 145 гадоў. Ён адным з першых у Германіі пачаў даследаваць, перакладаць і папулярызаваць беларускую літаратуру, не абыходзіў увагай і пытанняў развіцця нашай мовы. Дарэчы, Р. Абіхт падчас нямецкай акупацыі апынуўся на Беларусі і ў 1917—1918 гадах выкладаў беларускую мову ў Свіслацкай настаўніцкай гімназіі.

Рудольф Абіхт аўтар прац "Паказальнік крыніц Супрасльскага рукапісу" (1893—1898), "Слова аб палку Ігаравым" (1895 г.). У апошняй пераклаў на нямецкую мову тэкст гэтага помніка старажытнай літаратуры.

10 красавіка 1917 года Р. Абіхт выступіў у газеце "Гоман" з артыкулам "Калі напісаны "Тарас на Парнасе", дзе выказваў уласныя меркаванні адносна з'яўлення гэтага выдатнага твора. У нямецкай газеце "Наглядальнік" у 1919 годзе былі апублікаваны пяць яго артыкулаў "Са старажытнай і новай гісторыі беларусаў".

Нельга не згадаць, што Р. Абіхт разам з Я. Станкевічам у 1918 годзе выдаў у Вроцлаве лацінкай беларускі буквар "Просты спосаб стацца ў кароткім часе граматным". Пры садзеянні Р. Абіхта пабачыў свет у 1919 годзе ў Берліне зборнік "Беларусь", прысвечаны гісторыі, геаграфіі і культуры нашага краю. Для гэтай кнігі Р. Абіхт пераклаў на нямецкую мову пад назвай "Беларуская нацыянальная песня" верш Я. Купалы "А хто там ідзе?" (змешчаны з нотамі Л. Рагоўскага), а пад назвай "Пад навалай крыўдаў..." — верш "Роднае слова", а таксама апавяданне Я. Коласа "Бунт", легенду В. Ластоўскага "Юга і Грамавік", шэраг беларускіх казак і песень.

Працаваў Р. Абіхт і над гісторыяй беларускай літаратуры. Ва ўрыўку, які дайшоў да нашых дзён, даецца высокая ацэнка творчасці Я. Купалы і Я. Коласа.

І яшчэ адна важная старонка ў біяграфіі гэтага выдатнага нямецкага навукоўца — яго сяброўства з беларускімі нацыянальнымі дзеячамі. Цесныя сувязі, у прыватнасці, звязвалі Р. Абіхта з Антонам Луцкевічам. Пра гэта, дарэчы, можна даведацца з чацвёртага выпуску гісторыка-літаратурнага зборніка "Шляхам гадоў", выпушчанага ў 1994 годзе выдавецтвам "Мастацкая літаратура". У ім змешчаны артыкул У. Сакалоўскага, а гэта дзякуючы найперш яго намаганням імя Р. Абіхта і дайшло да Беларусі — "Забытая старонка гісторыі" і перапіска Р. Абіхта з А. Луцкевічам.

КАЛІ КАПІТАН П'Е...

(Працяг. Пачатак на стар. 13)

Радыёрубка працавала да глыбокае ночы: сувязь з Аўстраліяй, з Сувой, з Масквой. Апоўначы капітан па радыётэлефоне злучаўся з Уладзівастокам. Гэтая кіпучая дзейнасць дала наступны плён. Ад агента прыйшла чацвёртая радыёграма — нас чакаюць нецярпліва! Праўда, працаваць у фіджыйскіх водах не дазволена, бо на абвешчаным План-праграмай востраве Лаў — уласнасці прэм'ер-міністра — якраз адпачывае гаспадар і просіць пакінуць яго ў спакоі. Прыйшла радыёграма з Масквы — там, у Маскве, калі фіджыйскі ўрад згодны, супраць нашага заходу нічога не маюць. Палова справы! Карыстаючыся паласой шанцунку, радыст адстукаў таксама запыт на дазвол працаваць у Тонга. Быў бы сёння ў гуморы яго вялікасць танганскі кароль Тупоў IV!

Раптам пасвятлела, з'явілася сонца, нібыта радуючыся нашым удачам. І нават мора супакойваецца!

Сёння адбыўся вялікі сход на караблі. Тым, хто дрэнна знаёмы з геаграфіяй патлумачылі, што Акіянія падзяляецца на Меланезію (Чорныя астравы, цёмнаскурыя людзі), Палінезію — шматлікія астравы, населеныя светласкурымі палінезійцамі, ды Мікранезію — астравы маленькія, драбнюткія, людзі — прамежкавыя. Паводле плана мы наведаем усё, а начынаем з тыповага меланезійскага архіпелага Фіджы. Пасля захапляючых аповядаў пра канібальскіх правадыроў з непрацяглаю заключнаю прамоваю выступіў старпом:

— Тут капітан вельмі слушна казаў пра замежныя кантакты. Навука — так, ёй кантакты неабходныя. А мы з вамі — экіпаж, маракі; для нас гэта заход па справе: піва папілі — і ніякіх кантактаў!

ВІЦІ-ЛЕВУ

Цішыня. Раніца. Па трапах лётаюць нашы, індусы, рослыя фіджыйцы. Мы сталі ля прычальнае сценкі, ля якой швартаваліся Стывенсон і Джэк Лондан, якія рабілі свае рамантычныя адкрыцці ў краінах Паўднёвых мораў.

А геаграфічныя адкрыцці доўжыліся амаль дзвесце гадоў: жудасная рэпутацыя Фіджы палохала мараплаўцаў. Падчас трэцяга падарожжа па Вялікім акіяне Кук запісаў: "Тутэйшыя тубыльцы — жахлівыя людажэры... Яны ядуць сваіх пераможаных праціўнікаў". Астраўляне так і не дазволілі Куку высадзіцца, абстралялі ягоных маракоў стрэламі.

Шмат якія астравы фіджыйскага архіпелага дэталёва апісаў англійскі капітан Блай падчас няўдалага плавання на баркасе ў 1789 годзе. У нетрывалы баркас яго разам з некалькімі вернымі людзьмі высадзілі мяцежнікі з экіпажу "Баўнці". Праліў між самымі вялікімі астравамі Віці-Леву ды Вануа-Леву, дзе Блай ледзь не трапіў да канібалаў (на сучасных мапах — Блайз-Уоцер), раней меў назоў праліў Доўгая Свіння — так тубыльцы называлі ахвяру, прызначаную, каб з'есці.

За два стагоддзі знакамітых адкрывальнікаў было мноства. Сярод іх і рускія капітаны М. Лазараў і Ф. Белінсгаўзен. Аднак праўдзіва першымі лічацца матросы шхуны "Арго", якая перавозіла тавары з Кітая, а за адным разам — і арыштантаў у аўстралійскія турмы. У моцны тайфун шхуна разбілася на фіджыйскіх рыфах, але сёй-той з экіпажу здолеў плывам дасягнуць берага. Гэтым уратаваным увогуле пашэнціла: надоечы ўначы на небе з'явілася яркая камета, і тубыльцы ўжо маральна падрыхтаваліся да незвычайнага. А ўдзень з неба пасыпаліся белыя крупы — нечуваны ў гэтых краёх град! Памеркаваўшы, што гэта сыплюцца белыя зоркі, знарок пасланыя багамі для ўратавання белых людзей, тубыльцы не толькі не кранулі прышлых, але і ўсяляк іх улесцілі. "Арганаўты" разышліся па архіпелагу, зрабіліся правадырамі, уласнікамі жонак і шчаслівымі бацькамі шматлікіх немаўлят!

Цэлыя старонкі фіджыйскае гісторыі злучаны з імёнамі авантурыстаў, сярод якіх быў англійскі пірат Чарльз Сэвідж, які шнарыў і здабываў у паўднёвых морах, — асаблівая адметнасць! Аднойчы яго самога захапілі танганцы, — сярод іх ён пражыў колькі гадоў і нават вывучыў мясцовую мову. Капітан судна "Эліса", якое выпадкова завітала на астравы Тонга, вырашыў ўзяць Сэвіджа на борт, слушна памеркаваўшы, што той можа спатрэбіцца як знаўца звычаяў і перакладчык падчас плавання сярод гэтых, тады амаль невядомых астравоў. "Эліса" падзяліла лёс "Арго", але Сэвіджу сярод нешматлікіх удалося дасягнуць берага вострава Наірай, і нават са стрэльбаю! Вогнестрэльная зброя слугавала яму адметна: зірнуць на белага, які страляе "вогненнымі стрэламі", з'язджаліся тубыльцы з усяго архіпелага, нават самыя значныя правадыры.

Уладары Фіджы распаўсюджвалі сваю ўладу з малога плацдарма: драбнюткага астраўка Мбаў, які няпроста адшукаць нават на самых падрабязных мапах. Правадыр Мбануве павялічваў свае ўладанні мірнымі сродкамі — з дапамогаю каменных плацінаў (прыкладам, так цяпер робяць у Сінгапуры). Гэта быў надта карпатлівы занятак, і ягоны сын Наўлівоў пайшоў пратаптаным шляхам войнаў і нападаў. Якраз Наўлівоў і скарыстаў Сэвіджа з ягонаю стрэльбаю, што выклікала пераляк і жах, для пашырэння падуладнай тэрыторыі. Праўда, падчас адной з карных экспедыцый тубыльцы Вануа-Леву забілі пірата менш прагрэсіўным чынам — камянямі, і з ворагавага чэрапа вырабілі карысныя рэчы — рыбалоўныя зазубні.

Калі памёр Наўлівоў, улада перайшла да ягонага брата Таноа. Гэты вынайшаў цалкам адметны спосаб заваёўніцтва: ён браў дыпламатычныя шлюбы! Не зусім зразумела, за што немаладога, маленькага Таноа не самым вабным аблічам ды паламаным переноссем кахалі кабеты, але адна з жонак пакінула яго пры сабе, калі надарыўся палацавы пераварот. Правадыр уцякаў так хутка, што забыўся прыхапіць юнага сына Серу. Лёс распарадзіўся так, што гэты выпадак вылучыў Серу з шэрагу самых значных гістарычных асобаў Фіджы. Мяцежнікі яго не кранулі і нават не прыставілі да яго варту. Рэч у тым, што, паводле тамтэйшых вераванняў, характар дзіцяці вызначае жанчына, якая яго выгадавала. Але маці Серу памерла ў час родаў, і сын харчаваўся сокам цукровага трыснягу: ён мусіў зрабіцца кволым, як сцябліна гэтае расліны. Да паўналецця так яно і было: Серу соладка бавіўся з жанчынамі і зусім не цікавіўся вайсковымі подзвігамі бацькі. Аднак падчас мецяжу юнак выказаў нораў правадыра. З дапамогаю адданых людзей ён вярнуў бацькоўскую ўладу, за што Таноа назваў яго Такамбаў — Пераможца Мбаў.

Такамбаў быў магутным яшчэ пры жыцці бацькі, а падчас свайго кіравання здолеў падпарадкаваць сабе амаль цэлы архіпелаг. Была сярэдзіна дзевятнаццатага стагоддзя. Каланіяльныя краіны, якіх вабілі астраўныя багацці, пачалі дыпламатычна ўціскаць Такамбаў. Першае консульства на Фіджы адкрылі ў 1845 годзе ЗША; 4 ліпеня 1849 года консул Джон Уільямс запрасіў правадыра са світаю адсвяткаваць Дзень незалежнасці Злучаных Штатаў. Свята ладзілася з амерыканскім размахам і скончылася выбітным пажарам ад цэрыманіяльнага феерверку. Абарыгены не сталі прыніжацца, беручы на сябе ролю пажарных і выбраліся хутчэй, не забыўшыся прыхапіць сувеніры з крамы, ахопленай полымем. Не дужа маракуючы, усе выдаткі й страты ў пяць тысячаў даляраў Уільямс запісаў на Такамбаў, але ў правадыра такіх грошай, — каб адразу аддаць, — не было, і пазыка ўсё павялічвалася й павялічвалася, — у суаднесенасці з адсоткамі. У 1855 годзе ля фіджыйскага ўзбярэжжа кінуў якар амерыканскі вайсковы карабель "Джон Адамс". На ягоным борце знанаму госцю Такамбаў — на выбар — прапанавалі наступнае, аддаць пазыку (ужо 44 тысячы даляраў!), аддаць астравы ЗША або выпраўляцца палоннікам у Каліфорнію. Правадыру нічога не заставалася, як падпісаць грабежніцкае пагадненне. Затое, як толькі на Фіджы прыбыў брытанскі консул, Такамбаў вокамгненна прапанаваў свае ўладанні каралеве.

Пакуль брытанская карона заахвочвала свае зацікаўленні ў іншых геаграфічных раёнах, Такамбаў зладзіў у сябе каралеўства на англійскі манер: адрозненне, аднак, было. У наваспечанага манарха бракавала грошай, так што ягонае каралеўства не квітнела і не працвітала. Урэшце давялося падарыць яго Вялікабрытаніі назаўжды.

Рэшту дзён кароль бавіў у падарожжах. У Аўстраліі ён захварэў на адзёр, невядомы на Фіджы, і калі вярнуўся на радзіму, там распачалася нечуваная эпідэмія, праз якую вымерла чвэртка насельніцтва. Сярод апошніх памёр Такамбаў — чалавек магутнага складу, першы і адзіны кароль не толькі Фіджы, але і ва ўсёй Маланезіі!

Астравы тым часам каланізаваліся. У 1872 годзе лорд Лейстар Сміт асталяваў на Віці-Леву першую плантацыю цукровага трыснягу. Рос трыснёг тут выдатна, але не было каму яго даводзіць да ладу: фіджыйцам цалкам хапала какосавых арэхаў, рыбы і таро, і яны зусім не збіраліся гнуць спіну з-за некалькіх невядомых шылінгаў! Работнікаў адшукалі ў Бенгаліі: у Індыі тысячы сялян паміралі з голаду. З рабочымі падпісвалі пяцігадовы кантракт, паводле якога аплачваўся праезд у адзін канец. На адваротны шлях зарабіць зазвычай не выпадала, так што даводзілася падпісваць яшчэ адзін кантракт.

Дзесяць гадоў без жанчын — тэрмін пэўна працяглы. Англічане, нарэшце, гэта зразумелі, і дазволілі прывозіць жонак з Індыі. Адбыўся дэмаграфічны выбух, што параўняў колькасць мясцовых насельнікаў і індыйцаў. Цяперака на Фіджы індыйскае насельніцтва нават у бальшыні...

Бераг тхне саладкаватай, смажанай на смятанкавым масле бульбаю, — гэта вывозяць копру ў іншыя, не какосавыя краіны, прайсці ў сталіцу можна толькі праз базар, праз горы ананасаў, манга, звязкі бананаў і яшчэ тысячы невядомых пладоў. Вось, нарэшце, і я ўбачыў плады хлебнага дрэва і вялікія доўгія мукастыя карэнні — тое самае таро, ад якога, кажуць, можна дадаць у вазе як зглядзець вокам.

Вельмі зялёна і ярка. Буйнымі белымі і чырвонымі кветкамі асыпаны дрэвы гібіскусу. Сува хаваецца ў пальмах. Тут і няможна будаваць дом вышэй за какосавую пальму, якая для мясцовых жыхароў — і ежа, і напой, які праганяе смагу, і будаўнічы матэрыял для буданоў, і ўвогуле — усе матэрыяльныя падставы для жыцця! Распавядаюць, як падчас міжусобіцаў адзін тубылец праседзеў на вершаліне пальмы цалюткія два месяцы, — сярод падступлівых ворагаў! І адбіваўся ўсё тымі самымі какосавымі арэхамі. Спілаваць дрэва нажамі, што меліся ва ўзбраенні, не ўдалося, таму асаду мусілі зняць. Ну так, як таксама памятаю ў "Стрэйтс таймс": "Жыхар Суматры, які 19 месяцаў бавіў на какосавай пальме, усю яшчэ адмаўляецца сысці долу..." Дайце веры, гэта распаўсюджаная з'ява ў трапічных краёх!

Гандлёвая Камінг-стрыт спярэшчана стракатымі шыльдамі на англійскай, фіджыйскай, японскай, кітайскай ды хіндзі. Па ёй у касках і адметных белых спадніčках з зубчыкамі па падоле шпацыруюць паліцыянты. Шмат крамак. Праўда, асартымент у іх небагаты, разлічаны на падарожнікаў...

На галоўнай сталічнай вуліцы Вікторыя-Перэйд магазіны большыя, і сама вуліца банкаў, гатэляў — стражэйшая. Яна плаўна пераходзіць у Куін-Элізабет-Драйв, якая вядзе да Альберт-парку, насаджанаму ля губернатарскага палаца. Генерал-губернатар незалежнае дзяржавы Рату Джорж Какабаў (Тамкабаў) — нашчадак канібальскага караля. На зялёных, стрыжаных па-англійску газонах парку гуляюць у гольф. У жніўні-верасні тут зазвычай ладзяць грандыёзнае свята — Гібіскус-фестываль, на які абіраюць міс Фіджы, а моладзь спаборнічае ў мастацтве выканання нацыянальных танцаў.

Аднапавярховы музей Фіджы схаваўся ў засені дрэў на ўскрайку Альберт-парку. Галоўная экспазіцыя — калекцыя судоў тубыльскага флоту, якую ўпрыгожвае вялікае баявое каноэ. Сярод аскабалкаў караблекрушэнняў трапляюцца каштоўныя рэчы, нават кавалкі знакамітага "Баўнці". На сценах я знайшоў партрэты Таноа і Такамбаў, з іхнімі жыццяпісамі. Аднак самая незвычайная музейная страва, ад якой у еўрапейцаў халадзее ў страўніках, — стэнд канібальскіх абрадаў. Тубыльцы былі вялікімі гурманамі, ласунчыкамі — забітага ворага, "доўгую свінню", варылі з прыправамі! Каб спажываць чалавечае мяса, існавалі знарочыстыя чатырохзубыя драўляныя відэльцы: вялікія для буйных кавалкаў, сярэднія і, нарэшце, зусім маленькія дэсертныя — пакалупацца ў мазгаўні. Абглыданыя косткі і невядомыя палавыя органы пасля паядання закліньваліся ў шчыліны між дрэваў. У некаторых правадыроў быў звычай у гонар кожнае ахвяры стаўляць камень ля жытла. Адзін з іх такім чынам выклаў ходнічак з 841 каменя. За любоў да працы яго нават ухваліў госць-місіянер, якому наканавана было зрабіцца на тым ходнічку 842!

Пад уплывам цывілізацыі традыцыі адсоўваюцца ўглыб вострава і ў мінулае: апошнюю "доўгую свінню" на Фіджы з'елі ў 1947 годзе. Схаваўшыся на баявым каноэ, я пералічыў драбязу ды выдаткаваў яе ў музейным шапіку на канібальскі відэлец: будзе што паказаць сябрам і — нагода нарасказваць экзатычных небыляў!

Пошукі і знаходкі

ДАЛЁКА АД РАДЗІМЫ

ПЕРШЫ ПЕРАКЛАДЧЫК АЛЕСЯ ГАРУНА

Неяк загадчыца аддзела беларускай літаратуры Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Людміла Мікалаеўна Рабок папрасіла мяне, пры нагодзе, паглядзець у Нацыянальнай бібліятэцы Рэспублікі Саха друкаваныя матэрыялы, якія б хоць у чымсьці датычылі Беларусі, а таксама, па магчымасці, зрабіць з іх ксеракопію. Па прыездзе ў Якуцк знайшоў у бібліятэчнай картатэцы стосік картак пад агульным назвам "Беларуская літаратура ў Якуціі". Калі меркаваць па колькасці іх, то перакладаў з беларускай мовы (зразумела, праз расійскую) не так і шмат.

Мяне зацікавіла картка на пераклад з газеты "Правда" (25.10.1959 г.) "лістоў" Веры Харужай: "Белоруссия хорсун кыы Рын Вера Хоружай" ("Лісты адважнай дачкі Беларусі Веры Харужай") — "Хотугу Сулус" N 6, 1960. Замаўляю часопіс, каб зрабіць ксеракопію. Але ж зазвычай пошуку спадарожнічаюць маленькія адкрыцці. Адразу ж за "лістамі" В. Харужай, у гэтым жа нумары "Хотугу Сулус" ("Паўночная Зорка") былі надрукаваны пераклады апавяданняў на якуцкую мову Вячаслава Вікенцьевіча Бяльніцкага-Бірулі з прадмовай да іх Л. Габышава. Дарэчы, яго бацька якут Міхаіл Фёдаравіч Габышаў у 50-я гады быў дырэктарам Беларускага інстытута жывёлагадоўлі і сабраў вялікую калекцыю твораў заходнееўрапейскага мастацтва, якія пасля ягонай смерці ў 1961 г. былі перавезены спецыяльным авіярэйсам з Мінска ў Якуцк (Морозов М. "Судьба ценной коллекции" — "Советская Белоруссия", 1 февраля 1961 г.). У выніку гэтага ў Якуцку з'явіўся Музей заходнееўрапейскага мастацтва імя М. Ф. Габышава.

З прадмовы Л. Габышава высвятляецца, што Бяльніцкі-Біруля "паляк, які нарадзіўся на Беларусі", і што яго ягоныя творы друкаваліся, між іншым, і ў часопісе "Ленские Волны".

Замаўляю ўсе наяўныя 32 нумары часопіса "Ленские Волны". У нумары 4(16) за 1915 г. ад 21 лютага на старонках 6—7 знаходжу апавяданне В. Бяльніцкага-Бірулі "Сандра", а на старонцы 8 нечакана — верш Алеся Гаруна "Ноч" у перакладзе Усевалада Баршэўскага:

Алесь Гарун

НОЧЬ

В эту ночь мне не в мочь...
Силы нет ожидать и молиться...
Если б смел я, умел
Улететь, полететь иль разбиться, —

Бросив в дол, как орел.
Я направил бы в выси паренье;
Я бы взял, я б украл
И себе, и другим избавленье.

Если б мне в этом сне
Избавленье на небе не дали, —
Я молил бы, просил,
Заодно чтоб и крылья сломали.

И тогда навсегда
Попрощался бы с небом,
с землёю,
С крутизны, с вышины
Полетел бы за смертью своею.

Нет, меня, в блеске дня,
Здесь не встретит завидная доля.
Улететь, полететь
Иль разбитым остаться на поле.

Не при нас светлый час
Избавленья людского наступит,
Не в наш век человек
В жизнь грядущую
радостно вступит.

Без беды, без нужды
Будет жить он тогда, веселиться...
А пока не легка
Наша доля — терпеть и молиться.

Всеволод Баршевский
Киренск.

Часопіс "Ленские Волны" выходзіў у 1913—1915 гг. Яго заснаваў сасланы меншавік фельчар М. Алейнікаў. Як сведчаць сучаснікі, гэта быў вельмі прадпрымальны чалавек. Ён займаўся не толькі лекарскай практыкай, але і на імя сваёй жонкі "Е. Р. Олейниковой" трымаў аптэкарскі магазін ды выдаваў літаратурна-публіцыстычны часопіс "Ленские Волны", які выходзіў штомесячна. (Канаев Н. П. "Русско-якутские литературные связи". М., 1965, с. 169—175).

Першапачаткова вырашыў, што Ус. Баршэўскі — нейкі сасланы беларус, а літара "щ" на старой паперы ператварылася ў "ш". Нават літаратараў шмат з гэткім прозвішчам: Аляксандр Баршчэўскі (Алесь Барскі), Лявон Баршчэўскі, Ян Баршчэўскі. Таму пры перадруку гэтага перакладу з паралельным тэкстам на беларускай мове ў N 1 газеты беларускай суполкі г. Якуцка "Паўночнае Ззянне" за 1992 г. было вырашана паставіць пад перакладам прозвішча Ус. Баршчэўскі.

Але потым высветлілася наступнае. Кандыдат гістарычных навук Р. Карабцова ў невялічкай зацемцы паведамляе: "Некоторых авторов (часописа "Ленские Волны") узнать не сложно, хотя они и скрыты под псевдонимами: К. Усольцев, Н. Усольцев, Вокло — это, конечно, сам Н. Е. Олейников; Тан — В. Г. Богораз, Биотур — П. Л. Драверт, В. Баршевский — В. А. Скворцов" (Коробцова Р. К. "Журнал "Ленские Волны" (80 лет со дня выхода)" — "Якутия — 1993. Календарь знаменательных и памятных дат". Якутск, 1992, стр. 54).

Неўзабаве высвятляю, што паведамленне Р. Карабцовай — гэта паменшаны варыянт працы Марты Георгіеўны Міхайлавай. "Под псевдонимом В. Баршевский или Вс. Баршевский скрыт известный в свое время иркутский и читинский издатель В. А. Скворцов" (Михайлова М. Г. "Русская литература в Якутии", Якутск, 1989 г. стр. 102; Яе ж. "Ленские Волны" — "Полярная Звезда" N 3, 1990 г., стр. 113).

Гартаю слоўнік Пятраева. "Баршевский Всеволод Александрович — Скворцов В. А." (стар. 7). "Скворцов Всеволод Александрович. Якутск. (ие) и Читинск. (ие) изд.(ания) (1913—1915) и др.(угие) газеты 20-х годов — Вс. Б-ский; Всеволод Баршевский" (стар. 63) Петряев Е. Д. "Псевдонимы литераторов-сибиряков". Новосибирск 1973).

Бяру ў рукі слоўнік Масанава: "Баршевский, Всеволод-Всев.Ал-др. Скворцов. В д.(альне)-вост.(очных) изд.(аниях). Ист.(очник): Здобнов 58.59" (Масанов И. Ф. "Словарь Псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей" т. 1, М., 1956, стр. 147). "Скворцов, Всеволод Александрович, поэт, сотр.(удник) дальневосточных изданий. Псевд.(оним) Баршевский, Всеволод", Масанов И. Ф. "Словарь..." т. 4, М., 1960, стр. 435).

Звяртаюся да Здобнева: "Баршевский, Всеволод, поэт, сотр.(удник) журн.(ала), "Лен.(ские) Волны" (1914—1916). Житель Киренска" (стар. 12). "Баршевский, Всеволод, псевд.(оним) В. А. Скворцов" (стар. 58). "Скворцов, Всеволод Александрович (псевд.(оним) Всеволод Баршевский), поэт, сотруд.(удник) Харбинских, Владивостокских и др.(угих) дальневосточных газет, затем жур.(нала) "Ленские Волны" (1914 и 1916) и др.(угих) изданий. Был на каторге и в ссылке. Уроженец Сибири" (стар. 59) Здобнов Н. В. "Материалы для сибирского словаря писателей", М., 1927 г.).

Спадзяюся, што гэтыя звесткі зацікавяць літаратуразнаўцаў.

Алесь БАРКОЎСКІ

Георгій ДУБАЎ

Беларускае тэатральнае мастацтва панесла цяжкую страту. 9 жніўня 1995 года пасля цяжкай хваробы памёр народны артыст Рэспублікі Беларусь Георгій Савельевіч Дубаў.

Г. С. Дубаў нарадзіўся 9 снежня 1933 года ў г. Чыце. Пасля заканчэння Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута працаваў у Гродзенскім абласным тэатры, з 1964 года — акцёр Беларускага акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа. Тут у поўнай меры праявіліся лепшыя рысы яго творчай індывідуальнасці, рэалізаваліся вялікія творчыя магчымасці. Бясспрэчны талент, высокае акцёрскае майстэрства вылучылі Дубава Г. С. у лік вядучых акцёраў-коласаўцаў. Яркае камедыйнае дараванне, схільнасць да абвостранай формы спалучаліся з дасканалай псіхалагічнай характарыстыкай, мяккай афарбоўкай сцэнічных персанажаў.

Сярод разнапланавых роляў, сыграных Г. С. Дубавым на коласаўскай сцэне, нямала такіх, якія сталі здабыткам усяго беларускага тэатральнага мастацтва: Жывата Цвіевіч ("Доктар філасофіі" Б. Нушыча), Кісельнікаў ("Багна" А. Астроўскага), Бодаг ("Тэлевізійныя перашкоды" К. Сакані), Мітрафан ("Тры мяшкі засмечанай пшаніцы" У. Цендракова), Арыстарх ("Энергічныя людзі" В. Шукшына), Рудабароды ("Клеменс" К. Саі), Людовік Мерыкур ("Будзьце здаровы" П. Шэно), Тарон ("Заставайцеся сонцам" А. Папаяна), шмат іншых.

За заслугі ў развіцці тэатральнага мастацтва Г. С. Дубаў удастоены ганаровых званняў заслужанага артыста Беларусі (1972 г.) і народнага артыста Беларусі (1990 г.), узнагароджаны Ганаровай граматай і граматамі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

Прымаў актыўны ўдзел у грамадскім жыцці. Шмат год узначальваў Віцебскую абласную арганізацыю Саюза тэатральных дзеячаў Беларусі, з'яўляўся членам мастацкай рады тэатра імя Якуба Коласа.

Светлая памяць пра Георгія Савельевіча Дубава, высокага прафесіянала, цудоўнага чалавека, назаўсёды застанецца ў нашых сэрцах.

Чыгір М. М., Сазонаў М. Ю., Русакевіч У. В., Бутэвіч А. І., Андрэйчанка У. П., Кулакоў У. П., Грыгор'еў М. В., Аленская Л. К., Яроменка М. М., Дудараў А. А., Чыгрынаў І. Г., Аўсянікаў Г. С., Акружная С. А., Андрэеў І. С., Вашкевіч І. І., Герасімовіч Э. І., Клімава А. І., Канапелька З. І., Кокштыс Т. А., Куляшоў У. А., Луцэнка Б. І., Маслюк В. В., Мазынскі В. Я., Раеўскі В. М., Станюта С. М., Тарасаў У. П., Шмакаў Ф. І., Шыпіла Я. П., Янкоўскі Р. І.

Георгій ПАПОЎ

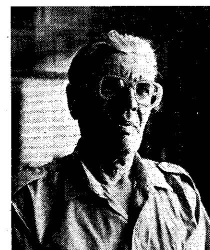

9 жніўня на 78-м годзе жыцця пасля цяжкай хваробы памёр вядомы беларускі пісьменнік, заслужаны работнік культуры Рэспублікі Беларусь Георгій Папоў.

Нарадзіўся Георгій Лявонцьевіч Папоў 3 мая 1918 года ў вёсцы Прыганка Круціхінскага раёна Алтайскага краю (Расія) у сялянскай сям'і. Скончыўшы Анжэра-Суджанскую фельчарскую школу ў 1938 годзе, працаваў загадчыкам Патрушэўскага медпункта. Займаўся журналістыкай. Неўзабаве перайшоў на працу ў газету "Борьба за уголь" (Анжэра-Суджанск) у якасці загадчыка аддзела культуры і быту. Адначасова вучыўся завочна ў Новасібірскім педагагічным інстытуце (1940—1941). У гады Вялікай Айчыннай вайны — ваенны медык на Калінінскім, Заходнім, Цэнтральным, І-м і 4-м Украінскіх франтах. З 1946 года — ваенны журналіст. Працаваў у газеце Беларускай ваеннай акругі "Во славу Родины". Быў супрацоўнікам рэспубліканскай газеты "Калгасная праўда". З 1959 года — адказны сакратар, а потым намеснік галоўнага рэдактара часопіса "Нёман".

Літаратурную дзейнасць Георгій Папоў пачаў у 1938 годзе. У беларускім друку першае апавяданне апублікаваў у альманаху "Советская Отчизна". Пісаў на рускай мове. У 1956 годзе ў Маскве выйшаў яго першы зборнік апавяданняў "В родном полку". Прыхільна былі сустрэты чытачамі і крытыкай і ўсе наступныя кнігі пісьменніка: зборнікі аповесцяў і апавяданняў "Половодье" (1958), "Клок сена" (1965), "Гуси-лебеди" (1968), "За тридевять планет" (1976), "Поездка в Тростёну" (1977), "Память" (1978), "Низкий поклон" (1981), "Первое лето" (1985), "На том, на волжском берегу" (1986), "На дороге" (1989).

Плённа працаваў Георгій Папоў як перакладчык. На рускую мову ён пераклаў паасобныя празаічныя творы Я. Коласа, З. Бядулі, Б. Мікуліча, А. Алешкі, Я. Брыля, А. Савіцкага, Л. Гаўрылкіна і іншых.

Старанны працаўнік, сціплы, зычлівы і спагадлівы чалавек, Георгій Папоў пражыў цікавае і змястоўнае жыццё. Быў узнагароджаны ордэнамі Чырвонай Зоркі, "Знак Пашаны", Айчыннай вайны ІІ ступені, медалямі.

Светлы вобраз Георгія Папова назаўсёды застанецца ў сэрцах усіх, хто яго ведаў, хто працаваў разам з ім.

Саюз беларускіх пісьменнікаў

ЗАПРАШАЕ "КРАПІВЕНКА-95"

8—10 верасня ля рэчкі Крапівенка адбудзецца традыцыйны фестываль беларускай маладзёжнай песні. Ён будзе ўжо чацвёрты па ліку. На фестываль запрошаны беларускія барды, рок-гурты і самадзейныя маладзёжныя калектывы. **Тэлефон для даведак у Оршы 2-24-06.**

ЧАЦВЕРТЫ ФЕСТЫВАЛЬ БЕЛАРУСКАЙ

У ЭФІРЫ — БЕЛАРУСЫ

На польскім радыё ў рамках праграмы для замежжа дзейнічае беларуская рэдакцыя, якая была заснавана ў пачатку 1992 года. Асноўная мэта рэдакцыі — паведамляць беларускім грамадзянам пра падзеі ў Польшчы на беларускай мове. Рэдакцыя сочыць за падзеямі ў Беларусі, значную ўвагу звяртае на двухбаковае польска-беларускае супрацоўніцтва і жыццё нацыянальных меншасцяў: беларускай у Польшчы і польскай у Беларусі.

Перадачы беларускай рэдакцыі польскага радыё выходзяць у эфір тры разы ў дзень:

а 14.30 на кароткіх хвалях 41,18 м і 50,04 м (адпаведныя частоты 7285 і 5995 кГц)

а 16.30 на кароткіх хвалях 41,27 м і 49,22 м (а. ч. 7279, 6095 кГц)

А 19.00 на кароткіх хвалях 41,27 м і 49,22 м (а. ч. 7270, 6095 кГц).

Перадачы беларускай рэдакцыі польскага радыё можна слухаць па спадарожнікавай сувязі: спадарожнік ЭУТЛЬСАТ ІІ ф-3, 16 градусаў усходняй даўжыні, частотнасць 11,080 ГГз, гарызантальная палярызацыя, аўдыё 8,28 МГз.

Перадачы можна прымаць са спадарожніка а 17.00, ды ў суботу і нядзелю дадаткова а 12.30.

Адрас рэдакцыі: Беларуская рэдакцыя польскага радыё, 00-977 Варшава, паштовая скрынка 46, Польшча.

Тэл. (+48+2) 6459366, 6459367, 6459282, факс (+48+22) 444-123.

Мой родны кут

СЦЯЖЫНКАМІ ТАМАША ЗАНА

Тамаш Зан — чалавек найцікавейшага лёсу. Заснавальнік і кіраўнік першых рэвалюцыйных арганізацый на Беларусі і Літве. Паэт-рамантык і вучоны-натураліст. Найлепшы сябар і надзейны паплечнік Адама Міцкевіча, Яна Чачота, Ігната Дамейкі. Ён быў яркай зоркай на небасхіле беларускага грамадскага і культурнага жыцця першай паловы XIX стагоддзя. Нездарма далёкі ад сантыментаў Энцыклапедычны слоўнік Гранат у артыкуле пра Зана пісаў: "Чалавек вялікай сілы волі і рэдкай душэўнай чысціні, ён быў кумірам моладзі, лічыўся ўвасабленнем вышэйшых рыс духу і карыстаўся велізарным уплывам".

Жыццёваму і творчаму шляху Т. Зана прысвяцілі свае даследаванні літаратуразнаўцы і пісьменнікі Польшчы, Літвы, Расіі. Сярод нашых суайчыннікаў — Кастусь Цвірка, Валянцін Грыцкевіч, Адам Мальдзіс (дазвольце тут выказаць шчырую ўдзячнасць шаноўнаму Адаму Іосіфавічу за карысныя парады і матэрыялы, дасланыя нам).

Найменш вывучаным паранейшаму застаецца пасляссыльны перыяд жыцця Зана. "Вечны выгнаннік" у 1841 г. вяртаецца на радзіму. Займаецца навуковай і педагагічнай дзейнасцю. З 1844 г. працуе інспектарам казённых маёнткаў на Лепельшчыне. Затым выходзіць у адстаўку. У 1846 г. ажаніўся з Брыгідай Свентажэцкай. На выгадных умовах жончыны бацькі набылі для маладой сям'і невялікі маёнтак Кахачын у Аршанскім павеце Магілёўскай губерні. Ён стаў, як адзначана ў "Альбоме біяграфічным славутых палякаў і полек XIX ст.", сапраўдным падмуркам шчасця сям'і Занаў. Жыццё, хоць і нялёгкае, ішло мерна і спакойна. Тут нараджаюцца чатыры сыны: Віктарын, Абдон, Клімецій і Станіслаў.

7 (19) ліпеня 1855 г. Тамаш Зан, акружаны роднымі і сябрамі, назаўжды пакінуў гэты свет. Быў пахаваны на каталіцкіх могілках у Смалянах. Н. Орда, наведаўшы ў 70-х гг. мястэчка, зрабіў малюнак "Помнік Тамаша Зана".

Але час і, болей, чалавечая абыякавасць і нават варварства прывялі да таго, што крыжы на помніках Т. Зана і яго жонкі, пахаванай побач, былі скінуты, знікла ланцуговая агароджа. Урэшце, усе пахаванні старой часткі могілак мелі жахлівы выгляд. Са справядлівым абурэннем пісаў пра гэта К. Цвірка ў кнізе "Лісце забытых алеяў". Зараз, праўда, магілы сям'і Зана (тут пахаваны і іх сын Абдон) намаганнямі вучняў мясцовай школы прыведзены ў належны парадак.

Удалося нарэшце поўнасцю прачытаць і надпіс на мемарыяльнай пліце. Вось яго поўны тэкст (у перакладзе з польскай мовы): "Мілы Богу і людзям Тамаш Зан, памяць пра якога благаславенна. Жыў шэсцьдзесят гадоў, памёр 7 ліпеня 1855 г. у Кахачыне. З Свентажэцкіх Брыгіда Занава, пахавана побач са сваім мужам. Памерла 23 жніўня 1900 г. ва ўзросце 81 г. Сын іх немаўля Стась памёр у 1854 г.".

Паставілі мы перад сабой і мэту знайсці Кахачын ці тое, што ад яго засталося. Звярнуліся перш-наперш да даведнікаў. Але такой вёскі няма ні ў "Слоўніку назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці", ні ў працах па тапаніміцы В. Жучкевіча. У кнізе "Опыт описания Могилевской губернии", выдадзенай у канцы XIX ст. А. С. Дзембавецкім, дзе, здаецца, падлічаны не толькі ўсе хаты і душы ў краі, але і кожнае дрэва ў лесе, Кахачына таксама няма.

А. Міцкевіч у 1853 г. паведамляе І. Дамейку з Парыжа: "У Тамаша Зана вёсачка ў Беларусі..." Але ж дзе тая вёска? Парашылі шукаць на месцы. Была адна зачэпка. К. Цвірка ў сваім эсэ прывёў урывак з ліста Міхала Чарноцкага, у якім гаворыцца, што той набыў сабе маёнтак Ледневічы (зараз вёска ў Сенненскім раёне) за пяць вёрст ад маёнтка Зана. Дарэчы, М. Чарноцкі — малодшы брат выдатнага беларускага славіста З. Даленгі-Хадакоўскага — пахаваны побач з Занамі. Помнік на магіле гэтага публіцыста і гісторыка невялікі і амаль урос у зямлю.

Прыйшлі летнія канікулы, і краязнаўцы Смалянскай сярэдняй школы на чале з філолагам Т. Пласцінінай і аўтарам гэтых радкоў накіраваліся ў вандроўку на Сенненшчыну. Праходзячы па вёсках, пыталіся ў сталых тубыльцаў, ці ведаюць яны што-небудзь пра Кахачын. Усе паціскалі плячыма. Але адзін з жыхароў вёскі Пляцы даў параду наведаць 83-гадовую Васіліну Канстанцінаўну Кірыкаву з Ледневіч. Яна доўгі час працавала фельчаркай і добра ведае ўсё наваколле. Але і тут нас чакала расчараванне. Сагнутая пад цяжарам гадоў, але ў добрай памяці, ветлівая і сардэчная жанчына расказала нам шмат цікавага пра жыццё да рэвалюцыі, пералічыла і паноў — уладальнікаў суседніх маёнткаў. А вось пра Кахачын нічога ніколі не чула. Значыцца, трэба шукаць далей, а гэта — новыя падарожжы, новыя ўражанні і, будзем спадзявацца, новыя знаходкі.

Яшчэ трохі раней, калі мы заняліся пошукамі месца былога маёнтка Зана, звярнулі ўвагу на назву Какоўчына. У час вандроўкі пабывалі і тут. Вёска вельмі прыгожая. Стаіць яна на ўзгорку, таму добра бачна здалёк. У цэнтры — новыя сучасныя будынкі: сельскі савет, магазіны, клуб, пошта. Але пра далёкае мінулае вёскі ніхто нам не мог сказаць нічога пэўнага.

Пошукі звестак пра апошнія гады жыцця Т. Зана прывялі мяне ў аддзел рукапісаў, рэдкай кнігі і стадрукаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Праглядаю шматтомны "Слоўнік геаграфічны каралеўства Польскага і іншых славянскіх краін", выдадзены ў Варшаве на рубяжы XIX і XX стст. і ў гэтым надзіва грунтоўным і інфармацыйна насычаным выданні Кахачына няма. Бяру ў рукі другую частку дадатковага XV тома і там на старонцы 39 чытаю: "Какоўчын, вёска і маёнтак Сенненскага павета... 6 дамоў, 46 жыхароў, царква, школа. Маёнтак, уласнасць Занаў..."

Стоп! Аказваецца, не Кахачынам, а Какоўчынам валодаў наш герой. Але чаму змянілася назва? Ці то Кахачын з цягам часу зліўся з большай вёскай Какоўчын (Какоўчына)? Ці то трансфармавалася назва? Карацей — патрэбны далейшыя пошукі. Тым не менш, Кахачын больш нідзе не сустракаецца. А што адбылося з сядзібай? Мяркую, Заны жылі не ў мураваным палацы, а ўсяго толькі ў вялікім драўляным доме. І ён у віхуры рэвалюцый і войнаў нашага бурлівага стагоддзя не захаваўся, хутчэй за ўсё згарэў ці быў разабраны на дровы.

Наступныя два гады — юбілейныя. У 1995 г. — 140-я гадавіна з дня смерці "архіпрамяністага", а праз год — 200-годдзе з дня яго нараджэння. І абавязкова трэба ўладкаваць і адзначыць памятнай дошкай ці якімсьці іншым чынам тыя мясціны, дзе Тамаш Зан правёў апошнія гады жыцця і дзе знайшоў свой вечны спачын.

Віктар ЛЮТЫНСКІ
г. Орша

Авохці мне!

Яўген ДУДАР

УВАСКРАСЕННЕ ГРЫШКІ БАЙСТРУЧЭНКІ

У яго ўжо нішто не балела. Было лёгка і добра. Ён некуды праваліўся. Пасля ўбачыў святло. У доўгім-доўгім калідоры. Нехта ўзяў яго за руку. Нібы гэта сястрычка, што перад аперацыяй сказала: "Раcпранацца трэба поўнасцю..." Нібы ангел. І яны паляцелі.

Апынуліся ў дзівосным садзе. Сядзяць тры дзяды. Не то ветэраны, не то святыя.

— Адкуль? — пытаюцца.

— Адтуль, — кажа праважатая.

— Сядай, — ківаюць на пянёк.

— Што там у вас?

— Яшчэ перабудоўваемся, але ўжо не паскараемся...

— А-а-а... Ты, значыць, з той часткі зямнога шара, дзе семдзесят гадоў сямімільнымі крокамі йшлі да перабудовы... Якой жа ты нацыянальнасці?

— Я — інтэрнацыяналіст! "Мой адрес — не дом и не улица. Мой адрес — Советский Союз..."

Стары пачухаў патыліцу:

— Але ж дзесьці ты нарадзіўся?

— У рэспубліке...

— Слухай, рэспубліканец, — умяшаўся другі стары. — Ты канкрэтней можаш? Вёска? Сяло?

— Не-е-е! Я — гарадской! Я з Броварей. Броваров...

Стары паглядзеў на другога старога. Кіўнуў на Грышку:

— На якой мове ён гаворыць?

— Чорт яго ведае, — паціснуў плячамі той... І не расейская і не ўкраінская, і не беларуская. Быццам царкоўнаславянская... Трэба выклікаць эксперта. Прамудрага Саламона.

Прыйшоў Саламон. Пытаецца:

— Нацыянальнасць?

— Па форме.

— Што "па форме"?

— Я толькі па форме нацыянальны, — адказаў Грышка. — Калі трэба сустрэць замежную дэлегацыю, апранаю нацыянальную форму.

— Маскарад, ці што?

— Не, не. Палітыка.

— А твае продкі хто?

— Папаня і маманя, что лі?

Саламон раскінуў мазгамі. Пацёр лысіну:

— Можа, ведаеш родныя песні? Ну тыя, якія ў вас спяваюць?

Грышка задрыгаў нагамі. Заскуголіў:

— Ау, Джоні, Джоні, хаўду-юду...

Старыя здзіўлена пераглянуліся:

— Няўжо з джунгляў Амазонкі?

— Не-е, — кажа цвёрда Грышка. — Я з Бровароў...

Яны глядзяць на яго вылупленымі вачамі.

— Што?! — злуецца Грышка, — мазгі не вараць? Кіеў ведаеце? Чарнобыль?

— А-а-а! Чарнобыль, — абрадаваліся старыя. — Як там зараз?

— Радыяцыйная абстаноўка блізкая да нормы. Той, якой нада. Народ, праяўляючы масавы гераізм, кантралюе сітуацыю і трымае чацвёрты блок. Прадукты харчавання па чысціні не маюць аналагаў у свеце...

Саламон паклаў далонь на Грышкаву галаву:

— Отрак неапазнаны. Дурасць — божы дар, але ёю так нельга злоўжываць...

Старыя пераглянуліся:

— Дзіўна. Ад такой хваробы яшчэ ніхто не паміраў...

— Тут штосьці не тое, — сказаў прамудры Саламон. — Або нам падсунулі якую-небудзь каверзу, або негатыўныя вынікі радыяцыі. Адпраўляйце яго назад.

Грышка прачнуўся на аперацыйным стале.

— О, жывы! — здзівіўся хірург. І сказаў студэнтам: — Першы выпадак з практыкі медыцыны, калі чалавек вярнуўся з таго свету...

Пераклаў з украінскай Валерый БАБЕЙ

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Луг зарэчны, луг дзіцячых цудаў, зараз зона смецця і агню. Як заўсёды, барацьбу за чысціню пачынаем з пераносу бруду. Мінуць яшчэ нейкія гады, ніў не стане, знікнуць нашы летнікі, у адно сальюцца гарады, падзяляць іх будуць толькі сметнікі.

●

Гісторыя пакарэння народа, адлучэння сялян ад зямлі, арышты, расстрэлы, катаванні, падманы фальшывых лідэраў, няўхільны рост цэн, цэхі, што спыняюць работу, калоны дэманстрантаў на плошчы... Хто скажа, што імпульс у адну іскру вымяраецца імгненнем?

●

"Справы" фальшывых кандыцый, расправы з невінаватымі... Не паміраюць традыцыі векапомных трыццатых.

●

Багатыя мы, кума, а жывём убога. Чаго ў нас толькі няма. А няма нічога.

●

Уварвалася ў рэдакцыю, скінула сумку, папраўіла прычоску ("Я дурніца ў мамы"), закурыла: — Паглядзіце мае "Непрычасаныя думкі", лепшыя за Лецавы, пераканайцеся самі... Калега пагартаў, скрывіў пысу: — У вас, сапраўды, атрымалася лоўка, маю на ўвазе ўзлахмачаную галоўку, а прычасаць Леца — ён жа быў лысы...

●

Змянілася? За свет гняце трывога? На шыі цяжкі крыж. Псалом гатоў спяваць я. Паверыць у яе зварот да Бога? Не, штосьці не дае — глыбокі выраз плацця.

●

Храпуць у мыле коні, нясуцца дні і ночы. Бязлітасна пагоня, не асадзіць, не збочыць. Чужыя юбілеі? Чужыя некралогі? Старэем, брат, старэем, не вырвацца з аблогі.

●

Партрэт палітыка. Прыхільнік Шушкевіча? Што вы! Прыхільнік Лукашэнкі, каго заўгодна, прыхільнік таго, хто пануе сягоння. Спецыяльнасць абраў не вузкую, дакладней — масць, спатрэбіцца, возьме лінію беларускую... і так жа лёгка прадасць.

●

У інфляцыю хутка растуць цэны. Але не на чалавека.

●

Жылі-былі дзверы, якія раптам падзяліліся на "выхад" і "ўваход". "З-за прынцыповых разыходжанняў", — тлумачаць абедзве палавінкі.

ЛіМ ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА
ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:
Саюз беларускіх пісьменнікаў; Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь; калектыў рэдакцыі газеты "Літаратура і мастацтва"

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 ГОДА

Газету рэдагавалі

Х.Дунец	*(1932–35)*
І.Гурскі	*(1935–41)*
А.Куляшоў	*(1945–46)*
М.Горцаў	*(1947–49)*
П.Кавалёў	*(1949–50)*
В.Вітка	*(1951–57)*
М.Ткачоў	*(1957–59)*
Я.Шарахоўскі	*(1959–61)*
Н.Пашкевіч	*(1961–69)*
Л.Прокша	*(1969–72)*
Х.Жычка	*(1972–76)*
А.Асіпенка	*(1976–80)*
А.Жук	*(1980–86)*
А.Вярцінскі	*(1986–90)*

Галоўны рэдактар
Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:
Святлана БЕРАСЦЕНЬ
Міхась ЗАМСКІ
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ
Жана ЛАШКЕВІЧ
Алесь МАРЦІНОВІЧ
Барыс ПЯТРОВІЧ, *першы намеснік галоўнага рэдактара*
Юрась СВІРКА
Віктар ШНІП, *намеснік галоўнага рэдактара*

АДРАС РЭДАКЦЫІ:
220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарава, 19

ТЭЛЕФОНЫ:
прыёмная рэдакцыі -- *332-461*
намеснікі галоўнага рэдактара -- *332-525, 331-985*
аддзелы:
публіцыстыкі -- *332-525*
пісьмаў і грамадскай думкі -- *331-985*
літаратурнага жыцця -- *332-462*
крытыкі і бібліяграфіі -- *332-204*
паэзіі і прозы -- *332-204*
музыкі -- *332-153*
тэатра, кіно і тэлебачання -- *332-153*
выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў -- *332-462*
навін -- *332-462*
мастацкага афармлення -- *332-204*
фотакарэспандэнт -- *332-462*
бухгалтэрыя -- *268-640*

Пры перадруку просьба спасылацца на "ЛіМ".
Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.
Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Набор і вёрстка камп'ютэрнага цэнтра «ЛіМа»
Апаратныя сродкі і тэхнічная падтрымка — фірма «Дайнова»

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах

Друкарня "Беларускі Дом друку". (г.Мінск, пр. Ф.Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 7172.
Нумар падпісаны 17. 8.1995 г.
ЗАКАЗ 3185
Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12